

České vysoké učení technické v Praze

Fakulta architektury

15 128 Ústav navrhování II

Ing. arch. Karolína Kripnerová

**Role architekta v řešení společenského začleňování
mladých lidí ohrožených bezdomovectvím**

Disertační práce

Doktorský studijní program: Architektura a urbanismus

Studijní obor: Architektura – teorie a tvorba

Školitel: Ing. arch. Dalibor Hlaváček, Ph.D.

Praha, září 2019

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mě při psaní disertační práce podporovali. Zejména svým školitelům Ing. arch. Daliboru Hlaváčkovi, Ph.D. a FH-Prof. Mag. arch. Alexanderu Hagnerovi za trpělivé vedení a podporu v průběhu studia. Neméně velké poděkování patří mé rodině, Martinovi a přátelům.

Prohlašuji, že jsem tuto disertační práci s názvem „Role architekta v řešení společenského začleňování mladých lidí ohrožených bezdomovectvím“ vypracovala samostatně s použitím uvedených pramenů a literatury.

Ing. arch. Karolína Kripnerová

Praha, září 2019

***Nikdo není tak malý, aby ti jednou nemohl pomoci,
a nikdo není tak velký a mocný, aby pomoc nepotřeboval.***

Zlatovláska, Karel Jaromír Erben

Abstrakt

Bezdomovectví je společenský problém, který vyžaduje komplexní řešení, na kterém se bude podílet tým odborníků. Je nutné se zabývat jak rovinou personální (sociální, sociologickou, antropologickou), právní, ale i prostorovou. Jaké prostředí nabízíme lidem na okraji společnosti?

Důležitou součástí řešení bezdomovectví je jeho prevence – a to jak práce s lidmi ohroženými bezdomovectvím, mj. mladými lidmi bez funkčního rodinného zázemí, tak práce s veřejností (osvěta a vzdělávání), a v neposlední řadě také práce s prostorem – veřejným i soukromým.

Architekt je profese, která se zabývá utvářením prostoru. Architektura nás obklopuje a ovlivňuje. Vyjádřil to i Winston Churchill ve své větě: „My utváříme budovy a ty poté utváří nás.“ Architekt je proto společensky odpovědná profese, protože činnost architektů ovlivňuje životy druhých lidí.

Disertační práce představuje role architekta v prevenci bezdomovectví mladých lidí. Architekt je spoluautor budov, které mají mladým lidem pomoci na cestě k samostatnému životu. Architekt je také vizionář, který může ukazovat nová řešení. Pracuje často jako dobrovolník, kdy investuje svůj čas ve prospěch druhých. Role architekta je také osvětová a vzdělávací, nebo může být výzkumníkem a tvůrcem norem. Architekt může být i provokatérem a v neposlední řadě nemusí čekat jen na zakázky, ale sám může být hybatelem změn.

Dále disertace představuje nový typ komunitního bydlení, který odstraňuje bariéry mezi členy společnosti. Rozdílnost lidí je naopak brána jako výzva a příležitost, která obohacuje a posiluje společnost. V další rovině je cílem tohoto typu bydlení promísení funkcí v domě, které je za předpokladu dodržování pravidel přínosem pro město. Práce záměrně stanovuje v určitých principech více možností, protože právě variabilita a možnost volby je dalším cílem. Celkově jde o určitou vizi bydlení budoucnosti.

Základním „poučením“ z provedeného výzkumu by měla být nejen tato typologie, ale především dokázání, že role architekta je v přípravě „sociálních“ projektů nezastupitelná, a architekt by měl vždy být součástí multidisciplinárního týmu, který se na přípravě staveb pro lidi ohrožené bezdomovectvím podílí.

Výsledky práce by měly nalézt využití mezi architekty a studenty architektury, kterým mohou ukázat, jakým způsobem pracovat na „sociálních“ projektech a jakými problémy trpí mladí lidé bez stabilního rodinného zázemí. Dále jim práce ukáže, jak se věc řeší u nás i v zahraničí a jaká základní pravidla by činnost architektů měla mít, aby v budoucnu přinesla úspěch. Současně jim disertace může pomoci odhalit i jiné důležité role architekta, než jen „navrhování“. Pro státní správu i neziskové organizace zajímající se o tuto problematiku se disertace snaží nabídnout přehledná doporučení, jak vhodně pracovat s fyzickým prostředím, aby prevence bezdomovectví mezi mladými lidmi měla vyšší šanci na úspěch.

Klíčová slova: architekt, architektura, bezdomovectví, komunitní bydlení, mladí lidé ohroženi bezdomovectvím, prevence bezdomovectví.

Abstract

Homelessness is a social problem that requires a comprehensive solution involving a team of experts. It is necessary to deal with the personal (social, sociological, anthropological), legal and spatial levels. What environment do we offer to marginalized people? An important part of combating homelessness is its prevention. That can be done in three ways: working with people at risk of homelessness; above all young people without a functional family background, working with the public (education and awareness), and last but not least, working with space - public and private.

Architect is a profession that deals with the design of space. Architecture surrounds us and influences us. Winston Churchill expressed: „*We shape our buildings and afterwards our buildings shape us.*“ The architect is therefore a socially responsible profession, because the activities of architects affect lives of others.

The thesis presents the role of an architect in the prevention of homelessness of young people. The architect is a co-author of buildings which help young people on their way to independent life. The architect is also a visionary who can show new solutions. He often works as a volunteer, investing his time in favor of others. The role of the architect is also educational or he can be a researcher and a standards maker. An architect can also be a provocateur. He does not only have to wait for commissions but he can himself be a driver of change.

Furthermore, the thesis introduces a new type of community housing that removes barriers between members of society. On the contrary, diversity of people is seen as a challenge and opportunity that enriches and strengthens the society. The aim of this type of housing is also to mix functions in the house. While the rules are kept, the mixture of functions in the house is beneficial for the city. The work deliberately provides more options in certain principles because variability and choice is another goal. Overall, this is certain vision of living of the future.

The main "lesson" from the research should not be only this typology but above all proving that the role of an architect is irreplaceable in the preparation of "social" projects and that an architect should always be part of a multidisciplinary team involved in preparing buildings for people at risk of homelessness.

The results of the work should find use among architects and students of architecture. It shows them how to work on "social" projects and what problems young people without stable family background suffer from. Furthermore, the thesis will show them how this problem is solved in the Czech Republic and abroad, and what basic rules the work of architects should have to bring success in the future. At the same time, thesis can help them reveal other important roles of an architect than just "designing". For the state administration and non-profit organizations interested in this issue, the thesis offers clear recommendations on how to work properly with the physical environment so that the prevention of homelessness among young people has a higher chance of success.

Keywords: architect, architecture, community housing, homelessness, prevention of homelessness, young people at risk of homelessness.

Obsah

1. Úvod	11
1. 1 Identifikace problému	12
1. 2 Hypotéza a výzkumné otázky	13
1. 3 Motivace a cíle disertační práce	13
1. 4 Metoda	15
2. Teoretická východiska	17
2. 1. Bezdomečtví	19
2. 1. 1 Definice bezdomečtví	20
2. 1. 2 Bezdomečtví mladých	21
2. 1. 3 Bezdomečtví ve světě	24
2. 1. 4 Počet lidí bez domova	25
2. 1. 5 Příčiny bezdomečtví	26
2. 1. 6 Sociální vyloučení	26
2. 1. 7 Vztah mezi většinou společností a lidmi bez domova	28
2. 1. 8 Řešení bezdomečtví	31
2. 1. 9 Projekty alternativního řešení bezdomečtví	34
2. 1. 10 Historie bezdomečtví	39
2. 1. 11 Výzkum bezdomečtví v Česku	43
2. 2 Náhradní péče	47
2. 2. 1 Ústavy a náhradní rodinná péče	48
2. 2. 2 Historie péče o ohrožené děti	49
2. 2. 3 Integrace dětí z dětských domovů do společnosti	50
2. 2. 4 Možnosti bydlení pro mladého člověka po opuštění dětského domova	53
2. 2. 5 Finanční porovnání různých přístupů k bytové krizi	53
2. 3 Bydlení	55
2. 3. 1 Schopnost bydlení	56
2. 3. 2 Bydlení a ubytování	57
2. 3. 3 Legislativní rámec práva na bydlení	57
2. 3. 4 Sociální bydlení v Česku	59
2. 3. 6 Podpora bydlení pro mladé lidi ze strany státu a obcí	61
2. 3. 7 Alternativní možnosti bydlení v ČR	62
2. 4 Sociální služba dům na půl cesty	65
2. 4. 1 Druhy sociálních služeb	66
2. 4. 2 Budovy pro služby sociální prevence	68
2. 4. 3 Definice domu na půl cesty	70
2. 4. 4 Domy na půl cesty v Česku a v zahraničí	71
2. 5 Společnost a architektura	75
2. 5. 1 Občanská společnost	76
2. 5. 2 Profese architekta a jeho společenská odpovědnost	77
2. 5. 3 Sociální udržitelnost	79

3. Případové studie.....	81
3. 1 Domy na půl cesty	83
3. 1. 1 Metodologie výzkumu	84
3. 1. 2 Dům na půl cesty Maják	85
3. 1. 3 Dům na půl cesty DOM8	88
3. 1. 4 Dům na půl cesty DOM Bydlo	91
3. 2 Projekty komunitního bydlení.....	95
3. 2. 1 Metodologie výzkumu	96
3. 2. 2 Profily zemí.....	96
3. 2. 3 VinziRast-mittendrin (Rakousko)	100
3. 2. 4 Bellevue di Monaco (Německo).....	103
3. 2. 5 Grandhotel Cosmopolis (Německo).....	106
3. 2. 6 A Home that Fits (Finsko).....	109
3. 2. 7 Startblok Riekerhaven (Holandsko).....	112
3. 2. 8 Sdílené bydlení Symbios (Česko)	115
4. Role architekta v řešení společenského začleňování mladých lidí ohrožených bezdomovectvím	119
4. 1 Architekt jako designér	120
4. 2 Architekt jako vizionář.....	121
4. 3 Architekt jako dobrovolník	122
4. 4 Architekt jako popularizátor	123
4. 5 Architekt jako výzkumník	124
4. 6 Architekt jako provokatér	125
4. 7 Architekt jako hybatel změn.....	126
5. Principy návrhu budov pro mladé dospělé ohrožené bezdomovectvím	129
5. 0 Legislativní zakotvení	132
5. 1 Vznik.....	138
5. 1. 1 Zřizovatel a finance	138
5. 1. 2 Prezentace a participace	139
5. 2 Urbánní situace.....	142
5. 2. 1 Poloha na úrovni celé republiky.....	142
5. 2. 2 Urbánní situace - město	142
5. 2. 3 Nejbližší okolí - místo	145
5. 3 Typ objektu: rekonstrukce/ novostavba	146
5. 4 Obyvatelé.....	148
5. 4. 1 Mísení obyvatel a funkcí.....	148
5. 4. 2 Počet obyvatel.....	150
5. 5. Prostorové schéma	151
5. 5. 1 Bydlení jednotlivce a setkávání malé skupiny	152
5. 5. 2 Sdílené prostory	154
5. 6 Vybavení.....	156
5. 6. 1 Nábytek	156
5. 6. 2 Materiály, barvy a povrchy.....	158
5. 6. 3 Vegetace	161
5. 6. 4 Osvětlení	161

5. 7 Práce	162
5. 7. 1 Zaměstnání	163
5. 7. 2 Provoz a údržba	164
5. 8 Interakce s veřejností.....	166
5. 8. 1 Při vzniku.....	166
5. 8. 2 Během provozu	166
5. 9 Udržitelnost projektu	167
5. 9. 1 Sociální udržitelnost	168
5. 9. 2 Ekologická udržitelnost.....	169
5. 9. 3 Ekonomická udržitelnost.....	170
6. Závěr.....	171
7. Přílohy	175
7. 1 Legislativní rámec náhradní péče.....	176
7. 2 Poskytování a financování služby dům na půl cesty	177
7. 3 Výčet legislativy relevantní legislativy k prostorovým nárokům	179
8. Literatura a zdroje	183

1. Úvod

1. 1 Identifikace problému

1. 2 Hypotéza a výzkumné otázky

1. 3 Motivace a cíle disertační práce

1. 4 Metoda

1. 1 Identifikace problému

Bezdomovectví je závažný společenský problém, jehož podstatou je vyloučení některých osob ze společnosti. Je to opomíjené a nepopulární téma. Zcela jistě však vyžaduje naši pozornost, protože bez aktivního přístupu se problém bude jen prohlubovat.

Musíme hledat odpovědi na dvě zásadní otázky - jak bezdomovectví předcházet a jak ho řešit. Současná odborná debata o bezdomovectví se v České republice odehrává zejména mezi sociology, antropology, politiky a sociálními pracovníky¹. V diskurzu chybí pohled architekta, který do debaty může přinést podněty týkající se například prostředí a jeho vlivu na člověka, veřejného prostoru, kvality budov a jejich urbánní pozice.

Stát nabízí lidem v nesnázích pomoc prostřednictvím sociálních služeb. Pro lidi bez domova jsou určeny tzv. služby sociální prevence – mj. nízkoprahová denní centra, noclehárny, azylové domy a domy na půl cesty. Při pohledu na budovy pro tyto služby v Česku je absence architektů znatelná. Kvalita staveb není adekvátní svému účelu. A navíc v případě lidí, kteří mají dost problémů sami se sebou, může hrát i nepatrný detail zásadní roli. Pro tyto objekty neexistuje typologie. Architekti se na projektech novostaveb či adaptací stávajících budov pro služby sociální prevence zpravidla nepodílejí², nejsou k projektu přizváni či ani sami nemají zájem (obr. 1. 1., obr. 1. 2). Tyto sociální (tedy společenské) projekty mají často omezený rozpočet a představa většinové společnosti je, že zahrnutí architektů do práce na projektu je přílišný luxus (Šrámková, 2011, Faltýnová, 2011).

Obr. 1. 1 (vlevo) Dům na půl cesty II., který je jako jediný uveden v databázi architektonických realizací serveru archiweb.cz se nachází ve Valašském Meziříčí (arch. Zdeněk Trefil). Realizace byla oceněna mj. Grand Prix obce architektů 2005. Dům však navržené funkci neslouží, je využíván jako standardní nájemní bydlení.

Zdroj: <http://www.earch.cz/cs/dum-na-pul-cesty-c2-cena-investoragrand-prix-obce-architektu-2005>

Obr. 1. 2 (vpravo) Dům se nachází v sousedství tzv. Domu na půl cesty I. organizace Pod křídly.

Zdroj: <http://www.podkridly.cz/ctvrty-dum/>

¹ Konference o bezdomovectví v ČR:

2014 - Konsensuální konference o bezdomovectví (MPSV), porota: veřejná ochránkyně práv, lékař, ekonom, sociolog, politik, farář. Řečníci: jedna architektka (Ing. arch. Liana Janáčková; avšak v roli starostky – jedna z nejdéle úřadujících starostů v ČR, t. č. starostka městského obvodu Ostravy – Mariánské Hory a Hulváky). Sborník dostupný na: <https://socialnipolitika.eu/2017/01/mpsv-sbornik-z-konference-o-bezdomovectvi-v-ceske-republice/>

2015 - Pražská konference o bezdomovectví (Magistrát hl. m. Prahy), řečníci: zástupci úřadů městských částí, poskytovatelé sociálních služeb, sociologové. Program dostupný na: <http://socialnipracovnici.cz/public/upload/image/program1.pdf>

2018 - Konference O lidech bez domova (Armáda spásy, Husitská teologická fakulta University Karlovy), řečníci: zástupci města, poskytovatelé sociálních služeb, sociologové. Program dostupný na: <https://armadaspasy.cz/wp-content/uploads/2018/04/program1.pdf>

² Např. databáze nejčtenějšího českého serveru o architektuře, archiweb.cz, obsahuje pouze jednu stavbu domu na půl cesty. Je to návrh architekta Trefila ve Valašském Meziříčí (obr. 1. 1), který však své funkce neslouží. Žádná stavba azylového domu, nízkoprahového centra v databázi není.

Mezi skupinou lidí, které jsou bezdomovectvím ohroženy, jsou mimo jiné mladí lidé se slabým či žádným sociálním zázemím, kteří jsou cílovou skupinou pro tuto disertační práci. Těmto mladým lidem hrozí propad na společenské dno, pokud nezvládnou vstup do dospělého života. Jednou z mála způsobů, kterou stát (a neziskové organizace) lidem ohroženým bezdomovectvím pomáhají se začleněním do společnosti, je sociální služba dům na půl cesty. Ta je však dle zákona³ dostupná pouze některým mladým lidem, a to těm, kteří strávili část dětství v dětském domově. Mladí lidé v nesnázích, ale bez zkušenosti z ústavní péče, tak nemají na službu nárok. Absence systému sociálního bydlení či jiných možností bydlení s doprovodnými službami tak limituje možnosti nalezení bydlení pro mladého člověka. Propad mladého člověka do bezdomovectví je následně přítěží jak pro něj samotného, tak pro společnost i pro veřejné finance⁴.

Tato práce hledá prostřednictvím analýzy stávajícího stavu, případových studií a inspirací ze zahraničí nové cesty pomoci mladým lidem. Hledá je skrze architektonický pohled na problematiku. Základním předpokladem této práce je, že stavby, které nás obklopují, mají na své obyvatele vliv a že každý člověk je individuální a jeho potřeby jsou rovněž jedinečné. Možných řešení je tedy více, a tato práce ukazuje některá z nich.

1. 2 Hypotéza a výzkumné otázky

Disertační práce stanovuje hypotézu, že architekt je profese, která má nástroje, jež mohou přispět k tomu, jak bezdomovectví předcházet a jak ho řešit. Práce hledá odpovědi na následující výzkumné otázky.

1. Jak může architekt přispět k prevenci nebo řešení bezdomovectví? Jaké konkrétní role a nástroje má architekt k řešení problematiky bezdomovectví?
2. Jak navrhovat domy, které mají pomoci mladým lidem ohroženým bezdomovectvím k tomu, aby se začlenili do společnosti? Jaké jsou principy navrhování těchto domů?

1. 3 Motivace a cíle disertační práce

K tématu bezdomovectví se autorka dostala během hledání zadání diplomního projektu. V té době byla na stáži ve Vídni, kde se seznámila s inspirativním projektem VinziRast-mittendrin, který nabízí sdílené bydlení studentům a bývalým lidem bez domova. Vedle bydlení je v domě i nabídka práce a také služeb pro veřejnost. Dům je tak směsí obyvatel a funkcí, a dává možnou odpověď na fungování města budoucnosti. Zároveň je dům i symbolem tvrzení, že i architekt může být významným aktérem v problematice bezdomovectví, protože právě to, jak je prostředí utvářeno, má vliv na děje, které se v něm odehrávají.

Spolu s Ústavem navrhování II Fakulty architektury ČVUT autorka pozvala hlavního architekta projektu, Alexandra Hagnera do Prahy na přednášku (obr. 1. 3). Následně zpracovala a obhájila diplomní projekt na téma

³ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů, § 58, (1) uvádí: Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.

⁴ Porovnání nákladů sociálních služeb, dočasného ubytování a standardního bydlení je uveden v kapitole 2. 3. 8. Finanční porovnání různých přístupů k bytové krizi.

Azylový dům pro matky s dětmi v pražských Holešovicích. Projekt prezentovala na semináři *Way out of homelessness in Central Europe*, kde se pod záštitou programu Erasmus+ a mj. i organizace FEANTSA (zkratka francouzského názvu Evropská federace národních sdružení pracujících s bezdomovci) setkali odborníci z Česka, Polska, Maďarska a Rumunska. Mezi sociology a sociálními pracovníky byl architekt úplně nezvyklá profese. Množství otázek na architekta ohledně prostorového řešení autorku zaujalo a vedlo k rozhodnutí se tomuto tématu věnovat.

Obr. 1. 3 (vlevo): Přednáška Alexandra Hagnera v cyklu *Studenti studentům* na Fakultě architektury ČVUT v Praze.

Foto: Martin Čeněk

Obr. 1. 4 (vpravo): Zakladatelé organizace *Architekti bez hranic*, Karolína Kripnerová a Vojtěch Sigmund v pořadu *ArtZóna ČT*.

Zdroj: <https://www.ceskatelevize.cz/specialy/artzona/profil/architekti-bez-hranic-Wn5mb>

Navázání kontaktů s podobně smýšlejícími architekty a potřeba vidět i praktické výsledky práce vyústilo k založení neziskové organizace *Architekti bez hranic* (obr. 1. 4), a to autorkou textu a architektem Vojtěchem Sigmundem. Spolek sdružuje mladé architekty a designéry se zájmem o veřejný prostor, zanedbaná místa a znevýhodněné lidi. Mezi hlavní témata spolku se řadí bezdomovectví a role architekta v jeho řešení.

Cílem disertační práce je zaprvé přiblížit problematiku bezdomovectví širší veřejnosti, která má o tomto komplexním problému většinou nedostatečné povědomí a silné předsudky. Tato kombinace dále prohlubuje společenský problém bezdomovectví.

Druhým cílem je definovat role architekta v prevenci bezdomovectví, podnítit debatu v českém architektonickém prostředí a znovu najít (či upevnit) pozici architektů v řešení sociálních problémů. Málo se akcentuje společenská zodpovědnost architektury, a to jak ve vzdělávání mladých architektů, tak v profesní praxi. Architekti nemají nástroje, vědomosti, a většinou ani zájem či možnosti se těmito tématy zabývat. Nejsou proto uznávanými odborníky, kteří by byli přizváni k hledání řešení bezdomovectví.

Třetím cílem disertační práce je nalezení principů návrhů nového typu domů, které by pomohly mladým lidem bez zázemí, jež potřebují ve vstupu do dospělého života pomoci.

Tou hlavní motivací však je, aby nezůstalo u slov na papíře, ale aby se zkušenosti a závěry z několikaletého úsilí projevily v praxi a přispěly k redukci problému bezdomovectví.

1. 4 Metoda

Dle provedených rešerší dosud neexistuje publikace, která by se věnovala stejnému tématu jako tato disertační práce: Role architekta v řešení společenského začleňování mladých lidí ohrožených bezdomovectvím. Pouze architekti Sam Davis a Gill Pable publikovali práce na téma navrhování staveb pro lidi bez domova v americkém prostředí.

Metoda zpracování disertační práce se zakládá na získávání a analýze informací z dostupných zdrojů (knih, vědeckých článků, výročních zpráv institucí a webových zdrojů) a jejich následná syntéza. Výzkum se týkal těchto oblastí:

1. bezdomovectví (definice, příčiny, řešení, historie a výzkum),
2. náhradní péče (nestabilní rodinné zázemí a jeho vliv na vstup mladých lidí do samostatného života),
3. bydlení (dostupnost bydlení a jeho podpora, sociální bydlení, legislativní souvislosti),
4. dům na půl cesty (bližší analýza služby určené pro mladé lidi ohrožené bezdomovectvím),
5. společnost a architektura (profese architekta a jeho společenská odpovědnost, sociální udržitelnost).

Aktivní a pasivní účasti autorky na konferencích a přednáškách přinesly podněty k dalšímu výzkumu (namátkou 13th European Research Conference on Homelessness pořádaná FEANTSA či Mezinárodní konference k sociálnímu bydlení pořádaná Ministerstvem práce a sociálních věcí). Dalším zdrojem informací byly rozhovory s architektky Alexandrem Hagnerem (FH Kärnten), Pablo Riquelme (Aalto university) a Marco Rodriguez Chavez (Aalto University), s vedoucími a zaměstnanci domů na půl cesty a azylových domů - Michaela Wicki (dům na půl cesty DOM), Veronika Matoušková (dům na půl cesty Centrum Sámovka), Gabriela Federlová (dům na půl cesty Maják), Jiří Musil (Azylový dům pro matky s dětmi Kolpingův dům). Velkou pomocí byly také kontakty se sociálním kurátorem Pavlem Pěnkavou (vedoucí Oddělení sociální prevence Prahy 1), se sociální pracovníky Jakubem Markem (Bezdomovci, lidé jako my), Jakubem Dutkou, Alešem Strnadem (Naděje), se sociálními antropology Petrem Vašátem (Sociologický ústav AV ČR) a Barborou Bírovou (Platforma pro sociální bydlení) a s inspirativním filantropem Vojtěchem Sedláčkem (Nejdřív střecha) a s dalšími. Důležitou součástí výzkumu byl také terénní výzkum a analýza českých a zahraničních případových studií.

Na tomto základě byla provedena syntéza získaných informací, která byla zpracována do dvou kapitol – čtyři a pět. Kapitola čtyři odpovídá na první výzkumnou otázku: Jaká je role architekta v řešení společenského začleňování mladých lidí ohrožených bezdomovectvím? Kapitola blíže popisuje sedm možných rolí architekta. V páté kapitole najdeme odpovědi na druhou otázku: Jak navrhovat domy, které mají pomoci mladým lidem ohroženým bezdomovectvím k tomu, aby se začlenili do společnosti? V devíti bodech se zde konkrétně rozebírají možnosti navrhování komunitního typu bydlení, a to jak po teoretické stránce, tak s ukázkou konkrétních příkladů.

2. Teoretická východiska

2. 1 Bezdomovectví

2. 2 Náhradní péče

2. 3 Bydlení

2. 4 Sociální služba dům na půl cesty

2. 5 Společnost a architektura

2. 1. Bezdomovectví

- 2. 1. 1 Definice bezdomovectví
- 2. 1. 2 Bezdomovectví mladých
- 2. 1. 3 Bezdomovectví ve světě
- 2. 1. 4 Počet lidí bez domova
- 2. 1. 5 Příčiny bezdomovectví
- 2. 1. 6 Sociální vyloučení
- 2. 1. 7 Vztah mezi většinovou společností a lidmi bez domova
- 2. 1. 8 Řešení bezdomovectví
- 2. 1. 9 Projekty alternativního řešení bezdomovectví
- 2. 1. 10 Historie bezdomovectví
- 2. 1. 11 Výzkum bezdomovectví v Česku

2. 1. 1 Definice bezdomovectví

Člověk bez domova, osoba bez přístřeší, člověk se zkušeností života na ulici, osoba v bytové nouzi, městský tulák nebo také bezdomovec⁵, „houmles“, „houmlesák“, „bezďák“, „kontyšák“. Pro většinovou společnost je bezdomovectví problematický stav, ve kterém člověk z vlastního zavinění nemá život ve svých rukou. Představu bezdomovce většinou naplňuje postarší neupravený a zapáchající muž pospávající v tramvaji či na lavičce v parku, který je obklopen napěchovanými igelitkami, přičemž v jedné z nich si veze krabicové víno. To je ale pouze nepatrná část této skupiny lidí.

*„Nejtěžší na životě na ulici není asfalt. Ale být všemi přehlížen.“
(heslo z plakátů vídeňské charitativní společnosti VinziRast)⁶*

Pro slovo bezdomovectví – či bezdomovství⁷ – a pro slovo bezdomovec neexistuje jednotná definice. Pro český právní řád znamená bezdomovec osobu bez občanské příslušnosti⁸. Vedoucí oddělení sociální prevence městské části Praha 1 a sociální kurátor Pavel Pěnkava definuje bezdomovce jako osoby, které nejsou schopné navázat vztahy a udržet si je. A jak dodává, vztahy jsou alfou a omegou spokojeného života (2018). Kolektiv Vágnerová, Csémy a Marek upozorňují, že bezdomovectví je komplexní fenomén, ve kterém nejde jen o ztrátu přístřeší. Takovému člověku chybí jednak místo, ve kterém by se cítil bezpečně a byl by pro něj ochoten něco udělat, ale také mu chybějí lidé, ke kterým by patřil (2013).

*„Bezdomovectví je synonymem pro extrémní sociální vyloučení,
jemuž je chudoba jak příčinou, tak i důsledkem.“
(Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013)*

Základní východisko k řešení problematiky lidí bez domova a lidí v bytové nouzi je evropská typologie ETHOS⁹, která je schválena i českou vládou. Uvedená typologie chápe bezdomovectví jako souhrnné označení pro heterogenní populační skupinu. Přináší tak výrazný posun ve vnímání bezdomovectví.

V bytové nouzi se dle ETHOS nacházejí domácnosti, které nemají bydlení, jsou bezprostředně ohroženy vyklizením bytu a okamžitým vystěhováním, žijí v nevyhovujících prostorách, u příbuzných či známých, přičemž nemají jinou možnost a současně nejsou schopni situaci vyřešit samostatně (obr. 2. 1).

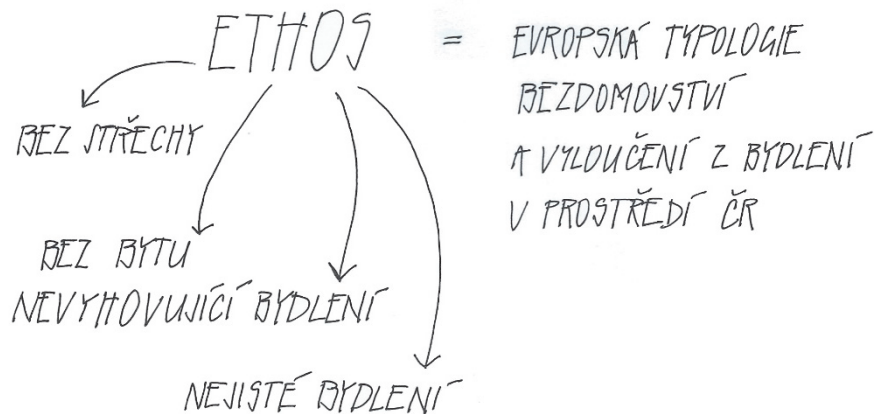
⁵ Slovo bezdomovec je v textu užíváno bez jakéhokoli pejorativního významu.

⁶ Z německého originálu „Das Härteste am Leben auf der Strasse ist nicht der Asphalt. Sondern von allen ignoriert zu werden.“

⁷ Ilja Hradecký, zakladatel organizace Naděje, se přimlouvá k pojmenování fenoménu slovem bezdomovství, protože podle něj vystihuje daleko lépe stav, situaci. Bezdomovectví dle něj připomíná spíše nějaké řemeslo, trvalé postavení. Slovo bezdomovství je v tomto směru neutrální (2015).

⁸ Zákon č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

⁹ z anglického *European Typology on Homelessness and Housing Exclusion*, typologii vytvořila organizace FEANTSA.

Obr. 2.1: Evropská typologie bezdomovectví a vyloučení z bydlení uvádí čtyři hlavní kategorie, které mají podrobnější dělení.
Ilustrace: Karolína Kripnerová

Tato definice uvádí čtyři kategorie bytové nouze:

1. „bez střechy“, jsou tzv. viditelní bezdomovci. Jsou to lidé spící venku, například na lavičkách nebo pod mostem, a lidé využívající noclehárny,
2. „bez bytu“, jsou lidé, kteří si nemohou zajistit stabilní bydlení. Žijí v místech s přechodným charakterem, jako jsou ubytovny, azylové domy či domy na půl cesty, nebo jsou to například lidé před opuštěním dětské instituce či pěstounské péče,
3. „v nevyhovujícím bydlení“, žijí lidé v přelidněných bytech, ve kterých je méně než 9,5m² na osobu, nebo v provizorních stavbách bez přístupu k elektrině či pitné vodě, případně v budovách s nevyhovujícím technickým či zdravotním stavem (plísně, hmyz, hlodavci),
4. „v nejistém bydlení“, je skupina lidí, která zažívá domácí násilí nebo jim hrozí vystěhování, či lidé pobývajících u příbuzných a známých a kteří nemají jinou možnost bydlení.

2. 1. 2 Bezdomovectví mladých

Podstatnou část bezdomovecké komunity tvoří mladí lidé pod 26 let, někteří odborníci dokonce uvádí, že tvoří její polovinu (Darbyshire in Vágnerová et al., 2013). Důvody, které je přivedly na ulici, jsou rozdílné, málokdy však můžeme říct, že si za svůj společenský propad mohou sami. Mladí bezdomovci ve většině případů ještě nestačili zažít „normální“ dospělý život. Významnou roli v jejich situaci hraje rodinné (či ústavní) zázemí v dětství, duševní zdraví a návykové látky. Většina mladých bezdomovců považuje tuto životní epizodu za dočasnou a nepřipouští si, že by nemuseli uspět s návratem zpět do společnosti. Jejich šance na změnu života je vyšší než u chronických bezdomovců (Vágnerová et al., 2013).

Bezdomovectví mladých má oproti bezdomovectví dospělých určitá specifika. Kolektiv Vágnerová, Csémy a Marek zpracoval v roce 2013 rozsáhlou studii o mladých bezdomovcích v ČR, která patří mezi první takové práce v českém prostředí. Následující shrnutí vychází z publikované knihy od tohoto kolektivu.

Zásadní pro život mladých bezdomovců je raná zkušenost z rodinného, resp. náhradního prostředí, kdy až 70% pochází z dysfunkčních rodin (Robert in Vágnerová et al., 2018). Mezi zmiňovanými problémy se vyskytují rodiče závislí na alkoholu, domácí násilí a zneužívání, nefunkční vztahy v rodině (přehlížení, nechtěnost) a nevlastní rodiče, většinou otec. Pozitivní osobou v rodinném okolí bývá babička.

V ústavu nebo náhradní rodině vyrůstalo 20% zkoumané skupiny mladých bezdomovců, což je významná hodnota v porovnání s běžnou populací (kde je četnost 1%). V podobném výzkumu provedeném v roce 2013 mezi klienty dvou nízkoprahových denních center v Praze se dokonce ukázalo, že zkušenost z dětské instituce má téměř polovina klientů (Hradecký, 2013). Sdružení FEANTSA volá po systematické práci s lidmi opouštějícími instituce, mimo jiné s mladými lidmi vycházejícími z ústavní péče. Tito lidé často trpí důsledky rané citové deprivace s adaptačními problémy. Dětský domov představuje pro mladé lidi sice spolehlivé, ale neosobní zázemí. Absence vztahů mohou mladým bezdomovcům zkomplikovat i návrat do většinové společnosti, kterému by výrazně pomohla alespoň minimální vazba na lidi mimo bezdomoveckou komunitu. Mladí bezdomovci nebývají ochotní či schopní plnit své povinnosti, pracovat a dodržovat běžné společenské normy, které si během dětství neosvojili. Negativní vliv na propad mívá i parta či experimenty v dospívání.

Zlom v životě mladých lidí přichází po dlouhodobé kumulaci negativních vlivů podpořených nevýhodnou genetickou dispozicí, a to mezi 18 a 22 rokem. Autoři uvedené studie specifikovali čtyři trajektorie a bezprostřední příčiny „zlomu“, které se často i překrývaly. Jsou to následující impulsy, které jsou seřazeny dle četnosti ve zkoumané skupině:

1. nadměrné užívání drog nebo alkoholu
2. kombinace poruch chování a neochoty pracovat
3. neschopnost či neochota systematicky pracovat
4. duševní choroba (schizofrenie)

Na ulici lidé zažívají zredukovanou podobu existence, která navenek působí jako „flákání“, nicnedělání a pouhé přežívání. Ale absence základních jistot jako je bezpečí, spánek a jídlo, je velmi stresující. Musí se na ulici naučit přežít, což znamená akceptovat hodnoty a normy ulice. Pravidla jsou tam značně zjednodušená, a to na úroveň reciprocity a práva silnějšího. Zažijí pocit sociální izolace, protože vztahy na ulici jsou ve většině pouze povrchní (v jedné výzkumné studii 80% mladých bezdomovců uvedlo, že nemá ani jednoho skutečného přítele (Johnson, in Vágnerová et al, 2013)). Pomoc nabízí charitativní organizace, které mladé bezdomovce i formují. Důležité je prostředí, ve kterém se sociální služby poskytují (obr. 2. 2, obr. 2. 3), a také osoby, které je spolu s nimi využívají. Obojí přispívá k uvědomění si vlastní existence a současného stavu.

Obr. 2. 2 (vlevo): Prostředí v nízkoprahovém denním centru (foto z charitního domu sv. Benedikta Labre v Ostravě) má vliv na psychiku lidí. Zde jsou vidět mimo jiné vysoké stropy, židle na pevné konstrukci či vysoké parapety oken.

Zdroj: <https://ostrava.caritas.cz/galerie/zivot-v-charitnim-stredisku-sv-benedikta-labre-objektivem-terezy-nemethove/>

Obr. 2. 3 (vpravo): Nízkoprahové centrum pro mladé lidi nedaleko Hlavního nádraží v Praze. Suterénní prostor, opět s vysokými parapety a dispozicí, která není pro účel vhodná a potřebuje dle svého vedoucího O. Vondrušky úpravy (2017).

Foto: Karolína Kripnerová

Během doby na ulici se proměňuje osobnost mladého člověka. Délka pobytu na ulici významně souvisí se schopností návratu do běžné populace. Za zlomové se uvádějí dva roky na ulici. Fáze proměny jsou dle různých studií čtyři.

1. Seznamování se s pouliční subkulturou (trvá přibližně rok), ještě nedochází ke změně osobnosti. Mladí lidé bez domova si svůj „bezdomovecký“ stav nechtějí připustit a důkladně ho skrývají. Od majoritní společnosti nejsou na první pohled odlišitelní.
2. Adaptace na život na ulici (druhý rok pobytu), je postupné zvykání si na život bez větších nároků. Lidé v této fázi stále ještě popírají příslušnost k bezdomovecké komunitě, nebo se alespoň vymezují (označují se například za squattery).
3. Fixace bezdomoveckého stylu života, kdy jedinec přijme bezdomoveckou identitu. Tím je jeho návrat výrazně ztížen.
4. Fáze pokračující desocializace a osobnostní devastace je pokračující destrukce člověka, která je spjata s odmítáním změny života, lhostejností ke společnosti, rezignací a únikem k alkoholu a drogám.

Ačkoli 80% lidí v předmětném výzkumu (Vágnerová et al., 2013) uvedlo, že chce svůj život změnit, opravdu uspělo po dvou letech výzkumu jen 40% dotázaných. Překážky návratu do společnosti jsou nedostatek vzdělání, absence pracovních návyků, dluhy, záznam v trestním rejstříku a závislost na drogách. Mladí bezdomovci také trpí častěji duševními poruchami než běžná společnost - velkou depresivní poruchu diagnostikovali výzkumníci u jedné třetiny bezdomovců (Vágnerová et al., 2013), což jim bez odborné pomoci znemožňuje návrat do společnosti. Dostupnost pomoci psychiatra je na ulici nedostatečná.

V případě mladých bezdomovců nehovoříme o návratu do většinové společnosti, ale o vstupu do dospělého života, protože tato skupina nikdy mezi pracující a bydlící společnost nepatřila. O to těžší je tento proces. Je k němu potřeba silná vnitřní motivace mladých bezdomovců, vazby na rodinu či někoho z běžné společnosti, bydlení, práce, kdy pomáhá mít pracovní zkušenost před bezdomoveckým způsobem života. Jak uvádí zmíněná

studie, destrukce osobnosti mladého bezdomovce je většinou taková, že se nemůže z ulice dostat bez pomoci druhých.

Definování tohoto procesu ze zkušenosti bývalých bezdomovců, kterým se návrat povedl, je často obtížné, protože tito lidé jsou těžko dosažitelní (protože při ztrátě kontaktu nízkoprahových center s danou osobou nevědí terénní pracovníci, zda mladý člověk je ve výkonu trestu nebo žije jinde na ulici nebo zemřel či jejich služby už nepotřebuje).

2. 1. 3 Bezdomovectví ve světě

Dle posledního celosvětového průzkumu, který provedlo OSN, žije na světě sto milionů lidí bez domova a 1, 6 miliardy lidí žije v podmínkách nevhodných k bydlení (Shen, 2018). Počet lidí se v posledních letech rapidně zvýšil a téma dostupného bydlení je celosvětově skloňovaný termín. Na úrovni Evropské unie se tématem bezdomovectví zabývá sdružení *European Federation of National Organisations Working with the Homeless* (dále jen FEANTSA)¹⁰.

Jedinou zemí Evropské unie, která hlásí klesající počty bezdomovců, je Finsko (FEANSTA, 2018a). Země začala s implementací principů *Housing First* (viz níže kapitola 2. 1. 8. Řešení bezdomovectví) již v roce 2008 a po dvaceti letech poklesl počet lidí bez domova o 35%. Finsko se zaměřuje na investice do prevence, přeměny dočasných ubytoven na byty a na systematickou péči o lidi vycházející z institucí (např. dětský domov nebo vězení). Podobně optimistické jsou závěry i z Norska, které má také strategii na základech *Housing First*. Počet lidí bez domova klesl mezi lety 2012 a 2016 z 6.300 na 3.900, některá města nemají bezdomovce vůbec (FEANTSA, 2018a). V Norsku probíhá úspěšná spolupráce státu, místních samospráv, „banky bydlení“ a místních zájmových stran. Jejich strategie je zaměřena zejména na nízkopříjmové rodiny a mladé nezaměstnané.

Velkým problémem je bezdomovectví i ve Spojených státech. Nedostatečné řešení bytové krize a další faktory vedly například v kalifornském Los Angeles ke vzniku největší bezdomovecké kolonie v samotném centru města, v oblasti Skid Row žije v nuzných podmínkách – přespávají pouze ve stanech – přímo na ulici podle několik tisíc lidí (Obr. 2. 4, obr. 2. 5).

¹⁰ FEANTSA je jediná evropská nezisková organizace, která se věnuje exkluzivně boji proti bezdomovectví s cílem jej vymýtit. FEANTSA komunikuje s orgány EU a zkoumá fenomén bezdomovectví na různých úrovních. Díky jejím výsledkům jsou k dispozici souhrnná data a informace o situaci v členských zemích. Organizace vznikla v roce 1989 a sdružuje na 130 neziskových organizací, které pomáhají lidem bez domova v Evropě. Česká republika je zastoupena Sdružením azylových domů, Nadějí a Asociací poskytovatelů sociálních služeb.

Obr. 2. 4, obr. 2. 5: Čtvrť Skid Row, která se nachází v centru Los Angeles, je smutně proslulá množstvím lidí přebývajících v nuzných podmínkách na ulici jen v pouhých stanech.

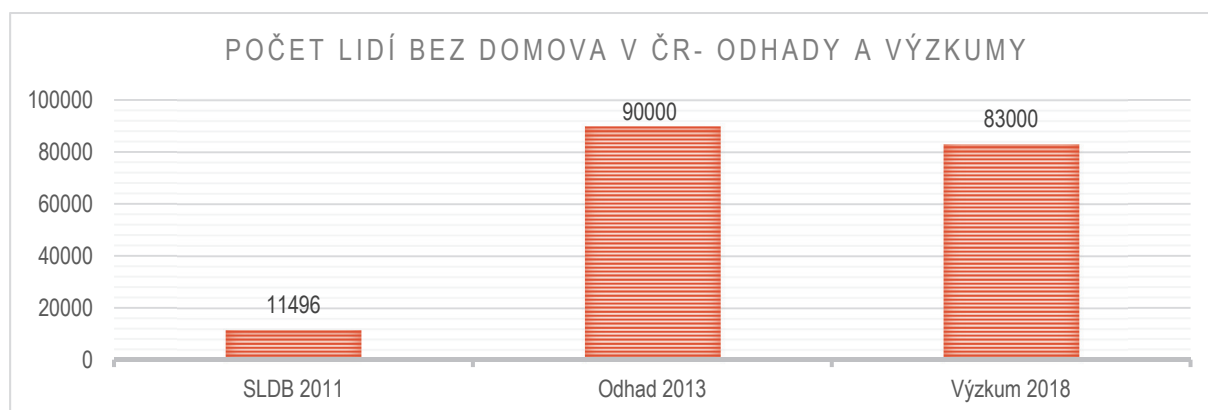
Zdroj: (vlevo) <https://www.latimes.com/local/lanow/la-me-ln-los-angeles-skid-row-health-fines-trash-removal-20190613-story.html>, foto: Francine Orr

Zdroj: (vpravo) <https://angelusnews.com/news/r-w-dellinger/facing-las-human-catastrophe-on-skid-row-with-faith>, foto: Victor Alemán

2. 1. 4 Počet lidí bez domova

Koncepce řešení bezdomovectví do roku 2020 uvádí, že odhadovaný počet bezdomovců v celé ČR je kolem třiceti tisíc a odhadovaný počet potenciálních lidí bez domova je až trojnásobný (MPSV, 2013). Z toho vyplývá, že se tento problém se týká téměř jednoho procenta naší společnosti. První přesná data, která popisují bytovou nouzi v České republice, jsou k dispozici teprve od roku 2018, a to ve Zprávě o vyloučení z bydlení, kterou zpracovaly organizace Platforma pro sociální bydlení a Lumos (2018). Tato zpráva uvádí, že v bytové nouzi se nachází 54 000 domácností, tedy 83 000 osob, z nichž je téměř čtvrtina nezletilých. Většina žije na ubytovnách nebo bez střechy. Největší množství těchto domácností je na území Prahy, Ostravy, Brna, Olomouce a Ústí nad Labem.

Obvyklý statistický nástroj Sčítání lidu, domů a bytů v tomto případě selhává. Mnoho lidí žijících mimo standardní formy bydlení, což je právě situace lidí bez domova, nebylo do sčítání započteno (graf 2. 1). V době posledního sčítání se Český statistický úřad (2011) dopočítal pouze 11 496 osob bez domova v celém státě a 1 254 osob na území hlavního města. Uvedme pro porovnání závěry sčítání provedeného o rok dříve (Šnajdrová, Holpuch, 2010) v zařízeních sociální pomoci na území Prahy: 3 953 osob bez domova.

Graf 2. 1: Počet lidí bez domova – Sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011 uvádí 11 496 lidí, Koncepce řešení bezdomovectví v roce 2013 odhaduje až 90 000 lidí ohrožených bezdomovectvím a přesná data z roku 2018 uvádějí 83 000 lidí v bytové nouzi.

Zdroj: SLDB 2011, Koncepce řešení bezdomovectví do 2020 a Platforma pro sociální bydlení.

2. 1. 5 Příčiny bezdomovectví

Cesty vedoucí na společenské dno lze popsat několika způsoby a zároveň je roztřídit do více kategorií. Ilya Hradecký (2015) uvádí jako spouštěče čtyři faktory, přičemž upozorňuje, že častým problémem, který vede do bezdomovectví, je kombinace těchto faktorů:

1. materiální (nevhodné bydlení, dluhy, ztráta zaměstnání),
2. vztahové (rozvody, rozpad vztahů, domácí násilí),
3. osobnostní (mentální retardace, onemocnění, invalidita, nízká kvalifikace, sociální nezralost),
4. institucionální (za ty nese odpovědnost stát, který tyto faktory může značně eliminovat. Patří sem problémy spojené s opuštěním dětské instituce, vězení či zdravotnického zařízení, kdy jedinec nemá kam jít).

Jiný pohled na příčiny bezdomovectví definuje Libor Prudký (2015). Uvádí čtyři trajektorie vedoucí do bezdomovectví:

1. dlouhý proces (dlouhodobé směřování ke společenskému propadu),
2. krátký proces (náhlá shoda příčin),
3. zdravotní indispozice,
4. bezdomovectví volbou (Bezdomovectví volbou však zatím nepředstavuje v českém prostředí rozšířený fenomén. Varující jsou ale signály jak ze zahraničí, kde je tento typ bezdomovectví rozšířenější problémem, tak z českého demografického vývoje, kdy část mladší generace se neztotožňuje se způsobem života většinové společnosti.).

Zásadní změnou v současném vývoji společnosti je fakt, že bezdomovectvím jsou ohroženy vrstvy obyvatelstva, které ve většinovém vnímání ohrožené být nemají. Tedy lidé se vzděláním či se zdánlivě jistou životní perspektivou (obr. 2. 6, obr. 2. 7).

Obr. 2. 6, obr. 2. 7: Bezdomovectvím jsou ohroženy i skupiny, které mají vysokoškolské vzdělání.
Zdroj: Česká televize, pořad 168 hodin, 17. 12. 2013

2. 1. 6 Sociální vyloučení

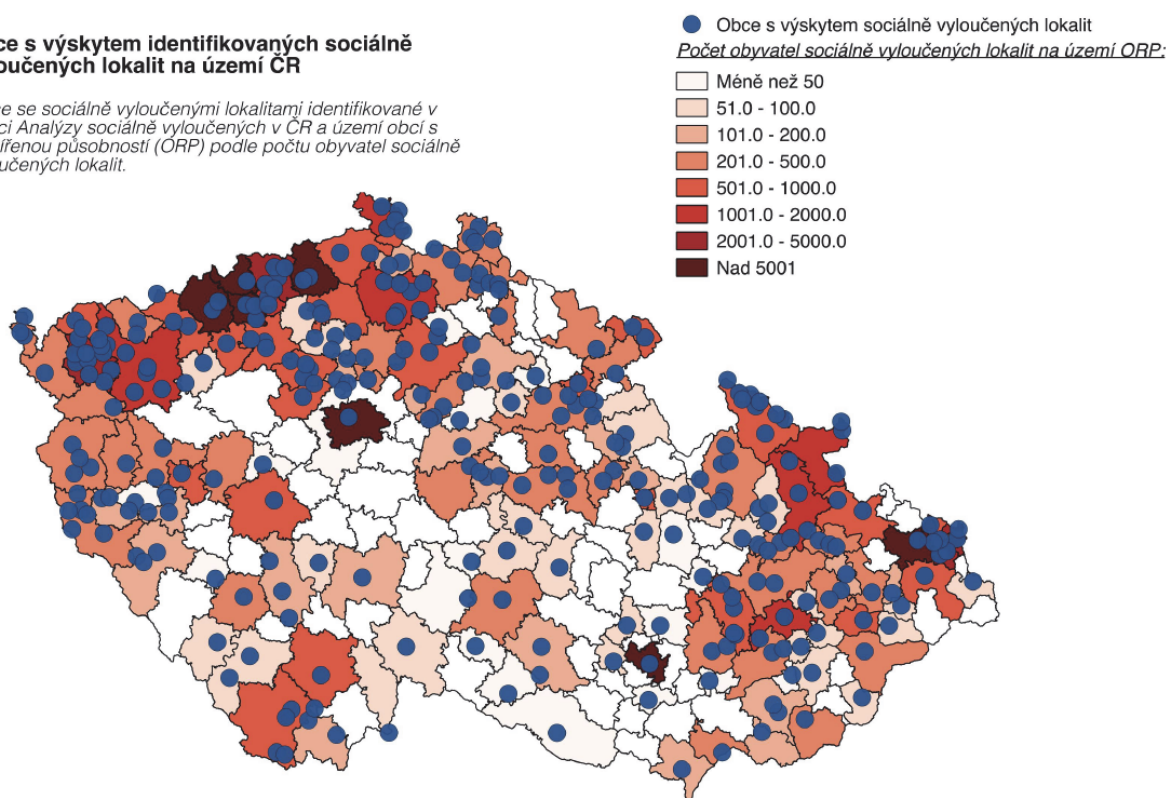
Sociální vyloučení neboli exkluze je proces, kdy jsou jednotlivci (i celé skupiny obyvatelstva) vytěšňováni na okraj společnosti (MPSV, 2013). Sociálně vyloučeným osobám je ztížen či omezen přístup ke zdrojům, které jsou pro

ostatní členy společnosti běžně dostupné – vzdělání, bydlení, zaměstnání, zdravotní a sociální péče, politická participace.

Bezdomovectví představuje absolutní formu sociálního vyloučení, lidé jsou ve stavu trojího vyloučení (fyzického, sociálního i právního). Proces sociálního vyloučení jedinců se v důsledku dotkne celé společnosti a ovlivňuje její soudržnost. Sociální vyloučení se projevuje i v ekonomice, čím je nižší sociální soudržnost, tím jsou vyšší veřejné výdaje. V měřítku celé republiky byla v nedávné době vypracována Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR¹¹ (Čada et al., 2015). Na následující mapě republiky (obr. 2. 9) jsou vidět místa s nejvyšší koncentrací sociálně vyloučených lokalit - tmavá barva udává počet obyvatel a modré tečky jsou symbolem pro konkrétní lokalitu (obr. 2. 8). Opakem sociálního vyloučení je sociální začleňování, čili proces, kdy se marginalizovaná skupina stane součástí majoritní společnosti.

Obce s výskytem identifikovaných sociálně vyloučených lokalit na území ČR

Obce se sociálně vyloučenými lokalitami identifikované v rámci Analýzy sociálně vyloučených v ČR a území obcí s rozšířenou působností (ORP) podle počtu obyvatel sociálně vyloučených lokalit.

Obr. 2. 8: Obce s výskytem identifikovaných sociálně vyloučených lokalit na území ČR
Zdroj: Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR (Čada et al., 2015).

Mezi nejvíce ohrožené osoby patří dlouhodobě nezaměstnaní a lidé žijící v neúplných rodinách. Důležitou pomocí je systém sociálních dávek. Problém ale vyvolala sociální reforma z roku 2011, která rozdělila výkon sociální práce a výplatu dávek. Vyplácení dávek nově převzal úřad práce, zatímco obcím zbyla koordinace sociálních

¹¹ Sociálně vyloučená lokalita je dle Analýzy označení pro prostor (dům, ulice, čtvrť), kde se koncentrují lidé (20 a více osob včetně dětí), u nichž lze identifikovat znaky spojené se sociálním vyloučením – mají omezené možnosti přístupu na otevřený trh práce, přístupu k veřejným službám, včetně sociálních služeb či vzdělávání, kontaktu se sociálním okolím, řešení osobních krizí, politické participace, či omezují schopnosti a dovednosti těchto možností využívat.

služeb a realizace sociální práce (Višek, 2015). Navíc ve společnosti rezonuje nízká informovanost o problematice osob ohrožených chudobou, která souvisí s předsudky vůči lidem pobírajícím dávky.

2. 1. 7 Vztah mezi většinovou společností a lidmi bez domova

Bezdomovectví všem škodí a nikomu neprospívá. Lidé bez domova mají vliv na většinovou společnost: někoho obtěžují a někdo si díky nim uvědomí vlastní zranitelnost.

*„Za malý úsměv si bezdomovec nic koupit nemůže,
ale přesto má pro něj velkou cenu.“*

(heslo z plakátů vídeňské charitativní společnosti VinziRast)¹²

V rovině filosofické připomíná Libor Prudký (2015) termín *anomie* pocházející z řečtiny, který popisuje stav „bez norem, řádu, hodnot“ (*a nomos*). Jedním z možných překladů *anomie* do češtiny je výraz *bezdomoví*. *Anomie* se projevuje jak u jedince (odcizil se hodnotám, ztratil sociálních vazeb), tak i u společnosti (mezi vrstvami se vytvořily vnitřní propasti). Bezdomovectví tak ukazuje, že společnost je nemocná.

Vztah společnosti k lidem na jejím okraji se v průběhu historie vyvíjel. Můžeme jej zjednodušeně popsat jako sinusoidu, která zobrazuje přijímání a následné obrácení se zády k lidem na okraji společnosti. Zatímco ve středověku byla žebrota akceptovanou součástí života, v 19. století byla postihována jako těžký přestupek, který mohl vést až do vězení¹³. Ale Ottův slovník naučný (1908) hodnotí tyto zákony, které omezují žebrotu, a říká o nich, že nehledají příčinu, ale hasí jen následky.

*„(...) Všecky tyto prostředky našeho zákonodárství proti žebrotě jsou
jen povahy represivní a tudíž nedostatečné, poněvadž neodstraňují
příčiny žebroty, jakožto zjevu podmíněného poměry sociálními. (...)“*
(Ottův slovník naučný, 1908)

Je nutné si uvědomit, že právě vztah společnosti ke svým nejslabším členům je zrcadlem její vyspělosti. Pokud budeme přehlížet své nejslabší členy, bude to mít negativní důsledky pro celou společnost. Z části se tak již děje: mluvíme o lidech bez domova, jako kdyby tito lidé nebyli součástí naší společnosti. Člověk, který se ocitl na společenském dně, má dost problémů sám se sebou. A pokud se k němu společnost ještě chová tak, že mu dává najevo, že on je naprosté nic, má ještě co ztratit? (Hagner, 2018) Jednání člověka, který nemá co ztratit, je hrozbou pro celou společnost. Nemá zábrany, limity a mantinely. Proč taky. Pokud nemá člověk zábrany, musí majoritní společnost vynakládat prostředky k instalaci kamer a k pochůzkám policie, roste společenské napětí a strach. Taková situace však není udržitelná (kamera nevidí všude a policista neprochází všemi ulicemi naráz). Bezpečnost si společnost musí zařídit prostřednictvím svého jednání a chování k druhým. Současné konzumní

¹² Z německého originálu „*Von einem Lächeln kann sich ein Obdachloser nichts kaufen. Und dennoch ist es viel Wert*“.

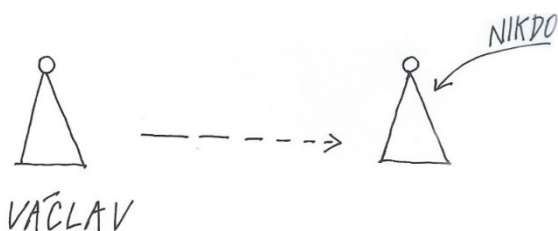
¹³ Jak je uvedeno na vývěsní ceduli z konce 19. století „Žebrota se zapovídá podle §2 zákona ze dne 24. 5. 1885 čís. 89 ř. z. a tresce se vězením od 8 dnů do 3 měsíců“, která je ve sbírce Muzea hlavního města Prahy. – Informace je shodná s textem v Ottově slovníku naučném (1908) u hesla „žebrota“.

naladění společnosti spolu s dalšími faktory (mj. omezená mezilidská komunikace, která je nahrazována tzv. sociálními sítěmi) vede k nazírání na druhé optikou výkonu, majetku a užitečnosti. Přehlízíme tak nevědomky ty, kteří nedosahují společenských ideálů. Na základě výše uvedené úvahy je zde ale třeba zdůraznit, že ne každý má vlohy a schopnosti „být užitečný“. Nebo alespoň ne v konzumní optice společnosti. Pokud - i s tímto vědomím - každému zajistíme dle slov architekta Hagnera (2018) takové místo k životu, se kterým bude spokojený nebo alespoň *allright* („ok, zde bych mohl být“), je naděje, že společnost bude fungovat.

„Být chudý neznamená nic nemít ale nic nebýt.“

(Mizaél Poggioli, 2017)¹⁴

Po sametové revoluci se fenomén chudoby a bezdomovectví po padesáti letech „neviditelnosti“ objevil. Ve společnosti rezonoval i soucit se slabšími a v té době vzniklo mnoho zařízení pro služby sociální prevence, například nízkoprahová denní centra či azylové domy. V dnešní době se tento trend téměř zastavil. Zřizování nových míst pomoci pro lidi bez domova (a často i provozování stávajících) je totiž společensky nepopulární, a proto politicky obtížně prosaditelné. Ve společnosti panuje obava, že nová služba by počet lidí bez domova na daném místě zvýšila. Pro jednu z velkých nocleháren byla proto například v Praze zřízena v roce 2007 loď Hermes umístěná na řece Vltavě, která je jediným místem v hlavním městě, jež nepatří do správy žádné městské části. Dnes mluvíme spíše o odmítání a nezájmu: můžou si za to sami (obr. 2. 9). Pro většinu lidí je bezdomovectví nesporným důkazem sociální patologie, a tudíž k takovým jedincům zaujímají odmítavý a odsuzující postoj (Marek et al. In Vágnerová et al., 2013).

Obr. 2. 9: Proměna vnímání společností, kdy se například ze souseda Václava stane nikdo, bezdomovec. Ilustrace: Karolína Kripnerová

Obr. 2. 10 (vlevo): Politická hesla namířená proti lidem bez domova z komunálních voleb v Praze v roce 2010.

Zdroj: <http://www.munimedia.cz/prispevek/nazor-dockame-se-holocaustu-497/>

Obr. 2. 11 (vpravo): A v roce 2018. Zdroj: <https://cz.sputniknews.com/ceskarepublika/201810018170610-ods-bezdomovci-kampan/>

¹⁴ Z německého překladu italského originálu „Arm sein ist nicht so sehr „nichts haben“, sondern „nichts sein“.“

Vyhrocením vztahu města k lidem na okraji společnosti byl tzv. Akční plán k problematice bezdomovectví z roku 2010¹⁵, který počítal se zřízením tábora na okraji města, kam měl bezdomovce z centra svážet mikrobus. Kontroverzní odsun nevyhovujících lidí nebyl realizován. Podnítil rozsáhlou diskusi mezi odbornou veřejností¹⁶ a měl velmi negativní ohlas i v zahraničí¹⁷. Téma bezdomovectví se stalo předmětem politické kampaně (obr. 2. 10, obr. 2. 11).

„Pokud společnost nebude problém bezdomovectví řešit (...) největší ztrátou je ztráta společenská: bezdomovectví společnost obtěžuje, oslabuje její soudržnost a také důvěru v instituce zastupitelské demokracie. Bezradnost vůči fenoménu bezdomovectví se stává živnou půdou pro bujení různých typů extremismu a dehumanizovaných politických koncepcí.“
(Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2015)

Fenoménem poslední doby je tzv. nepřátelská architektura¹⁸ ve veřejném prostoru. O tomto fenoménu lze hovořit od roku 2014, kdy se na zemi před vstupem do jednoho londýnského bytového domu poprvé objevily bodáky, které měly zamezit okupování tohoto prostoru lidmi bez domova (obr. 2. 12). Jejich osazení vzbudilo velkou vlnu nesouhlasu ve společnosti, a tak byly bodáky následně odstraněny. Nicméně podobný princip – v jiných formách či na jiných místech – se objevuje ve veřejném prostoru i nadále. Osazení bodáků ve veřejném prostoru nápadně připomíná hroty na římsách budov, které mají zabránit jejich ničení holuby (obr. 2. 13). Bodáky a další nástrahy ve veřejném prostoru jsou vyjádřením společnosti, která odmítá vše, co je jiné (Petty, 2016). Podobným přístupem funguje tzv. *punitivní urbanismus*¹⁹, který se začal objevovat v New Yorku pod vedením starosty Giulianiho. Snažil se namísto řešení problémů lidí bez domova veden cílem odstranit je z pohledu lidí. Pohled na chudobu, nouzi a bezdomovectví nezapadá do představ kapitalistické společnosti (Petty, 2016).

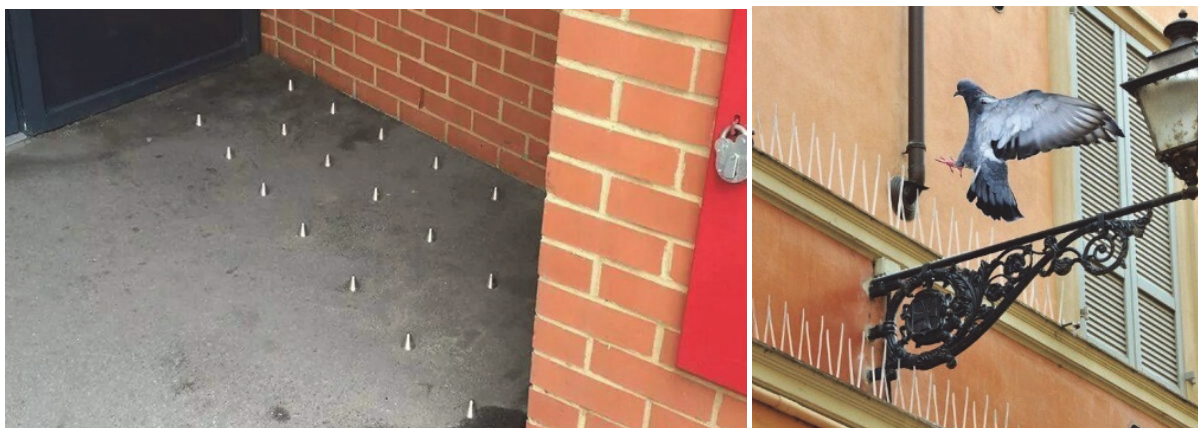
¹⁵ Akční plán představil pražský radní pro sociální oblast Jiří Janeček, který přišel s návrhem zřídit tábor pro lidi bez domova vedle spalovny v Malešicích či vedle skládky v Ďáblicích (Magistrát hlavního města Prahy, 2010).

¹⁶ Například MALÁ, Klára a KUŽVARTOVÁ, Lenka. Zmizet z ulic, zmizet z očí. Akční plán Prahy pro bezdomovce. In: *A2larm*. [online]. 2010. [cit. 2015-12-02] Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2010/13/zmizet-z-ulic-zmizet-z-oci>

¹⁷ Například Die Presse. „gaupenraub+/-“: Die Bauherren von der Strasse. In: *Die Presse* [online]. 2011-02-13. [cit. 2018-05-03] Dostupné z: https://diepresse.com/home/leben/kreativ/633573/gaupenraub_Die-Bauherren-von-der-Strasse

¹⁸ Z anglického *hostile architecture*, (defensive, disciplinary architecture nebo pojem punitive architecture)

¹⁹ Z anglického *punitive* – pokutující, trestající

Obr. 2. 12 (vlevo): Osazení kovových bodáků před vstupem do londýnského bytového domu vyvolalo velkou reakci veřejnosti. Ačkoli tyto byly odstraněny, podobný princip se vyskytuje ve veřejném prostoru nadále.

Zdroj: <https://www.channel4.com/news/londons-anti-homeless-spikes-criticised>

Obr. 2. 13 (vpravo): Analogii k těmto bodákům jsou hroty proti holubům.

Zdroj: <https://www.silvan.dk/swissinno-natural-control-fuglesoem-3-mtr?id=2780-9689732>

2. 1. 8 Řešení bezdomovectví

Jednoduché, rychlé a levné řešení bezdomovectví neexistuje. To ale neznamená, že tento problém lze odsunout jako neřešitelný. Naopak, jeho složitost vyžaduje pozornost a hledání (byť dílčích) řešení. Slovy architekta Alexandra Hagnera (2018) je bezdomovectví fenomén, který produkuje sama společnost, a tak by ho měla společnost umět i vyřešit.

Velkou překážkou v českém prostředí je paradoxně „novost“ tohoto problému. Proto se k problematice přistupuje nesystémově a chybějí relevantní data (první přesná čísla jsou až z roku 2018²⁰). S tím souvisí postoj společnosti. Prvním a zásadním krokem k úspěchu je změna společenského pohledu, kdy začneme o lidech bez domova uvažovat jako o součásti naší společnosti. Libor Prudký (2015) volá po posílení občanské společnosti a humanizaci politických rozhodnutí, která nekončí s volebním obdobím. Upozorňuje, že je podceňována síla prevence. Bezdomovectví představuje kontinuální společenský fenomén, jehož účinné řešení si vyžaduje komplexní přístup (MPSV, 2013). Tento komplexní přístup znamená popsat problematiku v prostředí České republiky, věnovat se prevenci a řešit problémy mezioborově. Společnost musí projevit ochotu vynaložit určité finanční prostředky vedoucí k řešení bezdomovectví. Dalšími tématy k řešení jsou absence sociálního bydlení v ČR, chudoba společnosti (Vašát, 2019), implementace modelů jako je *Housing First* a další.

Aby se uvedené problémy mohly začít řešit, vznikají na státní úrovni odborné materiály, které se problematikou bezdomovectví zabývají. Petr Pospíšil (2015) však upozorňuje na mylné očekávání „všespásnosti“ od vypracovávaných teoretických dokumentů. Lidé, kteří sociální práci prakticky vykonávají, jsou doslova zavaleni množstvím metodik, koncepcí a strategií, ale absentuje holistické a praktické uchopení.

²⁰ Zpráva o vyloučení z bydlení, kterou zpracovaly organizace Platforma pro sociální bydlení a Lumos (2018).

Krátce představme hlavní dokumenty k tématu bezdomovectví, kterými jsou Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020 (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2014) a Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020 (Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2013).

Vypracováním Strategie reagovalo Ministerstvo práce a sociálních věcí (dále jen MPSV) na cíle, ke kterým se Česká republika zavázala v evropském dokumentu o udržitelném růstu - Strategie Evropa 2020. V tomto dokumentu chce republika udržet počet osob ohrožených chudobou, materiální deprivací nebo žijících v domácnostech s nízkou pracovní intenzitou do roku 2020 na úrovni roku 2008 (MPSV, 2014). Tato Strategie integruje více jak dvacítka akčních plánů, koncepcí a strategií, které na toto období a na toto téma ve státních resortech vznikly.

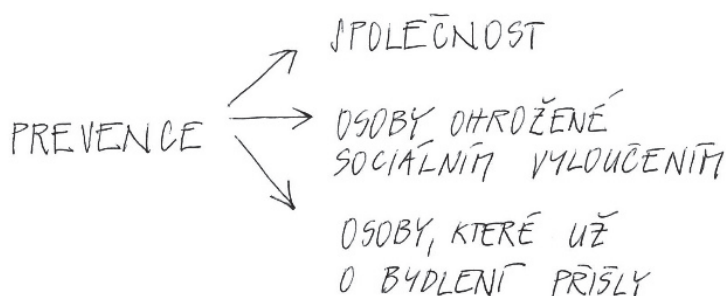
Druhým dokumentem je Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020 (MPSV, 2013). Koncepce ve své přehledové fázi přiznává, že bezdomovectví není v české legislativě zakotveno. A že mnozí politici stále ještě pochybují, jestli je vůbec nutné se problémem bezdomovectví zabývat. V důsledku toho se někteří přiklánějí ke zmírňování následků bezdomovectví namísto prevence. Koncepce představuje stávající český přístup k řešení bezdomovectví, který se nazývá Prostupné bydlení²¹. Opačnou strategii Bydlení především²² (*Housing First*) představuje jen jako okrajovou alternativu a poukazuje zejména na její nižší náklady. Text také přiznává, že v ČR neexistuje systém tzv. bydlení s podporou, které by fungovalo jako klasické nájemní bydlení doplněné o potřebné sociální služby. Uvádí podobnost tohoto typu se stávající sociální službou domů na půl cesty. V koncepci je dále zdůrazněna absence prevence bezdomovectví. Chybí mj. dluhová prevence a také primární prevence. Ta informuje společnost o problematice bezdomovectví a zahrnuje i finanční gramotnost. Dokument je velmi kritizován zprávou FEANTSA (2018), která uvádí, že jde o nepochopení konceptu *Housing First*. Kritizuje, že stát stále prosazuje prostupný přístup ke zvládnutí bezdomovectví namísto jeho řešení ve formě opravdového bydlení, tak jak ukazuje *Housing First*. Pro toto hodnocení expertů z FEANTSA bylo podstatné, že v ČR stále chybí zákon o sociálním bydlení, na který se Koncepce odvolává.

Prevence neboli předcházení situacím, kdy jedinec či rodina skončí na ulici, je v naší společnosti podceňována navzdory obecnému heslu, že prevence je levnější než hašení následků. Svědčí o tom i pojetí Zákona o sociálních službách, který pojmem sociální prevence rozumí zejména azylové domy, noclehárny a nízkoprahová denní centra. Tyto služby ale v praxi pracují s lidmi, co se na ulici již ocitli. Prevence se dle Jiřího Růžičky (2015) dá přehledně rozdělit do tří kategorií (obr. 2. 14). Primární prevence - zahrnuje celou společnost, která učí jedince vlastní zodpovědnosti a solidaritě s vyloučenými osobami. Na primární prevenci se podílí

²¹ Koncept Prostupného bydlení (*Housing Ready* či tzv. schodišťový systém) je zatím nejrozšířenější přístup v Evropě. Systém postupně připravuje uživatele na samostatné bydlení, kdy se jej v několika stupních snaží naučit bydlet. Nejnižším stupněm je terénní práce a noclehárna, poté bydlení v azylovém domě a cílem je samostatný sociální byt. Prostupné bydlení je určeno především lidem s větším množstvím problémů. Koncepce přiznává i nedostatky tohoto systému, které vedou k závislosti na sociálních službách, a také komentuje neexistenci sociálního bydlení, která má za důsledek *de facto* nefunkčnost strategie prostupného bydlení, který nemá žádoucí zakončení. Tento systém se ukazuje být časově a finančně náročný.

²² Systém *Housing First* pochází z USA a vychází z přesvědčení, že nejprve je potřeba vyřešit tíživou situaci bez domova a poté je možné řešit osobní problémy jednotlivce. Je v současné době uplatňován na několika málo místech v České republice, mj. v Brně, které za něj bylo oceněno cenou *Best practices* FEANTSA. Výzkumy ukazují, že systém *Housing First* ukončuje bezdomovectví u nejméně osmi lidí z deseti (Platforma pro sociální bydlení, nedatováno).

zejména rodina, vzdělávací instituce a občanské iniciativy. Sekundární prevence - je zaměřena na osoby, které jsou ohroženy sociálním vyloučením, například osoby, které budou v blízké době opouštět ústavní zařízení. Prevence je v tomto případě systematická sociální práce. Terciární prevence - je zaměřena na osoby, které již o bydlení přišly, ale ještě se nepropadly na společenské dno, což jsou většinou dlužníci. Tato skupina není v legislativě konkrétně definována, což zamezuje systémové práci. V současné době si uvědomují tuto zásadní slabinu pouze osvětlené obce a vědomě s touto skupinou pracují. Je tomu tak například v městské části Praha 7²³, která zřídila kancelář - Kontaktní místo pro bydlení, kde se mohou lidé poradit, pokud mají dluhy nebo jsou v bytové nouzi.

Obr. 2. 14: Schéma prevence bezdomovectví dle Jiřího Růžičky (2014) – primární prevence se týká celé společnosti, sekundární se zaměřuje na osoby ohrožené sociálním vyloučením a terciární prevence je práce s osobami, které již o bydlení přišly.
Ilustrace: Karolína Kripnerová

Proces plánování sociální politiky má být komplexní, je vhodné zahrnout odborníky ze všech profesí, kterých se téma bezdomovectví dotýká. Kromě pomáhajících profesí (práce v sociálních službách) jsou to sociologové, právníci a také architekti (!). Vedle odborníků je třeba dát hlas i bezdomovcům, kterých se tento problém bezprostředně týká, ale často jsou jen pasivními pozorovateli. Participativní navrhování, které znamená začlenění různých skupin obyvatel do rozhodování, se pomalu dostává do povědomí společnosti v Česku²⁴.

V lednu 2018 vydala FEANTSA shrnující zprávu o stavu bezdomovectví (2018). Mimo jiné zde uvádí pět bodů, kterých je třeba se držet při utváření státní strategie s cílem vymýcení bezdomovectví:

1. v centru pozornosti stojí uživatel a jeho práva,
2. základem je přístup Bydlení především (*Housing First*),
3. financování musí být správně zacílené,
4. strategie musí být dlouhodobá, integrovaná a konstantní,
5. každý z aktérů má za úspěch zodpovědnost.

²³ Více na MĚSTSKÁ ČÁST PRAHA 7. Kontaktní místo pro bydlení. *Praha7.cz* [online] [cit. 2019-04-13]. Dostupné z: <https://www.praha7.cz/temata/pomahame/kontaktni-misto/#contact-info>

²⁴ Více na CANDRA, Robert a Lubomír SMATANA. Žije na ulici, přitom je členem expertní komise na ministerstvu. Úředníkem se stát nechce. In: *iRozhlas*. [online]. 2018-03-12. [cit. 2019-03-25]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/domov-bez-domova-clen-expertni-komise-na-ministerstvu_1803130609_zlo_srov_pristup_irske_organizace_focus_ireland_ktera_do_procesu_lidi_bez_domova_aktivne_zapojuje_vice_na_https://www.focusireland.ie/

Zároveň představuje pět varování, čemu je třeba se vyhnout či co je třeba eliminovat:

1. nedostatečná statistická data,
2. nedostatečné sledování dopadu různých opatření,
3. pouze „papírové“ strategie bez implementace,
4. kriminalizace bezdomovců,
5. snaha o opatření bez odpovídajících bytových fondů.

V této shrnující zprávě zaznívá i několik dalších zajímavých vyjádření. Zaprvé dle četných studií platí, že v dlouhodobém horizontu jsou investice do řešení následků problému bezdomovectví dražší než investice do prevence. Zadruhé státy často neví, jak se vymanit ze zavedené spirály systému nocleháren, který škodí nejen jejich uživatelům, ale i veřejnému rozpočtu. A zatřetí upozorňuje, že se tématu bezdomovectví zatím EU systematicky nikdy nevěnovala. FEANTSA tak volá po spolupráci, sdílení zkušeností a dosažení jednotného cíle: aby v roce 2030 nikdo nebyl nucen spát na ulici.

2. 1. 9 Projekty alternativního řešení bezdomovectví

Architekti nejsou k problémům lidí bez domova neteční. Jejich návrhy nenabízí systémové řešení, jak řešit bezdomovectví, ale jsou reakcí na akutní krizi člověka na ulici. Snaha architektů bývá však odmítána některými odborníky, kteří se zabývají bezdomovectvím. Je jim vyčítáno, že neznají dostatečně problematiku. Návrhy architektů jsou ale důležitým signálem, že systém pomoci selhává či nefunguje. Zároveň mohou být tato řešení pomocí pro lidi, kteří na systém zanevěřili, nedokáží nebo nechtějí jej využívat. Důležité je i to, že návrhy architektů vzbuzují pozornost veřejnosti a vlád k problematice bezdomovectví. Níže jsou představeny ve většině nefunkční návrhy architektů a designérů. Jsou několika typů:

1. podle pozice: „parazitující“ na budovách, stojící samostatně, vesničky,
2. podle materiálu: na bázi plastů, papírové, dřevěné,
3. podle stavu projektu: koncept, prototyp, realizace.

Příkladem parazitujících přístřešků, které jsou fixovány na určitý zdroj, respektive místo, je nafukovací projekt ParaSITE, za kterým stojí americký umělec Michael Rakowitz (obr. 2. 15). Projekt byl představen v roce 1997 a vystaven mimo jiné v galerii MoMA v New Yorku. Skládá se z materiálů na bázi plastů, které jsou napojeny na vývod odpadního vzduchu ze vzduchotechnického systému domů. Teplý vzduch přístřešek nafukuje a ohřívá. Autor postavil několik takových přístřešků, jejichž cílem bylo upozornit na bezdomovectví.

„Tyto přístřešky by měly zmizet stejně jako vlastní problém.

V tomto případě jsou skutečnými návrháři politici.“

(Michael Rakowitz, 2012)²⁵

²⁵ Z anglického originálu „These shelters should disappear like the problem should. In this case, the real designers are the policymakers.“

Podobný koncept představil i britský architekt James Furzer (obr. 2. 16). Projekt ve fázi studie *Homes for the homeless* vyhrál v roce 2015 soutěž „Space for New Visions“. Projekt má dle slov autora poskytnout lidem bez domova ochranu před počasím i před většinovou společností (2015).

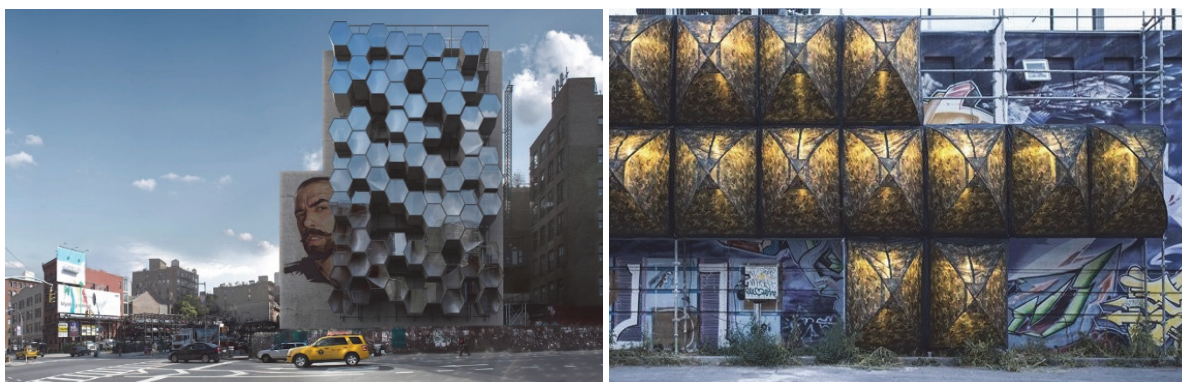
Obr. 2. 15 (vlevo): Nafukovací objekt ParaSITE od Michaela Rakowitze, který využívá odpadní teplo ze vzduchotechniky. Vzniklo několik objektů, které byly spíše manifestem nefunkčnosti systému.

Zdroj: http://www.michaelrakowitz.com/parasite?utm_medium=website&utm_source=archdaily.com

Obr. 2. 16 (vpravo): Návrh na parazitující buněk pro lidi bez domova, které by visely na fasádách domů. Problematický je vedle základní funkčnosti (zásobování energiemi, toalety, sprchy) i dopad na město a (ne) možnost vytvářet mezi lidmi v nouzi vztahy.

Zdroj: <https://www.archdaily.com/770386/these-detachable-pods-aim-to-provide-shelter-for-britains-homeless>

Princip parazitujících přístřešků navrholo i americké studio Framlab v roce 2016 (obr. 2. 17). Za názvem *Hexagonal Pods* či „Homed“ se skrývá koncept jednotlivých buněk připomínající včelí plástve, které by mohly být umístovány na prázdné fasády uličních proluk. Buňky by byly přístupné po lešenářské konstrukci. Autoři projektu se inspirovali u amerického nájemního bydlení pro nemajetné nazývané *single-room occupancy*²⁶. Dalším příkladem je práce francouzského architekta Stéphane Malky, který v roce 2017 představil provokativní projekt nazvaný A-KAMP 47 (obr. 2. 18). V industriální zóně Marseille instaloval vertikálně 23 stanů, které reagují na globální krizi bydlení. Instalace stanů měla vzbudit celospolečenskou debatu na téma sociálního státu.

Obr. 2. 17 (vlevo): Návrh na využívání prázdných fasád domů pro prosklené buňky (problematický aspekt soukromí), které jsou přístupné po lešení (vyžadující fyzickou zdatnost).

Zdroj: <https://www.archdaily.com/886422/3d-printed-hexagonal-pods-could-house-new-york-citys-homeless>

Obr. 2. 18 (vpravo): Instalace stanů v Marseille, která burcuje společnost k přemýšlení nad vztahem ke slabším.

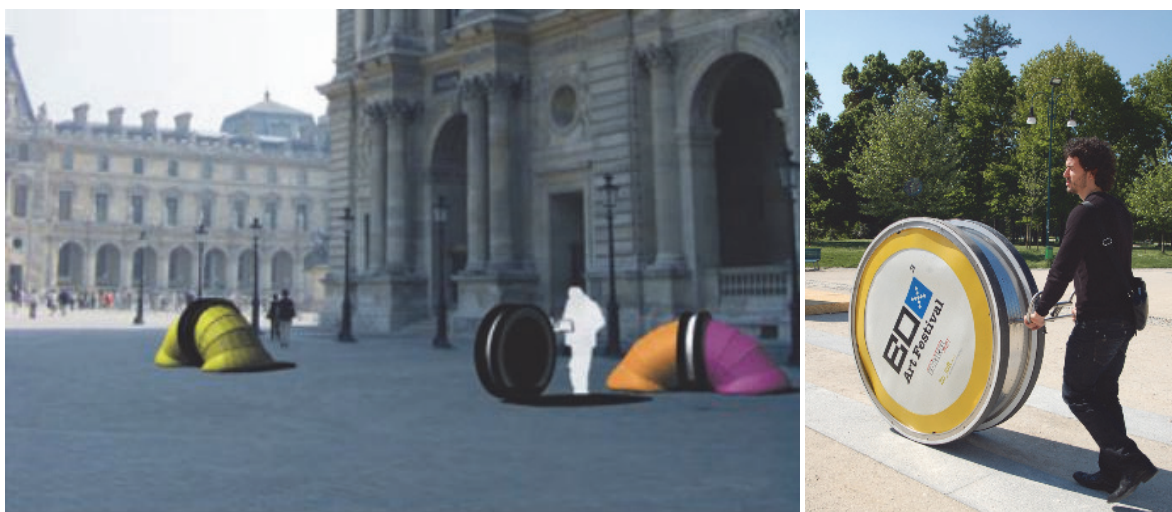
Zdroj: <https://www.archdaily.com/461696/a-kamp47-stephane-malka>, foto: Lauren Garbit

²⁶ *Single room occupancy* (používaná zkratka SRO) je označení pro nízkonákladové nájemní bydlení, které se vyvinulo ve třicátých letech minulého století v USA. Nájemník má k dispozici minimálně vybavený pokoj – postel, židle, stůl – a sdílené zázemí – kuchyň, koupelna a toaleta.

Druhou skupinu projektů tvoří volně stojící přístřešky. Italská architektura ze studia ZO-loft v roce 2009 představila projekt WheelLY (obr. 2. 19, obr. 2. 20). Ten sestává z hliníkového kola, ve kterém jsou integrovány dvě části rozkládací „housesky“. Přístřešek je tedy mobilní, kolo má průměr 1,5m. Na jeho boční stěny je možné umístit vzkazy a reklamu. Projekt byl problematický z mnoha důvodů – přes velikost samotného přístřešku, náklady na výrobu, ekologičnost, ventilaci, ochranu proti dešti a zimu a další. I ambice projektu lze označit za kontroverzní:

„Jako je znakem byznymena kufřík, bude pro člověka bez domova symbolem barevné kolo. Už nebude jen žebrákem.“

(ZO-loft, 2008)²⁷

Obr. 2. 19 (vlevo): Kontroverzní housenkovité přístřešky od ZO-loft architektů: otázkou vedle funkčnosti zůstává i ambice projektu dodat lidem bez domova status bezdomovce, tzn. utvrdit je v jejich problému namísto hledání řešení.

Zdroj: https://www.treehugger.com/sustainable-product-design/portable-shelters-for-homeless-or-refugees-designed-by-zo_loft.html

Obr. 2. 20 (vpravo) Prototyp mobilního obydlí Wheely.

Zdroj: <http://www.zo-loft.com/design/>

Papírovou verzi volně stojících příbytků představila v roce 2011 americká architektka Tina Hovsepian (obr. 2. 21). Pro svůj projekt Cardborigami se inspirovala japonskými skládačkami *origami* a prací laureáta Pritzkerovy ceny z roku 2014, Shigeru Bana. Přístřešky mají pomoci lidem po přírodních katastrofách a osobám na ulici. Projekt se stále vyvíjí. Papírové stany se použily například při zemětřesení v mexickém Oaxaca v roce 2017 (Briscoe, 2018). Tinu následoval obdobný belgický projekt skládacích „stanů“ z kartonu ORIG-AMI Project, které chtějí jejich tvůrci nabídnout lidem bez domova v Bruselu (obr. 2. 22). Projekt se objevil v roce 2017 a stojí za ním designér Xavier Van der Stappen. Hlavní motivací pro použití kartonu bylo, že stavět klasické stany není ve městě povoleno, ale kartonové obmety jsou dle autorů legální (2017).

„Mým cílem je zrealizovat rychlou ochranu lidem prostřednictvím inovace a designu.“

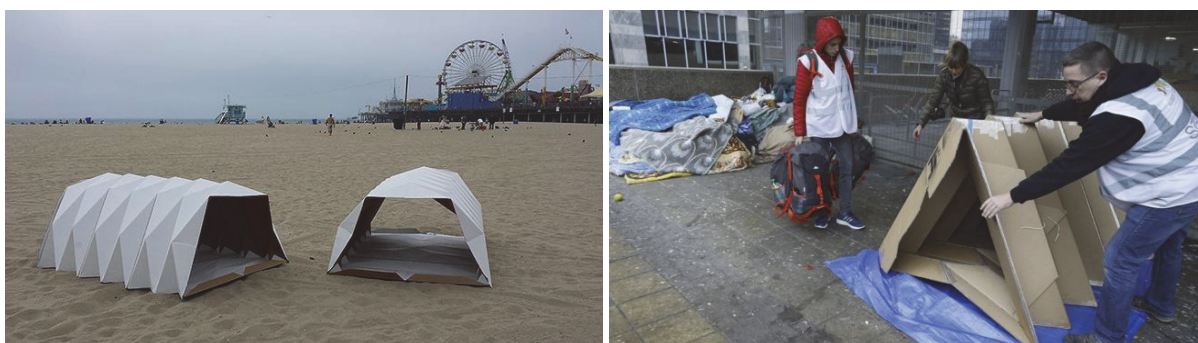
(Tina Hovsepian, 2017)²⁸

²⁷ Z anglického originálu „As the businessman is the one with the overnight bag; the homeless will be the one with the colored wheel, no more a begger.“

²⁸ Z anglického originálu „My mission is to provide instant space to protect people from the elements through innovation and design.“

„Je těžké přijmout skutečnost, že v Bruselu, který je v jedné z nepohodlnějších zemí na světě, žije na 2600 lidí na ulici.“

(Xavier Van der Stappen, 2017)²⁹

Obr. 2. 21 (vlevo): Skládací stany z kartonu od americké architektky Tiny Hovsepian Cardborigami. Přístřešky neřeší tepelnou izolaci, ale praxe ukázala jejich funkčnost v teplejších klimatech, které postihly přírodní – nebo lidské – katastrofy.

Zdroj: <https://www.mnn.com/your-home/remodeling-design/blogs/cardborigami-improving-lives-with-corrugated-cardboard>

Obr. 2. 22 (vpravo): Skládací kartonové stany ORIG-AMI v Bruselu, které prozrazují inspiraci původně americkým projektem.

Zdroj: https://1chef.bbc.co.uk/news/660/cpsprodpb/1B6D/production/_99412070_tent_belga.jpg

Funkčním příkladem samostatně stojícího přístřešku na bázi plastů je projekt nazvaný „Iglou“, který se objevil v roce 2018 ve Francii a reagoval na umrznutí lidí bez domova v zimě. Vymyslel ho konstruktér Geoffroy de Reynal a začátkem roku 2019 se projekt zásluhou Pavly Klečkové a Manu Chilauda dostal do Čech (obr. 2. 23, obr. 2. 24). Přístřešek sestává z polyetylenové pěny, má tvar vchodu do iglů a dá se sestavit během jedné minuty (IGLOU, nedatováno). Udržuje teplotu až o 15°-20° vyšší, než je okolní teplota. V zimě 2018/2019 bylo v Čechách testováno a používáno na šedesát příbytků Iglou. Příbytky pořizují charitativní společnosti a používají je většinou na odlehlých místech, kde přebývají lidé bez domova. Jsou v provozu přes zimu, a v teplých měsících se dezinfikují, myjí a skladují na další sezónu.

Obr. 2. 23 (vlevo) Iglou rozdává v Ostravě lidem v nouzi Armáda spásy. Praxe ukazuje funkčnost projektu, který v zimním počasí dokáže zachránit lidem život. Otázkou zůstává vliv dočasných přístřešků na město a společnost.

Zdroj: <https://ostrava.rozhlas.cz/armada-spasy-v-ostrave-rozdava-bezdomovcum-specialni-pristresky-iglou-7728468>, foto: Monika Pustovková

Obr. 2. 24 (vpravo): Iglou v Jablonci nad Nisou.

Zdroj: <http://m.mestojablonec.cz/redakce/index.php?lanG=cs&slozka=238&clanek=38579>, foto: Petr Vitvar

Třetí skupinu alternativních přístupů k řešení bezdomovectví tvoří minidomy, tzv. *tiny-houses*, které se vyvíjí v Americe a Kanadě 80. let minulého století. Od nového století se používají jako jeden z nástrojů v boji proti

²⁹ Z anglického originálu „The fact that “2,600 people live on the streets in Brussels, in one of the most comfortable countries in the world is hard to accept.“

bezdomovectví, kdy se staví celé vesničky z těchto minidomů. Urbanistické umístění je kontroverzní – většinou se nachází v industriálních oblastech, v sousedství skládek či daleko od civilizace (obr. 2. 25). První vesnička složená z *tiny-houses*, Dignity Village-Portland, vznikla v roce 2000 ve státě Oregon (Xie, 2017). Ve vesničce je umístěno na čtyřicet domků z recyklovaných materiálů a jejich velikost kolísá mezi 6m² – 37m². Ve vesničkách fungují základní pravidla, obyvatelé platí minimální nájem a vesničky jsou spravovány lokálními charitami (obr. 2. 26).

Obr. 2. 25 (vlevo): Dignity Village u města Portland, ptačí pohled z Google Maps ukazuje tristní okolí pro usedlost. Jižně od osady je věznice, západně městská skládka a východně letiště.

Zdroj: google maps, 5. 8. 2019

Obr. 2. 26 (vpravo): Vesnička pro lidi bez domova, Quixote Village in Olympia, USA – sestava malých domků o minimální ploše.

Zdroj: <https://www.westfargopioneer.com/news/government-and-politics/903960-Tiny-houses-for-the-homeless-%E2%80%94-would-it-work-in-Fargo>

Podobný koncept avšak s podstatnými rozdíly funguje v rakouských vesničkách VinziDorf, které jsou určeny nevléčitelným alkoholikům bez domova. První byla postavena v Grazu³⁰ před více jak dvaceti lety, a našlo zde domov třicet tři mužů, kteří bydlí v upravených přepravních kontejnerech (obr. 2. 27, obr. 2. 28). Ve vesničce mají k dispozici kromě bydlení také oblečení, hygienické potřeby a teplé jídlo. Mohou si zde nahlásit i trvalé bydliště, nalézt pomoc při řešení úředních či zdravotnických problémů.

Vídeňská varianta stejného projektu vznikla v roce 2018. Otevření předcházela více jak desetiletá příprava. Několik předcházejících pokusů narazilo na odpor sousedů. Autorem návrhu je studio gaupenraub+/- a na realizaci spolupracovali studenti stavební střední školy. Ve vesničce bydlí dvacet čtyři obyvatel, a to v samostatně stojících jednolůžkových domečcích, které jsou vybaveny základním nábytkem a koupelnou. Další zázemí vesničky se nachází v historické budově (kuchyň, prádelna, kanceláře a pokoje pro nepohyblivé obyvatele). Chod VinziDorf Wien zabezpečují dobrovolníci.

³⁰ Více na <https://www.vinzi.at/vinzidorf/>

Obr. 2. 27 (vlevo): Vinzidorf Graz se sice nachází na východním okraji města, ale i tak ve stabilizované městské zástavbě. V jeho bezprostředním okolí je jižně hřbitov, západně prostranství kostela, severně univerzitní nemocnice a východně vilová zástavba a univerzitní kampus. Veřejná doprava jezdí přímo před vesničkou.

Zdroj: google maps, 30. 8. 2019

Obr. 2. 28 (vpravo): Zakladatel Vinzidorf v Grazu, farář Wolfgang Pucher, stojí uprostřed vesničky s jedním z obyvatel. Každý má díky jednolůžkovým kontejnerům k dispozici úplné soukromí, a popřípadě také komunitu lidí kolem sebe – stačí vyjít ven a posadit se před dům.

Zdroj: <https://diepresse.com/home/schaufenster/salon/5524416/Wiener-Vinzidorf-sucht-ehrenamtliche-Mitarbeiter>, foto: Clemens Fabry

2. 1. 10 Historie bezdomovectví

Počátky bezdomovectví sahají snad až do doby středověku (Irsigler, 2009). Souvisí mimo jiné s přesunem obyvatel do měst, která na zvýšenou poptávku po bydlení nedokázala adekvátně reagovat. V době rozrůstání sídel a zakládání nových tak putování či bezdomovectví bylo poměrně obvyklým jevem, který nepodléhal společenskému stigmatu. Nemít střechu nad hlavou mělo tehdy ambivalentní význam. Jednak to znamenalo bídu, ale také jít na zkušenou, což byl znak vzdělání. Součástí života středověké společnosti byla almužna (obr. 2. 29), která nemajetným pomáhala získat prostředky k obživě a majetným naopak dodávala pocit odčinění vlastních hříchů (Irsigler, 2009). Dobrovolná chudoba byla dokonce idealizována a vysoce hodnocena (Chudá Praha, 2019). Dominantní roli v péči o potřebné zastávala církev; ošetrovatelské řády a bratrstva, například Řád svatého Lazara, tzv. lazarité či řád Maltézských rytířů (jiný název je řád hospitalitů) zřizovaly špitály. Poskytnutí péče bylo etickým a sociálním závazkem. Péče byla založená na bezpodmínečné akceptaci a zájmu o bližního bez ohledu na jeho zdraví, věk, majetek či náboženskou víru. I tehdy si však společnost s některými členy nevěděla rady. Pro nemocné leprou vznikala leprosária na odlehlých místech nebo na řekách pluly tzv. „lodě bláznů“ (obr. 2. 30), na kterých byli izolováni nepřizpůsobiví jedinci. Nenašel se pro ně jediný přístav, který by je přijal (Tomeš in Elzi, 2016).

Obr. 2. 29 (vlevo): Obraz Johanna Jablonského z roku 1561 zachycuje svatou Alžbětu, která rozdává chudým almužnu.

Zdroj: http://sbirky.moravska-galerie.cz/dielo/CZE:MG.A_707

Obr. 2. 30 (vpravo): Alegorie Sebastiana Branta nazvaná Loď bláznů s obálkou od Albrechta Dürera.

Zdroj: <http://kunstgeheimnis.blogspot.com/2013/05/da-narrenschyff-ad-narragoniam.html>

V novověku ustoupil duchovní rozměr chudoby do pozadí. Na chudobu se nahlíželo jako na důsledek špatného charakteru. Změna nastala v Čechách od vydání tzv. direktivních pravidel Josefa II. v roce 1781, kterými reorganizoval chudinskou a zdravotní péči. Byly zrušeny špitály, které byly nahrazeny speciálními zemskými ústavami: chudobinci, naležinci, porodnicemi, chorobinci, sirotčinci, donucovacími pracovnicemi a dalšími zařízeními. Tato struktura tvořila páteř chudinské péče až do 20. století. (Chudá Praha, 2019). Tyto instituce sdružovaly jak chudé, bezdomovce, lidi s různými formami postižení, sirotky, starce, zchudlé vdovy, tak i všechny „blázny“, kteří neodpovídali normalitě doby - vagabundy, prostitutky či kriminálníky. Společnost se o lidi v nouzi starala, ale při bližším pohledu zjistíme, že šlo i o odstranění lidí na okraji společnosti z veřejného prostoru.

Průmyslová revoluce znamenala masivní migraci venkovského obyvatelstva do měst, která však jejich nápor nezvládala. Vznikly dělnické a chudinské městské čtvrti a zvýšil se počet lidí živořících na ulici. V péči o potřebné se dostaly do popředí obce tím, že František Josef I. upravil v roce 1863 tzv. domovské právo³¹ (obr. 2. 31). Domovským obcím tak vznikla povinnost postarat se o „své“ chudé (a ne o „cizí“), tj. poskytnout jim nutnou výživu a opatření v nemocnici, ale jen potud, pokud se jim nedostane pomoci od dobročinných ústavů a nadací. Začala

³¹ Domovské právo (případně domovskou příslušnost) předznamenal v našich zemích Ferdinand I. Dobrotivý. „Byl to osobní právní poměr mezi osobou a obcí, jehož obsahem je nárok na nerušený pobyt v obci a na chudinské zaopatření.“ (Syllová, 2014).

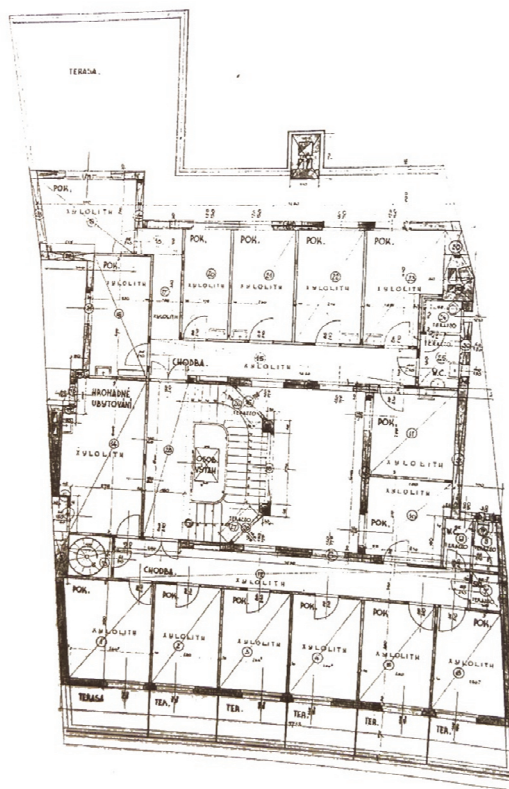
tím éra garantované a institucionalizované sociální péče. Chudinská péče měla však po celé 19. století nedostatečné financování a nedostatečné kapacity zařízení (Chudá Praha, 2019).

Obr. 2. 31: Domovský list – potvrzení příslušnosti k domovské obci na základě domovského práva.
Zdroj: <http://rodokmen.nase-koreny.cz/matriky/slovník.html>

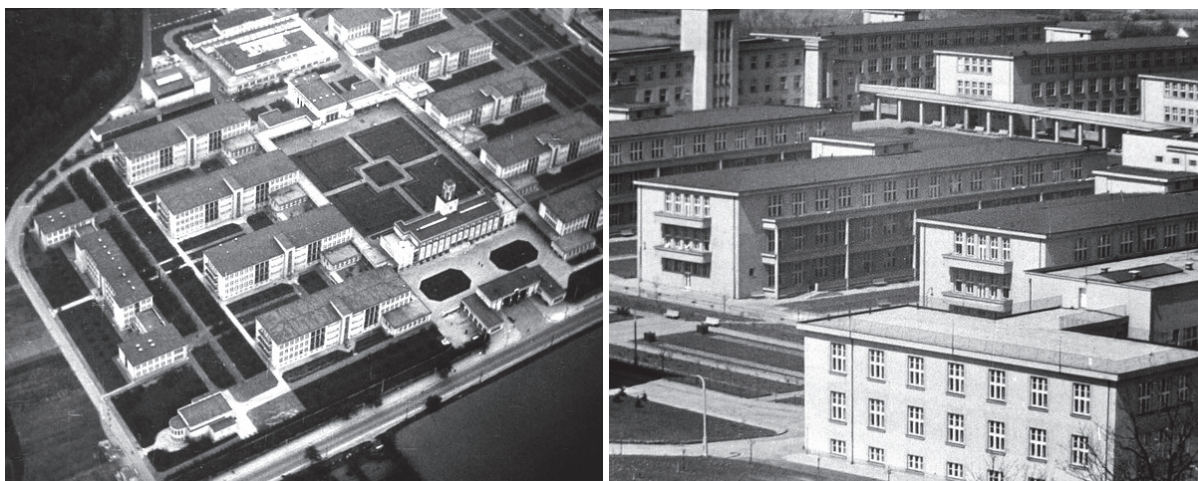
V období tzv. první republiky (1918–1938) byla péči o druhé věnována velká pozornost. Na místo o chudinské péči se začíná hovořit o sociální péči. Slova jako chudobinec a další vytlačily nové výrazy jako nemocnice, zaopatřovací ústav, sociální ústav, popřípadě také název domov. Systém byl velmi propracovaný, funkční a na svou dobu pokrokový. Fakt, že ve společnosti nejsou karty rozdány stejně, byl brán jako výzva adresovaná těm šťastnějším. Chudobou nebo chorobou oslabeným dětem a mladistvým, stejně jako dalším občanům, náležela pomoc a podpora společnosti, pokud ji nemohli poskytnout příbuzní.

Fungovalo také mnoho spolků, například Ženský klub český, mezi jehož zakladatelky a členky patřily Charotta a Alice Masarykové, senátorka Františka Plamínková, Milada Horáková a první česká architektka Milada Pavlíková – Petříková. Ta pro Ženský klub navrhla multifunkční dům, ve kterém se v horních podlažích nacházely pokoje pro ženy se sdíleným zázemím (obr. 2. 32, obr. 2. 33). V nižších podlažích byla knihovna, restaurace, přednáškový sál a klubovní místnosti. Dnes v tomto domě nedaleko Václavského náměstí sídlí Činoherní klub.

Obr. 2. 32 (vlevo): Ženský klub český v ulici Ve Smečkách v Praze 1 projektovala první česká architektka Milada Pavlíková – Petříková.
 Obr. 2. 33 (vpravo): V horních podlažích se nacházely pokoje se sdíleným zázemím pro ženy.
 Zdroj: <https://www.theatre-architecture.eu/cs/db/?theatreid=338>

O nesoběstačné se nadále staraly obce a dobrovolné organizace (Charity, Diakonie, Červený kříž). Jako ilustrační příklad slouží nelehká situace Prahy ve dvacátých letech. Po vzniku tzv. Velké Prahy v roce 1922 se k osmi městským částem připojilo na čtyřicet sousedních obcí a počet obyvatel se zvýšil téměř trojnásobně, na tři čtvrtě milionu. Povinnost postarat se o potřebné připadající Velké Praze jako domovské obci nabyla nové dimenze a stala se společenským tématem. To i díky zastoupení sociálně myslících politiků ve správě města. Vznikl nápad na zřízení Ústředního zaopatřovacího ústavu hlavního města Prahy, tzv. Masarykových domovů (obr. 2. 34, obr. 2. 35). Jednalo se o unikátní projekt v rámci celé Evropy, zejména díky jeho komplexnosti a vybavenosti. Domovy byly vybudovány roku 1928. Jednalo se o soubor 21 budov, z toho 5 budov starobinců a 5 chudobinců. Dnes komplex slouží Thomayerově nemocnici.

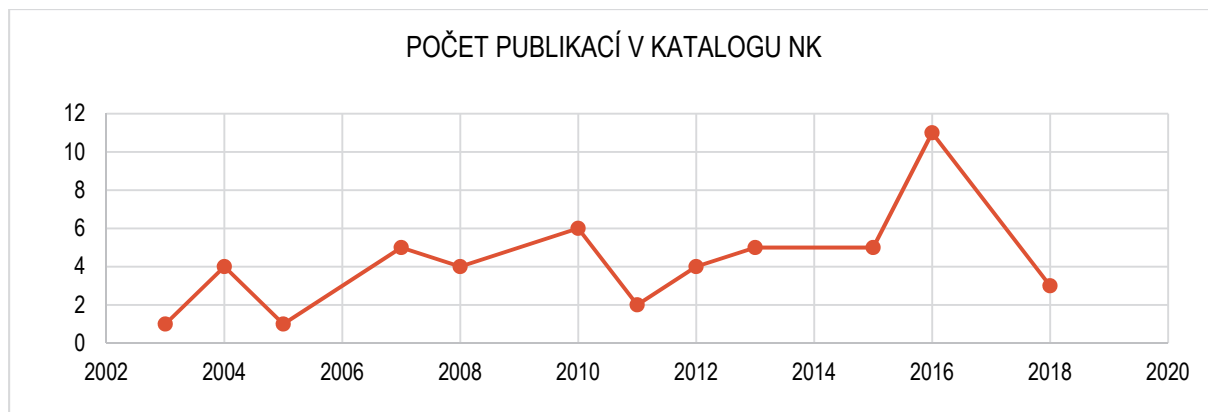
Obr. 2. 34, obr. 2. 35: Masarykovy domovy v Krči, dnešní Thomayerova nemocnice, podle návrhu arch. Bohumira Kozáka.
Zdroj: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/873537-hledani-ztraceneho-casu/296324246000120-masarykovy-domovy/>

V roce 1948 bylo domovské právo zrušeno. Pod vlivem kolektivismu docházelo k masivnímu rozvoji ústavní péče. Změny se projevily i v názvech institucí, například domovy odpočinku byly přejmenovány na domovy důchodců. Socialistická společnost si oficiálně dala závazek postarat se po stránce materiální a sociální o své staré a ohrožené občany. V šedesátých letech byla většina ústavů spadajících pod charitu, církve a řády převedena pod jednotnou státní správu. Docházelo k cílené segregaci rizikových a problematických skupin obyvatelstva. Vznikala ghetta na kraji společnosti, kde se tito lidé kumulovali (ústavy pro mentálně či tělesně postižené, domovy důchodců atd.) (Šestáková, 2016). Bezdomovectví existovalo na území České republiky v latentní podobě (Vašát, 2012, MPSV, 2013). Kvůli zákonné povinnosti práce a kriminalizace tzv. přizivnictví byli nepohodlní lidé umísťováni do ústavů či vězení. Problém bezdomovectví je tedy v České republice vidět až po sametové revoluci 1989, kdy nastala změna společenského uspořádání. Historie vědeckého zkoumání tohoto problému je tak v našem prostředí velmi mladá.

2. 1. 11 Výzkum bezdomovectví v Česku

Zajímavý pohled na výzkum bezdomovectví (a na informovanost české společnosti) je v katalogu Národní knihovny. Počet českých publikací na téma bezdomovectví uvádí katalog 53 kusů (graf 2. 2). Nejstarší kniha je z roku 1890 (Hollandské kolonie pro žebráky a tuláky od Bohuše Lepaře), po ní však následuje až publikace z roku 2003 (Příklady nejlepší praxe v boji proti bezdomovectví – vydaná ve spolupráci FEANTSA, Sdružení azylových domů, Armády spásy a Naděje). Množství vydaných knih má od té doby vzrůstající tendenci. Publikace na toto téma tvoří jednak neziskové organizace a sdružení pracující s lidmi bez domova (Sdružení azylových domů., Armáda spásy, Naděje, Charita, Jako doma, Centrum sociálních služeb, a další), také výzkumné a vzdělávací instituce (Univerzita Karlova v Praze, Univerzita Palackého v Olomouci, Masarykova univerzita v Brně, Sociologické nakladatelství a vzdělávací instituty) a správní organizace (Ministerstvo práce a sociálních věcí, Magistrát města Brna). První konference na téma bezdomovectví, která vydala i sborník textů, je v databázi Národní knihovny z roku 2004 (Křesťan a bezdomovectví, Cyrilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci). Velký počet výsledků je mezi bakalářskými a diplomními pracemi vysokých škol. Server

Theses.cz (vyhledávač závěrečných prací z 60 škol v ČR) uvádí pod klíčovým slovem „bezdromovectví“ celkem 762³² prací.

Graf 2. 2: Počet publikací v katalogu NK: klíčové slovo „bezdromovectví“, jazyk dokumentu „český“.
Zdroj: Katalog Národní knihovny, výsledky k 29. 3. 2019.

Výzkumem bezdromovectví v České republice se zabývá jen několik pracovišť. Jedním z nich je Sociologický ústav Akademie věd ČR (obr. 2. 36). Tématem sociálního bydlení se mj. zabývá i Fakulta architektury, a to v projektu Modely sociálního bydlení, jejich prostorové a technické parametry (obr. 2. 37).

Obr. 2. 36 (vlevo): Prezentace výzkumného projektu Sociologického ústavu ČR *Hobohemia: město bezdromovců* (Čas a prostor bezdromovců v postsocialistickém městě: komparace Prahy a Plzně, 2015 – 2017, hlavní řešitel Mgr. Petr Vašát, Ph.D.) na filmovém festivalu v Jihlavě.

Zdroj: <http://hobohemia.eu/aktuality/hobohemia-mesto-bezdromovcu-v-jihlave#.XVawXuMza70>

Obr. 2. 37 (vpravo): Titulní stránka certifikované metodiky *Sociální bydlení – příprava projektů*, která byla výsledkem projektu *Modely sociálního bydlení, jejich prostorové a technické parametry* (2016-2017, hlavní řešitel prof. Ing. arch. M. Kohout).

Zdroj: <http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/cs/dokumenty/metodiky-cz>

Další organizací, která se věnuje tématu bezdromovectví, je Platforma pro sociální bydlení³³ a také studio antropologického výzkumu Anthropictures³⁴. Důležité studie vydaly kolektivy autorů z Husitské teologické fakulty

³² Web Theses.cz, klíčové slovo „bezdromovectví“ [cit. 2019-03-29]. Dostupné z: <https://theses.cz/vyhledavani/?search=bezdromovectvi%C3%AD>,

³³ Platforma pro sociální bydlení sdružuje odborníky (a organizace), kteří se dlouhodobě zabývají přímou prací s lidmi, kteří žijí v neadekvátním bydlení, hrozí jim jeho ztráta nebo o bydlení přišli. Platforma spolupracuje se samosprávami, kterým pomáhá v ukončování bezdromovectví v regionech. Věnuje se implementaci modelu *Housing First* a monitorování politiky a jejího vlivu na lidi v bytové nouzi. Příkladem je projekt *Rapid Re-Housing* v Brně, který získal ocenění za nejlepší projekt řešení bytové nouze v Evropské unii v letech 2010 – 2017 a cenu *SozialMarie* 2018 za sociální inovace.

³⁴ Studio antropologického výzkumu Anthropictures rozšiřuje povědomí o kulturní a sociální antropologii. Předsedkyní spolku je Mgr. Barbora Bírová, která se věnuje v tématu bezdromovectví genderovým dimenzím.

– Bezdomovectví, Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí a Bezdomovectví ve středním věku (obr. 2. 38, obr. 2. 39, obr. 2. 40).

Obr. 2. 38, obr. 2. 39, obr. 2.40: Obálky knih *Bezdomovectví* autorů Marka, Strnada a Hotovcové, *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí* od autorů Vágnerová, Csémy, Marek, a kniha *Bezdomovectví ve středním věku* od stejného kolektivu
Zdroj: <https://www.kosmas.cz/knihy>

2. 2 Náhradní péče

2. 2. 1 Ústavy a náhradní rodinná péče

2. 2. 2 Historie péče o ohrožené děti

2. 2. 3 Integrace dětí z dětských domovů do společnosti

2. 2. 4 Možnosti bydlení pro mladého člověka po opuštění dětského domova

2. 3. 5 Finanční porovnání různých přístupů k bytové krizi

Na propad mladého člověka na společenské dno má velký vliv jeho dětství a dospívání. Jak bylo zmíněno výše, až 70% mladých bezdomovců pochází z dysfunkčních rodin (Robert in Vágnerová et al., 2018). Proto se bude následující kapitola věnovat náhradní péči, kterou je stát povinen³⁵ poskytnout dítěti, u kterého z nějakého důvodu selže výchova ve vlastní (biologické) rodině.

2. 2. 1 Ústavy a náhradní rodinná péče

Náhradní výchova dítěte může být několika typů. Je to výchova v instituci, výchova v pěstounské péči či svěření do osvojení. Většina evropských zemí preferuje výchovu dětí ve vlastní biologické rodině, popřípadě v náhradní rodinné péči před institucionální výchovou. Deinstitutionalizování výchovy dětí je i jedna z priorit Evropské komise (nedat.), a to na základě závěrů četných studií, které byly na téma vlivu institucionální péče na vývoj dítěte a jeho následné životní cesty zpracovány. Praxe v České republice je však taková, že některé děti prožijí v institucionální péči celé dětství a opouští ji až v plnoletosti.

*„Umístění dítěte v institucionálním zařízení
by mělo zůstat výjimkou (...).*

*Dítě opouštějící institucionální péči by mělo mít nárok na zhodnocení
svých vlastních potřeb a na náležitou další podporu v souladu s cílem
zajistit reintegraci dítěte do rodiny a společnosti.“*

(Rada Evropy, 2005)

Alternativou pro skupinovou péči v instituci je individuální péče profesionálních pěstounů či tzv. pěstounů na přechodnou dobu (obr. 2. 41). Ti pečují o dítě do doby, než se najdou náhradní rodiče, což bývá doba kratší než jeden rok. Průkopníky pěstounství na přechodnou dobu v Česku jsou manželé Hláskovi, kteří pečovali již o osmnáct miminek³⁶. Další možností náhradní péče je osvojení dítěte.

Obr. 2. 41 (vlevo): Manželé Alžběta a Vratislav Hláskovi jsou průkopníci pěstounství na přechodnou dobu v Česku.

Zdroj: https://www.lidovky.cz/domov/vyrustaji-u-nich-miminka-beze-jmena.A111007_191735_In_domov_ape, foto: Jindřich Mynařík

Obr. 2. 42 (vpravo): Možnosti výchovy nejmenších dětí - kojenecký ústav (vlevo) nebo péče pěstounů na přechodnou dobu.

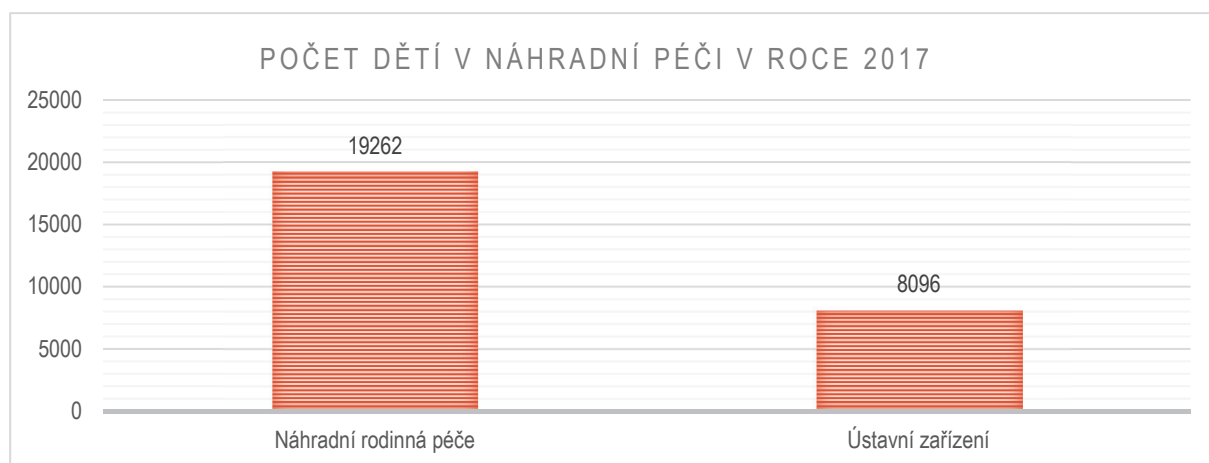
Zdroj: https://taborsky.denik.cz/zpravy_region/petrik-ceka-na-rodinu-v-kojeneckem-ustavu20100525.html

³⁵ Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (k roku 2016)

³⁶ Více na <https://www.hlasek.net/>

Pokud dítě nevyrůstá v náhradní rodině, je o něj pečováno v ústavu. Dětské ústavy jsou strukturovány dle věku dítěte. Nejmenší děti jsou umísťovány do kojeneckých ústavů³⁷ (obr. 2. 42). Dětské instituce pro děti ve věku od tří do osmnácti let jsou několika druhů. Zaprvé dětský domov, kde děti navštěvují školu mimo domov. Zadruhé dětský domov se školou, který je určen pro děti s psychickou poruchou a poruchami chování, pro děti s ochrannou výchovou a pro nezletilé matky a jejich děti. Zatřetí diagnostický ústav, který slouží k přechodnému umístění dítěte za účelem provedení komplexního vyšetření (zdravotní, psychologické a sociální). Začtvrté výchovný ústav, který pečuje o děti se závažnými výchovnými problémy, jsou sem umísťovány děti od patnácti let, výjimečně už od dvanácti. Posledním typem je domov pro osoby se zdravotním postižením.

Graf 2. 3 uvádí počty dětí v náhradní péči v roce 2017. Dle statistických údajů příslušných ministerstev je patrná mírně klesající tendence v počtu dětí v ústavních zařízeních (NRP, 2018). Nicméně i tak každý rok opustí dětské ústavy na dva tisíce mladých lidí (Wicki, 2018), kteří nemají funkční rodinné zázemí. Stojí tak na prahu dospělosti sami bez větších zkušeností a bez materiálního zajištění.

Graf 2. 3: Počet dětí v náhradní péči v roce 2017. Do ústavních zařízení patří dětské domovy, dětské domovy se školou, výchovné ústavy, diagnostické ústavy, dětské domovy pro děti do tří let, kojenecké ústavy, zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc, dětské domovy pro děti se zdravotním postižením.

Zdroj: <http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/aktualni-statistiky/pocet-deti-zijicich-mimo-svou-biologickou-rodinu/>

Jedním z problémů ústavní péče v Česku je rozložení zodpovědnosti mezi tři ministerstva (Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo školství a Ministerstvo zdravotnictví). Systém je tak velmi složitý a odborníci i sami politici volají po jeho zjednodušení, kterého se však stále nepodařilo dosáhnout.

2. 2. 2 Historie péče o ohrožené děti

Počátek sociálně-právní ochrany dětí spadá do poloviny 19. století, kdy bylo zřízeno tzv. domovské právo, čímž se povinnost péče o výživu a výchovu chudých a zanedbávaných dětí přenesla na domovské obce. V dobách první republiky (1918 – 1938) byla péči o děti věnovaná velká pozornost. Systém upřednostňoval náhradní rodinnou péči. Zlomem k horšímu byl rok 1948. Vlivem změny státního režimu se téma kolektivizace dostává i do

³⁷ Stanovisko české vlády je stále pasivní k výraznému omezení těchto ústavů, což je kritizováno jak ze zahraničí, tak místními neziskovými organizacemi. Příkladem je organizace Dobrý start, která bojuje za zrušení kojeneckých ústavů a jejich nahrazení pěstounskou péčí. Symbolickou první vlaštkou na regionální úrovni je Zlínský kraj, ve kterém již žádné kojenecké ústavy nejsou.

diskusí o péči o ohrožené děti. V roce 1952 byla zavedena ústavní výchova (Hradecký, 2015). Do roku 1991 představovala prakticky jedinou formu péče státu o ohrožené děti. Děti byly umísťovány do odlehlých míst, často například do vyvlastněných klášterů a zámků³⁸ (obr. 2. 43, obr. 2. 44), které stály stranou měst a obcí. Historické budovy byly pouze přiměřeně uzpůsobeny nové náplni. Výběr dětského domova nedbal blízkosti dítěte biologické rodině či sourozencům, na ty bylo naopak nahlíženo tak, že mají na dítě škodlivý vliv³⁹.

Obr. 2.43 (vlevo): V zámku Stránov z 15. století u Mladé Boleslavi se za socialismu nacházel dětský domov.

Zdroj: https://boleslavsky.denik.cz/zpravy_region/zamek-stranov-jako-rodinne-sidlo-detsky-domov-i-puvabna-filmova-kulisa-20150412.html

Obr. 2. 44 (vpravo): Barokní zámek Nové Mitrovice z 18. století slouží jako dětský domov od roku 1959 dodnes.

Zdroj: <http://www.zsddprestavlky.cz/>

Přísná ústavní výchova trvající bez znatelného vývoje po celou dobu socialistického režimu se z dnešního pohledu zdá absurdní. Taktéž v jiných evropských zemích byla péče o nezaopatřené děti v druhé polovině dvacátého století kontroverzní. V Německu (a v dalších německy mluvících zemích) mají s pojmem dětský domov historický problém (Fonds Heimerziehung, nedat.), toto téma je často ještě tabu. Dětské domovy v druhé polovině dvacátého století (změna nastala v roce 1990) tam vykazovaly nestandardní zacházení s dětmi, kdy docházelo až k různým formám zneužívání. Stát se obětí takového jednání omluvil a vyplácí jim odškodnění prostřednictvím fondu Výchovy v dětském domově mezi léty 1949 a 1990, který byl zřízen v roce 2012. Změnu ve fungování vyjadřuje i změna termínů, kdy označení dětský domov nahradily pojmy pomoc pro děti a mladistvé (Německo, Švýcarsko) či Péče o mladistvé (Rakousko)⁴⁰, a také přístup, kdy mladší děti bydlí v malých skupinách a starší v samostatných bytech.

2. 2. 3 Integrace dětí z dětských domovů do společnosti

Od sametové revoluce začaly vznikat v Česku neziskové organizace, které se péči o děti věnují, podporují vědecké studie a uveřejňují jejich výsledky. Ty jsou alarmující. Z výzkumů vyplývá, že děti, které prošly ústavní výchovou nebo v ní dokonce prožily celé dětství, trpí tzv. syndromem ústavní závislosti (Hradecký, 2015) či syndromem deprivace. Tyto termíny znamenají ve stručnosti, že mladí dospělí mají nízké sebevědomí a nízké

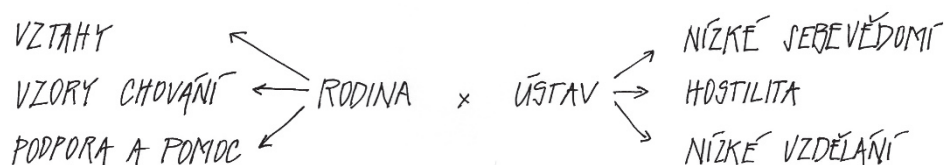
³⁸ Například Dětský domov v Jablonném, Dětský domov Plumov, Dětský domov Vizovice a další.

³⁹ Situaci dítěte v dětském domově za socialismu je námětem mnoha knih, mj. Žitkovské bohyně autorky Kateřiny Tučkové.

⁴⁰ Dětský domov – německy *Kinderheim*. Pomoc pro děti a mladistvé – německy *Kinderhilfe und Jugendhilfe*, Péče o mladistvé - německy *Jugendwohlfahrt*.

dosažené vzdělání. Nemají navázané sociální vazby a je pro ně obtížné nové navázat. Často se projevují agresivně. Jsou emočně ploší, chybí jim motivace a projevují *hostilitu* – nabízené služby přijímají bez větší snahy se o sebe samy postarat.

Připravenost na samostatný život mladých dospělých, kteří vyrostli v ústavní péči, a těch, kteří vyrostli v rodině, se značně liší (obr. 2. 45). Pro dospívající v rodině jsou rodiče a příbuzní vzorem chování. Důležitým momentem je i trvalost vztahů v dospělosti (mít se kam vrátit, mít se na koho obrátit s problémem). Pro děti, které vyrostly v dětských domovech, však toto neplatí. Nejenže často vlivem institucionálního charakteru dětských domovů (skupinová výchova, stravování i trávení času, a také profesionální vychovatelé, kteří přicházejí a odcházejí do práce) jim chybí přirozené vzory pro jejich životní cestu. Intenzivní vztahy s vychovateli často končí při opuštění dětského domova a dále již mladí lidé nemají, na koho se obrátit (Hanáková, Kormaňák, 2015).

Obr. 2. 45: Rozdílné zázemí dětí. Dospívání v rodině přináší vztahy v dospělosti, vzory chování a podporu, když je potřeba. Dětství, zejména rané, prožité v ústavu se odrazí v nízkém sebevědomí dětí, jejich hostilitě a i nízkém dosaženém vzdělání.
Ilustrace: Karolína Kripnerová

V letech 2012-2015 byl proveden výzkum s názvem Integrace dětí z dětských domovů do společnosti (Hanáková, Kormaňák, 2015), který zadala organizace Mimo domov, jež se dlouhodobě tomuto tématu věnuje (obr. 2. 46, obr. 2. 47). Výzkum se zakládá na rozhovorech s mladými dospělými, kteří odešli z dětského domova, a s dětmi, které mají rok před opuštěním domova.

Obr. 2. 46 (vlevo) Členové spolku Mimo domov, kteří se věnují tématu začlenění dětí z dětských domovů do společnosti. Pořádá mimo jiné každoroční festival Out of Home.

Zdroj: <http://www.ibestof.cz/neziskove-organizace/klara-chabova---predsedkyně-mimo-domov-z.s..html>

Obr. 2. 47 (vpravo): Předsedkyně spolku Klára Chábová byla za svou činnost oceněna Nadací Karla Janečka titulem Laskavec roku 2019.

Zdroj: <https://www.facebook.com/pg/Mimodomov> (vpravo)

Výzkum identifikoval klíčové problémy dětí před odchodem do samostatného života:

1. přílišná fixace na vychovatelky, na které se obrací i v případě problémů v samostatném životě,
2. nedostatečná informovanost o praktických úkonech v životě (úřady) a pomoci (neziskové organizace),
3. systémové znevýhodnění v oblasti vzdělávání (71% dosáhne pouze na výuční list, naproti tomu v běžné populaci dosáhne pouze na výuční list 29% lidí), nejčastější obory jsou kuchař/číšník, zedník, prodavač, ošetřovatel,
4. absence záložního plánu, pokud by primární plány dětí ztroskotaly,
5. nedostatečná finanční gramotnost.

Děti před odchodem z domova zmiňují potřebu:

1. nalezení práce,
2. nalezení bydlení,
3. doděláná školy.

Nejčastější obavu mají z:

1. hledání práce,
2. hledání bydlení (45% z nich tvrdí, že neví, kde budou po opuštění domova bydlet),
3. dluhů a finančních potíží,
4. životní změny,
5. nutnosti postavit se na vlastní nohy,
6. samoty a ztráty přátel.

Studie se zaměřila také na užívání návykových látek, kdy uvádí, že množství uživatelů v dětských domovech se významně neliší od uživatelů, kteří vyrostli mimo dětské domovy. I přesto byly však drogy často zlomovým momentem po odchodu z ústavní péče. Při hledání následného bydlení mladí lidé spoléhají na pomoc kamarádů a známých (33%), zkouší si najít místo na ubytovně (13%), v sociálním, resp. obecním bydlení (7%). Na domy na půl cesty se obracejí jen v 4%. Průzkum však také uvádí, že po odchodu z dětského domova třetina mladých dospělých využila služby neziskových organizací i domů na půl cesty, i když ve většině případů tato možnost nastává až po selhání očekávané pomoci od přátel.

Provedený výzkum mimo jiné upozorňuje na neexistenci jednotné koncepce, která by se tématem přechodu dětí z ústavů do společnosti vůbec zabývala. Děti jsou tak odkázané na pomoc vychovatelek, které však přechod dětí do samostatného života nemají v popisu práce a nemají tak pro tuto úlohu dostatek prostoru. Strategie sociálního začleňování 2014-2020 potvrzuje, že v Česku chybí systém péče pro osoby opouštějící ústavní zařízení a že postupy, které mají připravit děti na život mimo instituci, jsou „nesystémové“ (MPSV, 2014). Ministerstvo školství má záměr transformovat koncepci institucionální péče. Představilo dětské domovy, které disponují samostatnými bytovými jednotkami pro dospívající děti, které zanedlouho čeká odchod z domova. Spolu s prací zaměstnanců

jsou tak děti v maximální míře připravovány na následný samostatný život. V Česku je však zatím pouze patnáct dětských domovů, které disponují samostatnými bytovými jednotkami, z celkového počtu 225 zařízení⁴¹.

2. 2. 4 Možnosti bydlení pro mladého člověka po opuštění dětského domova

Mladí lidé se v České republice osamostatňují kolem svých dvacátých šestých narozenin (Český statistický úřad, 2018). Na rozdíl od průměrné populace musí tento důležitý životní krok mladí lidé vyrůstající v ústavní péči zvládnout už v osmnácti letech. Cesty mladých dospělých po opuštění brány instituce mohou vést přirozeně do biologické rodiny, pokud je to možné, ale překážkou bývají nefungující vztahy, chybějící materiální zázemí, či předchozí špatná zkušenost. Další možností je nalezení vlastního nájmu, podnájmu či spolubydlení. Tato varianta naráží na nedostatek finančně dostupného bydlení (absence systému sociálního bydlení v ČR, nedostatek obecních bytů) a nepřipravenost mladých lidí na samostatný život. Třetí teoretickou možností je koupě vlastního bydlení, přičemž lze využít nabízené podpory státu – viz přehled níže. Je však vždy třeba hradit podíl nákladů z vlastních zdrojů (20%) a zejména být schopný úvěr splácet. Mladí lidé z dětského domova většinou nemají potřebné finanční prostředky na koupi vlastního bydlení ani zkušenosti s takovým krokem.

Alternativní možností je pobyt v ubytovnách, které nabízí vlastní či sdílený pokoj se společným hygienickým zázemím a kuchyní pro všechny ubytované. Toto řešení však spadá do kategorizace bezdomovectví ETHOS: bydlení bez bytu. Ubytovny jsou placeny za noc (ceny v Praze jsou kolem 100 -120Kč), nekladou tedy nárok na větší úspory. Pokud si však přepočítáme jednodenní paušál na celý měsíc, cena pobytu v ubytovně se blíží standardnímu nájmu. Proč si lidé mohou dovolit ubytovnu a ne standardní byt? Většinou je problémem kauce nebo odmítnutí potenciálních nájemníků vlastníkem bytu. Ačkoli ubytovny nemají být určeny k dlouhodobému bydlení, tento účel plní. Pobyt na ubytovně je možné financovat pomocí sociálních dávek (doplatek na bydlení), čehož někteří majitelé zneužívají (hovoříme o tzv. obchodu s chudobou).

Dalším východiskem, jak mladý člověk může najít střechu nad hlavou, je pobyt v sociálních službách typu azylový dům či dům na půl cesty. Toto řešení je dle Hradeckého jednoznačně zbytečnou zátěží sociálních služeb a neřeší efektivní zapojení mladých lidí do většinové společnosti (2015). Odmítavý postoj k tomuto řešení vyjadřuje i typologie ETHOS, která dočasný pobyt v zařízeních sociálních služeb také řadí do kategorie bezdomovectví. Sociálním službám a domům na půl cesty jsou v tomto textu věnovány následující samostatné kapitoly. Uvedený přehled jasně ukazuje systémovou mezeru, která znamená pro některé mladé lidi (zejména bez rodinného zázemí) propad na společenské dno. Neexistence komunitního typu bydlení, o kterém bude mluvit tato práce, jasně vyplývá z výše uvedených faktů.

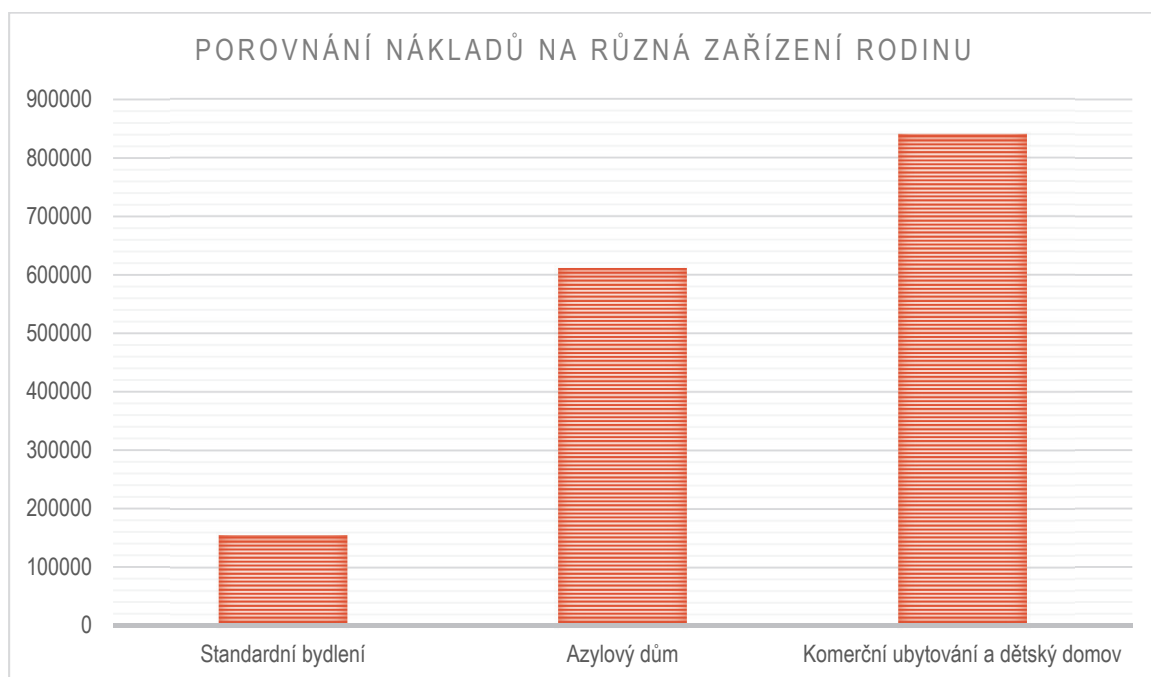
2. 3. 5 Finanční porovnání různých přístupů k bytové krizi

Podívejme se na zajímavé porovnání nákladů různých přístupů k řešení problematiky bytové nouze a bezdomovectví, a to na příkladu čtyřčlenné rodiny (dva dospělí a dvě děti), které uvádí graf 2. 4. Stát a rodina

⁴¹ Vyhledáno v Databázi ústavní výchovy MŠMT 15. 3. 2018, Dostupné z: <https://www.dbuv.cz/search.asp>

se můžou zachovat trojím způsobem. První varianta je, že stát (nebo obec) poskytne rodině standardní bydlení ve finančně dostupném bytě (obecní byt či byt v zamýšleném systému sociálního bydlení) a doprovodí jej podpůrnými sociálními službami. Druhá možnost je, že celá rodina využije sociálních služeb a přestěhuje se do azylového domu. Třetí variantou je odebrání dětí rodičům, jejich umístění do dětského domova a současné ubytování rodičů na ubytovně.

První východisko je nejenže nejlevnější, ale v jeho případě budou děti vyrůstat ve standardním rodinném prostředí. Podobně markantní rozdíl uvádí i Sam Davis z prostředí Spojených států. Ubytovat rodinu v azylovém domě v New York City stojí 3000\$ měsíčně, zatímco dotovaný byt spojený se službami sociálního pracovníka jen 742\$ měsíčně (2014).

Graf 2. 4: Porovnání nákladů bydlení a ubytování v různých zařízeních pro čtyřčlennou rodinu v Brně za období jednoho roku.
Zdroj: Sociální bydlení (Hladká et al., 2018)

2. 3 Bydlení

2. 3. 1 Schopnost bydlení

2. 3. 2 Bydlení a ubytování

2. 3. 3 Legislativní rámec práva na bydlení

2. 3. 4 Sociální bydlení v Česku

2. 3. 5 Podpora bydlení pro mladé lidi ze strany státu a obcí

2. 3. 6 Alternativní možnosti bydlení v Česku

Bydlení je pro toho, kdo bydlí, úplnou samozřejmostí. Začínáme o něm přemýšlet, až když se pro nás stává nedostupným, až když ho ztrácíme nebo ho nemáme. Byt, a bydlení v něm, znamená mít domov. Domov je základem lidské existence a celé společnosti. Zde se utváří a funguje rodina. Je to prostředí, kam se uchýlíme, když potřebujeme ochranu, soukromí nebo odpočinek. Je to prostředí, kde můžeme být sami sebou. Pokud takové prostředí nemáme, chybí nám něco zcela zásadního. Důležitost bydlení pro lidský život je často přehlížena a nedoceněna.

2. 3. 1 Schopnost bydlení

Současný přístup v Česku k integraci lidí bez domova do společnosti je tzv. přístup Housing First (viz kapitola 2. 1. 8. Řešení bezdomovectví). Ten má za cíl naučit lidi bez domova bydlet, protože předpokládá, že lidé bez domova nemají (či ztratili) schopnost bydlení. Naproti tomu přístup *Housing First* naopak odmítá proces učení se schopnosti bydlení a vnímá bydlení jako základní lidské právo.

„Bydlení je způsob, jakým jsou smrtelníci na zemi.“

(Martin Heidegger, 2009)⁴²

Jürgen Hasse hledá odpovědi na otázku, zda je bydlení stav tak samozřejmý, že ani nepotřebuje, abychom o něm přemýšleli (2009). Na pojem bydlení autor nenahlíží optikou urbanismu, realitního trhu či obchodů s vybavením pro domácnost, za které se dnes podstata bydlení schovala, ale bydlení je pro něj výraz života a lidskosti a je odrazem jedinečnosti každého člověka a atmosféry, kterou kolem sebe vytváří. Bydlení není pouhým pobýváním delší dobu v místnosti, která je určena k bydlení. Je to pocit sounáležitosti s nějakým místem; bydlením vznikají vztahy k lidem, věcem a prostorům. Bydlení je tak *de facto* ochrana toho, co člověk potřebuje k životu, skládá se z fyzického prostoru a pocitové atmosféry. Byt je prostorem soukromí, je také z toho důvodu náležitě chráněn ústavou. Jsou v něm shromážděny věci, se kterými chce obyvatel žít. Na byt lze nahlížet jako na druhou kůži člověka.

Utváření bydlení není pouze v rukou bydlícího, je i více okolních vlivů, které utvářejí „rámce“ pro bydlení (obr. 2. 48, obr. 2. 49). Důležitým hráčem je stát, který upřednostňuje (daněmi či dotacemi) určité typy bydlení, a má tak vliv na urbanismus měst. Dále jsou to tradice, zvyklosti a normy, které definují společenskou představu o bydlení a naopak utváří negativní postoj vůči „nenormálnímu“ bydlení. Některé formy bydlení se společenské představě vymykají, mluvíme o určité (poměrně malé) skupině lidí bez domova, která společenské formy bydlení odmítá. Pro většinu lidí bez domova je však bydlení snem, který si nemohou z různých důvodů dovolit.

⁴² Z německého originálu *Wohnen ist die Weise, wie die Sterblichen auf der Erde sind.*

Obr. 2. 48 (vlevo): Jedna z nejstarších bezdomoveckých kolonií v Praze se nachází pod Hlávkovým mostem u stanice metra Vltavská.
Foto: Jakub Linhart

Obr. 2. 49 (vpravo): Jeden z jejích obyvatel, známý pražský bezdomovec pan Václav.

Zdroj: <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2009876-obrazem-z-milionare-bezdomovcem-jak-ted-preziva-mrazy-pod-mostem>,
foto: Jan Langer

2. 3. 2 Bydlení a ubytování

Rozdíl mezi pojmy bydlení a ubytování popisuje vyhláška O obecných požadavcích na využívání území, která se věnuje umístování staveb a jejich typům. Uvádí tři kategorie, a to stavby pro bydlení (bytový a rodinný dům), stavby pro rodinnou rekreaci a stavby ubytovacího zařízení (hotel, motel, penzion a další zařízení, jako ubytovny, koleje, svobodárny, internáty, a další). Na plochách určených územním plánem pro bydlení lze umísťovat stavby pro bydlení a za určitých podmínek také stavby pro rodinnou rekreaci. Naopak stavby ubytovacího zařízení a také stavby pro sociální služby lze umísťovat na plochy občanského vybavení.

Také Koncepce sociálního bydlení ČR 2015 – 2025 (MPSV, 2016a) používá pojmy bydlení a ubytování. Pojem ubytování používá pro poskytnutí přechodného bydlení v ubytovnách či jiných formách ubytování, nebo poskytnutím pobytové sociální služby. Rozdílnost těchto pojmů je tedy v časovém úseku, přičemž ubytování je určeno pouze na přechodnou dobu a bydlení má trvalý charakter.

2. 3. 3 Legislativní rámec práva na bydlení

Právo na bydlení je vnímáno jako součást práva na přiměřenou životní úroveň v mezinárodních dokumentech (obr. 2. 50, 2. 51). O právu na bydlení hovoří například Všeobecná deklarace lidských práv, Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech a Evropská sociální charta, které Česko podepsalo.

*„Každý má právo na takovou životní úroveň, která by byla s to zajistit jeho zdraví a blahobyt i zdraví a blahobyt jeho rodiny, počítajíc v to zejména výživu, šatstvo, **byt** a lékařskou péči.“*
(výňatek ze Všeobecné deklarace lidských práv, článek 25)

„Státy, smluvní strany Paktu, uznávají právo každého jednotlivce na přiměřenou životní úroveň pro něj a jeho rodinu zahrnující v to dostatečnou výživu, šatstvo, **byt**.“

(výňatek z Mezinárodního paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech, článek 11)

S cílem zajistit nezbytné podmínky pro plný rozvoj rodiny, která je základní jednotkou společnosti, se smluvní strany zavazují podporovat ekonomickou, právní a sociální ochranu rodinného života takovými prostředky, jako jsou rodinné dávky, daňová opatření, poskytování

bydlení pro rodiny, dávek novomanželům,
a jinými vhodnými prostředky.

(výňatek z Evropské sociální charty, článek 16)

Obr. 2. 50 (vlevo): Bydlení jako právo uznávají v Brazílii, Indii, Nizozemsku, na Seychelách či v Jihoafrické republice. Od července 2019 také v Portugalsku.

Zdroj: <https://www.law.ox.ac.uk/housing-after-grenfell/blog/2019/02/human-right-housing>

Obr. 2. 51 (vpravo): Maďarská skupina Město je pro všechny (A Város Mindenkié) natočila v roce 2017 film o situaci v Maďarsku, kde je chudým lidem odpírána možnost bydlet. Autoři uvádějí, že 120000 státních bytů je prázdných, zatímco 30000 lidí nemá kde bydlet.

Zdroj: <https://docdays.de/en/project/no-country/>

Listina základních práv a svobod, která je zakotvena v Ústavě České republiky však nevnímá právo na bydlení jako základní lidské právo. Ve vztahu k bydlení hovoří pouze o nedotknutelnosti obydlí. Koncepce sociálního bydlení uvádí, že právo na bydlení je jednoznačně právem požívajícím ochrany ze strany státu. Zdůrazňuje však, že již z formulace tohoto práva vyplývá, že toto právo není absolutní, ale zavazuje se vytvořit takové podmínky, které umožní jeho maximální realizaci. Časový horizont naplnění tohoto práva na bydlení Koncepce spojuje se vznikem sociálního bydlení, které však stále neexistuje. Věcný záměr zákona o sociálním bydlení z roku 2018 se staví k problematice více rezervovaně a dodává, že ho chápe jako právo sociální, které je závislé na bohatství státu. Dokument stanoví, že závazky státu plynoucí z mezinárodních dokumentů nezahnují povinnost zajistit právní nárok jednotlivce na poskytnutí bytu, a že mezinárodní smlouvy obsahují spíše deklarace než konkrétní povinnosti a způsob jejich splnění.

„Právo na bydlení není v českém právním řádu přímo definované.“

(výňatek z Věcného záměru zákona o sociálním bydlení, MMR, 2018)

2. 3. 4 Sociální bydlení v Česku

Problém nedostatku bydlení obecně se objevoval už v historii. Friedrich Engels v polemice K bytové otázce (1873) upozorňuje, že kapitalistické pojetí měst může, ale nechce odstranit nedostatek bydlení. Podle Engelse města disponují dostatkem bytů, které by společenskou poptávku uspokojily, jsou však buď ve vlastnictví bank či pronajímatelů. V současné době se v mnoha městech zvedají ceny nájemného tak, že se byty začínají stávat nedostupnými pro alarmující část společnosti, pro studenty⁴³, seniory, matky samoživitelky či rodiny s více dětmi. Souvisí to mimo jiné s *financionalizací*⁴⁴ trhu a *komodifikací*⁴⁵ bydlení (Lehečka, 2018). Příkladem *komodifikace* bydlení je využívání bytů ke komerčnímu účelu (například krátkodobé ubytování typu *AirBnB*), namísto toho, aby v nich lidé bydleli (obr. 2. 52, obr. 2. 53).

**Housing is Stability
Security
Dignity
A Commodity**

Obr. 2. 52 (vlevo): Heslo z kampaně iniciované Spojenými národy, jejíž cíl je uznání bydlení jako práva ne jako komodity ke směně. Zdroj: <http://escr-iri.org/?cat=3>,

Obr. 2. 53 (vpravo) Boxy s uschovanými klíči od bytů určených turistům na krátkodobý pronájem. Hmatatelný projev komodifikace bydlení ve veřejném prostoru města.

Foto: Karolína Kripnerová

V Česku má na trhu s byty převahu vlastnické bydlení. Země nemá v současné době zaveden systém sociálního bydlení, neexistuje ani opora v platné legislativě či jasná definice. Sociální bydlení v zahraničí má různé podoby a systémy. Státy se shodují ve třech bodech, jak ho charakterizovat (Hladká et al., 2018):

1. bydlení, které díky veřejným prostředkům vzniklo nebo je provozováno,
2. bydlení s omezenou výší nájemného, která je nižší než tržní úroveň,
3. na přidělení bytu nemá vliv trh, ale závisí na úřadech a splnění určitých sociálních kritérií.

Tématice zákona o sociálním bydlení a zejména jeho prosazení se věnuje Platforma pro sociální bydlení.

Zásadní momenty v české historii, které souvisí s potřebou zákona, jsou privatizace obecních bytových fondů (od roku 1991), stagnace českého hospodářství v důsledku světové finanční krize (2007-2013) a deregulace nájemného na základě novely občanského zákoníku (2011). Už roku 2003 upozornil ombudsman Otakar Motejl

⁴³ Například TEPLÝ, Ondřej. Studenty v Praze nechceme? In: *A2larm*. [online] 2018-04-18 [cit. 26. 4. 2018] Dostupné z: <https://a2larm.cz/2018/04/studenty-v-praze-nechceme/> [cit. 26. 4. 2018]

⁴⁴ O *financionalizaci* trhu hovoříme od druhé poloviny 20. století, a znamená převažující význam financí v ekonomice.

⁴⁵ *Komodifikace* je proces, kdy se bydlení namísto práva stává komoditou, tedy předmětem směny.

na potřebnost zákona o sociálním bydlení, ale vláda ani ministerstva tuto potřebu dosud nereflektovaly, a to přes závazné legislativní úkoly z roku 2007 či závazek v koaliční smlouvě z roku 2013 (Platforma pro sociální bydlení, 2018). Vznikají pouze přípravné materiály k tématu sociálního bydlení. V roce 2015 byla schválena Koncepce sociálního bydlení do roku 2025⁴⁶, která představila systém sociálního bydlení o třech formách:

1. dostupné byty (které jsou fakultativně doplněny o službu sociálního pracovníka),
2. sociální byty (které jsou obligatorně spojeny se službou sociálního pracovníka),
3. nově vzniklá sociální služba krizové bydlení (rychlé řešení situace osob, které potřebují rychlé ubytování, stravu a přístřeší, přičemž samozřejmostí je intenzivní sociální práce).

Zatím byly zpracovány dvě verze zákona. První verze vznikla v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí a Ministerstva místního rozvoje (dále jen MMR) na základě této Koncepce. Ke stanovení standardů sociálního bydlení byly vypracovány dvě certifikované metodiky – Metodika identifikace tržního selhání v oblasti bydlení (Mikeszová et al., 2017)⁴⁷ a Sociální bydlení – příprava projektů (Kohout et al., 2017). Tato verze zákona byla v květnu 2017 přijata vládou, ale neprošla napotřetí prvním čtením Poslanecké sněmovny (obr. 2. 54).

Obr. 2. 54 (vlevo): Happening iniciativy Mít svůj domov před Úřadem vlády v lednu 2017, kdy vládní koalice stále odkládala přijetí slibovaného zákona o sociálním bydlení.

Zdroj: <https://a2larm.cz/2017/01/vyzva-vlade-prijmete-zakon-o-socialnim-bydleni/>, foto: Petr Vrabec

Obr. 2. 55 (vpravo): Demontrace v červnu 2019 před Úřadem vlády proti prohlášení premiéra, že zákon o sociálním bydlení není potřeba.

Zdroj: <https://allevents.in/prague/zima-se-blizi-demontrace-za-socialni-bydleni/200017359829555>

⁴⁶ Koncepce sociálního bydlení do roku 2025 uznává jednak prostupnost všech uvedených typů, tak přímý vstup do systému. Byty zahrnuté do tohoto systému budou standardní, zkolaudované byty určené pro trvalé bydlení. Jejich standard definovala pracovní skupina expertů Standardy a urbanismus, jejímž významným partnerem je Fakulta architektury ČVUT. Týkají se omezení velikosti plochy, sníženého standardu vybavení (koupelna, kuchyně, a další) či užitých materiálů. Nájemní smlouva bude uzavírána na dobu určitou (dva roky), přičemž systém počítá se setrváním osoby v systému – pokud to potřebuje – a zároveň se zvyšováním nájmu – pokud to její finanční situace umožňuje. V koncepci je uvedeno, že je zvažována možnost zavést developerským projektům povinnost realizovat určité procento bytů jako sociální či dostupné.

Koncepce uvádí, že pro vstup do systému sociálního bydlení bude nutné získat osvědčení o nároku na pomoc (jmenována je mj. podmínka maximálního příjmu a či žádných dluhů na nájemném). Prioritní skupinou pro získání formy dostupného bytu budou (mimo jiné) osoby opouštějící instituce, pro formy sociálního bytu pak rodiny s dětmi přežívající venku, pro krizové bydlení jsou prioritní skupinou osoby s výrazným rizikem ohrožení zdraví a života. Koncepce stanovuje podmínky, které je třeba v systému dodržovat. V případě sociálních bytů jsou tyto podmínky stanovené sociálním pracovníkem a jejich nedodržování znamená vyloučení ze systému. Dovolím si vznést otázku, jak stát zamýšlí nakládat s osobami, které do navrženého systému nespádají či se nesplněním podmínek z něho vyloučí?

⁴⁷ Metodika identifikace tržního selhání v oblasti bydlení stanovuje nárok na státní podporu. Pokud totiž existuje skupina domácností (i jednočlenných), která si není schopna opatřit přiměřené a finančně dostupné bydlení, hovoříme o tržním selhání na trhu s bydlením. Pak je dle požadavků Evropské komise stát oprávněn provozovat sociální bydlení, a zasahovat tak do trhu s bydlením (Lux, 2017). Zmiňovaná metodika na základě stanovených faktorů (jako je přelidněnost bytů, kvalita bydlení, stáří populace a další) určuje riziko selhání trhu v celém Česku. Nejvyšší faktor má Moravskoslezský a Ústecký kraj.

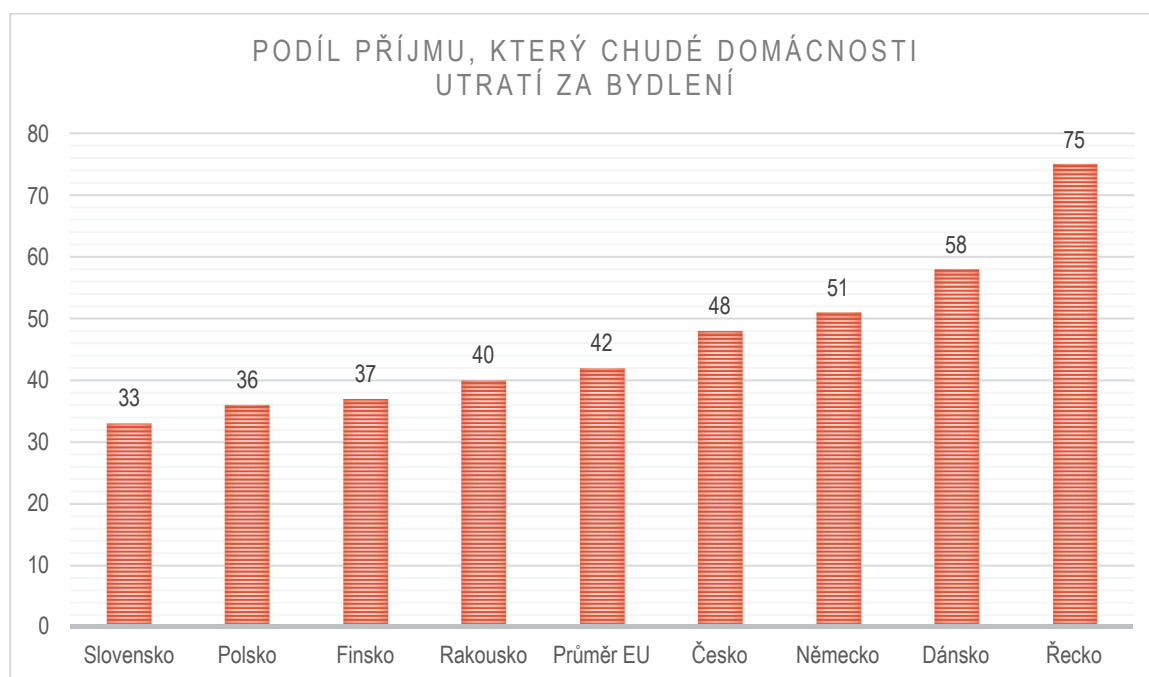
Druhou verzí zákona připravovalo MMR v roce 2018 a zavedlo v ní dvě zásadní změny: klade důraz na investiční dotace pro obce bez systémového řešení (Platforma pro sociální bydlení, 2018) a má jen dvě formy sociálního bydlení:

1. sociální byty (pro osoby, které nezískají bydlení na volném trhu, a lze u nich předpokládat, že jsou schopny plnit nájemní vztahy),
2. byt v sociálním domě (pro domácnosti, které také nezískají bydlení na volném trhu, ale ani v sociálním bytě, a to z důvodu, že nejsou schopny plnit nájemní vztahy. Tyto domácnosti jsou schopny za výrazné podpory sociálních služeb žít v bytě v sociálním domě).

V srpnu 2018 bylo rozhodnuto, že nebudou pokračovat práce na zákonu o sociálním bydlení. Namísto něho připraví MMR nařízení vlády, které bude poskytovat obcím dotace na výstavbu a rekonstrukci sociálního bytového fondu (obr. 2. 55). Tato forma však neřeší nezbytnou podporu sociální práce (MPSV, 2019a).

2. 3. 6 Podpora bydlení pro mladé lidi ze strany státu a obcí

Česká republika zaujímá v Evropě čtvrté nejhorší místo v porovnání, jak velký podíl příjmu utratí chudé domácnosti⁴⁸ za bydlení (FEANTSA, 2018). Dostupnost vlastnického bydlení je dokonce nejhorší v celé Evropě. V Česku musí lidé šetřit 11 let, aby si mohli dovolit nový domov.

Graf 2. 5: Podíl svého příjmu, který chudé domácnosti utratí za bydlení ve vybraných zemích EU.
Zdroj: Feantsa, 2018

Na úrovni státu existuje v několika formách podpora v oblasti bytové a sociální. Zaprvé dvě sociální dávky, a to příspěvek na bydlení a doplatek na bydlení. Tyto dávky stát poskytuje osobám, které vynakládají vysoké náklady

⁴⁸ Chudá domácnost má veškeré příjmy nižší než 60% mediánu mzdy v dané zemi.

na bydlení a jsou tak ohroženy jeho ztrátou⁴⁹. Zadržet formou sociálních služeb – poradenství či pobytové služby (například noclehárny, azylové domy a domy na půl cesty). Zatřetí stát poskytuje podporu stavebním spořením či začtvrté možností daňového odpočtu pro osoby, které splácejí úvěr na bydlení či hypotéku. A zapáté investičními nástroji prostřednictvím Státního fondu rozvoje bydlení. Ten vypisuje mimo jiné speciální programy pro mladé lidi - Úvěrový program na pořízení nebo modernizaci obydlí pro mladé do 36 let pečující o dítě do 15 let. Program lze využít na následující záměry:

1. modernizaci bydlení (úvěr v rozmezí 30 000 - 300 000 Kč),
2. koupi bytu (nejvýše 1 200 000, a zároveň nejvýše 80% ceny),
3. koupi rodinného domu (nejvýše 2 000 000, a zároveň nejvýše 80% ceny vč. pozemku),
4. výstavbu rodinného domu (nejvýše 2 000 000, a zároveň nejvýše 80% nákladů).

Na úrovni obcí existuje obecní bydlení, avšak každá obec či městská část má vlastní podmínky k získání nájemní smlouvy. Zpravidla je podmínkou trvalé bydliště v trvání měsíců až roků a zájemci jsou vybíráni pomocí losu či mají svou pozici na pořadníku. Obce používají různá označení bytů. Tzv. startovací byty jsou určeny přímo pro mladé lidi. Další označení jsou byty sociální, prostupné, dostupné, byty se zvýhodněným nájemným apod. Tato rozmanitost plyne z neukotvení pojmu sociální bydlení v českém právním řádu (MPSV, 2019b). Také v počtu bytů je situace v obcích rozdílná. Například v Ústí nad Labem připadá jeden městský byt na 167 obyvatel, v Praze na 36 obyvatel, a v Brně jen na 13. Obecní bytový fond byl předmětem privatizace, jak je ukázáno na příkladu Prahy (KMPG, 2016):

1. v roce 1991 přešlo do vlastnictví města 194 tisíc bytů,
2. v roce 2003 se snížil bytový fond na počet 100 tisíc bytů,
3. v roce 2016 vlastnila Praha 35 000 bytů (cca 18% původního stavu).

2. 3. 7 Alternativní možnosti bydlení v ČR

Občanské iniciativy reagují na akutní nedostatek bydlení pro mladé lidi zejména dvěma cestami. První jsou tzv. sociální realitní agentury (resp. systém garantovaného bydlení)⁵⁰, což jsou zkušené neziskové organizace, které propojují na jedné straně vlastníky bytů ochotné pronajmout svůj majetek lidem z cílových skupin a na druhé straně nájemce z cílové skupiny. Nájemní smlouva je vedena přímo mezi zúčastněnými stranami. Kancelář působí jako mediátor a poskytovatel podpůrných služeb (obr. 2. 56, obr. 2. 57). Druhou variantou je bydlení poskytované přímo neziskovou organizací. Pionýrským příkladem je brněnský projekt Symbios, který poskytuje

⁴⁹ Příspěvek na bydlení je státní dávka na náklady na bydlení, nárok na ni má ten, jehož 30% příjmů nestačí k pokrytí nákladů na bydlení a zároveň těchto 30% (resp. v Praze 35%) příjmů rodiny je nižší než příslušné normativní náklady stanovené zákonem. Doplatek na bydlení⁴⁹ je dávka pomoci v hmotné nouzi. Jeho výše se odvíjí od toho, aby po zaplacení tzv. odůvodněných nákladů na bydlení (nájem, služby s bydlením spojené a náklady na dodávky energií), zůstala rodině (i jednočlenné) částka na živobytí.

⁵⁰ V Česku patří mezi nejznámější kanceláře: R-Mosty (jejich projekt Férové bydlení se zaměřuje zejména na Romy a na matky samoživitelky), Romodrom (Program standardního bydlení se zaměřuje na osoby sociálně vyloučené či v ohrožení vyloučením) a Bezbaby (program pro klienty s fyzickým handicapem). Podobnou službu poskytuje také Armáda spásy, Slezská diakonie, Naděje, IQ Roma servis či projekt Nejdřív Střecha.

sdílené bydlení mladým lidem z dětských domovů a studentům (viz kapitola 3. 2. 8 Sdílené bydlení Symbios (Česko)).

Obr. 2. 56 (vlevo): Plakát kampaně Férové bydlení, kterou odstartovala roku 2016 sociální realitní agentura R-Mosty.

Zdroj: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/tak-trochu-jina-realitka-r-mosty-hledaji-ferove-majitele-nemovitosti>

Obr. 2. 57 (vpravo): Signatář Charty 77, filantrop a zakladatel projektu Nejdřív Střecha, Vojtěch Sedláček, získal ocenění Via Bona 2015.

Nejdřív střecha poskytuje lidem bez domova bydlení formou sociální realitní agentury.

Zdroj: https://prazsky.denik.cz/zpravy_region/drzitel-ceny-via-bona-clovek-se-na-ulici-neobjevi-z-cisteho-nebe-je-to-proces-20160211.html,
foto Kára Žitňanská

2. 4 Sociální služba dům na půl cesty

2. 4. 1 Druhy sociálních služeb

2. 4. 2 Budovy pro služby sociální prevence

2. 4. 3 Definice domu na půl cesty

2. 4. 4 Domy na půl cesty v Česku a v zahraničí

2. 4. 1 Druhy sociálních služeb

Lidem v těžkých životních situacích stát pomáhá sociálními službami, které jsou v gesci Ministerstva práce a sociálních věcí a jsou dle cílové skupiny a individuálních potřeb občanů rozděleny do tří skupin (obr. 2. 58). Definují je příslušné právní předpisy. Jejich poskytování je buď za úhradu nebo zcela zdarma.

Obr. 2. 58: Druhy sociálních služeb jsou sociální poradenství, služby sociální péče a služby sociální prevence.
Ilustrace: Karolína Křípnerová

První skupinu sociálních služeb tvoří tzv. sociální poradenství (obr. 2. 59, obr. 2. 60). To poskytuje lidem v nouzi informace, které by měly přispět k řešení jejich naléhavé situace. Sociální poradenství poskytují specializované poradny (například manželské, pro oběti domácího násilí a další). Zároveň je však poradenství součástí i dvou následujících druhů sociálních služeb.

Obr. 2. 59 (vlevo): Sociální poradenství v Poradně pro uživatele sociálních služeb Ostrava.
Zdroj: https://fm.denik.cz/prazdroj_lidem/projekt--ve-spojeni-s-okolnim-svetem20101125-734b.html
Obr. 2. 60 (vpravo): Sociální poradenství v Domově sociálních služeb Chotělice.
Zdroj: <https://www.dsschotelice.cz/poskytujeme/socialni-poradenstvi/>

Služby sociální péče se dají rozdělit dle místa poskytování služby na terénní (sociální pracovník dochází za klienty), ambulantní (klient dochází za sociálním pracovníkem) a pobytové (sociální péče je poskytována spolu s pobytem či v místě pobytu klienta). Tyto služby pomáhají zvládat každodenní činnosti těm, kteří to sami nezvládají (osobní asistence, pečovatelská služba, podpora samostatného bydlení, odlehčovací služby), a další. Pobytové sociální služby jsou poskytovány za úhradu a patří mezi ně denní a týdenní stacionáře, domovy pro osoby se zdravotním postižením, domovy pro seniory, domovy se zvláštním režimem a chráněné bydlení (pro osoby s postižením – obr. 2. 61, obr. 2. 62) a sociální služby poskytované ve zdravotnických zařízeních.

Obr. 2. 61 (vlevo): Chráněné bydlení pro lidi s mentálním postižením Mirandie v Broumovicích.- pohled z ulice.

Zdroj: <http://www.mirandie.cz/fotogalerie2/chranene-bydleni-dnes-uspesne-zkolaudovano/>

Obr. 2. 62 (vpravo): Pohled z vnitrobloku.

Zdroj: <https://www.betlem.org/nase-zarizeni/chranene-bydleni-mirandie/>

Poslední skupinu sociálních služeb tvoří tzv. služby sociální prevence. Jsou to služby rané péče (podpora rodičů se zdravotně postiženým dítětem) nebo telefonická krizová pomoc, tlumočnické služby (pomoc lidem se smyslovým postižením), kontaktní centra, poskytování krizové pomoci, intervenční centra (pomoc osobám ohroženým domácím násilím), nízkoprahová denní centra (poskytují ambulantní popřípadě terénní služby osobám bez přístřeší), podobně nízkoprahová denní zařízení pro děti a mládež. Dalšími službami jsou služby následné péče, sociálně aktivizační služby pro rodiny s dětmi, seniory a osoby se zdravotním postižením, sociálně terapeutické dílny, terapeutické komunity, terénní programy, sociální rehabilitace. Dále patří mezi služby sociální prevence také pobytové služby – noclehárny (obr. 2. 63, obr. 2. 64), azylové domy a domy na půl cesty.

Obr. 2. 63 (vlevo): Noclehárna v Praze na lodi Hermes kotví u nábřeží Kapitána Jaroše.

Zdroj: (vlevo) <http://www.naseprahacentrum.cz/zpravy-3/lod-hermes-se-v-pondeli-vecer-opet-otevre-lidem>, foto: Dimír Šťastný

Obr. 2. 64 (vpravo): Interiér nabízí nocleh na palandách pro tři osoby.

Zdroj: <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/1138707-zrekonstruovana-lod-hermes-opet-slouzi-bezdomovcum>

Sociální práce, tedy činnost vykonávaná v sociálních službách, je základním nástrojem sociálního začleňování osob. Současný systém má ale mnoho úskalí. Výkonem sociální práce jsou pověřeny obce, ale na této úrovni není sociální práce jasně legislativně definována (MPSV, 2014). Sociální práce se tak velmi liší v závislosti na lokálních podmínkách (postoj vedení obce, personální kapacity a úroveň multidisciplinární spolupráce). Sociální práce se potýká s nízkou prestiží povolání (Pěnkava, 2018) a nedostatečným předáváním znalostí mezi akademickou půdou a praxí, kdy chybí informovanost praktiků o tématu sociálního začleňování a o prevenci sociálního vyloučení. Strategie sociálního začleňování uvádí i další alarmující výpovědi: sociální služby jsou nedostatečně lokálně plánovány (ačkoli je poskytovatelů hodně, nestačí pokrýt potřebu), přičemž současný

systém financování sociálních služeb není udržitelný s ohledem na demografický vývoj společnosti (MPSV, 2014). Dalším problémem je definování cílové skupiny v současném zákoně bez ohledu na skutečné potřeby lidí. Některé služby se tak stávají nedostupné těm, kteří by ji potřebovali. Zřetelné je to na příkladu cílové skupiny pro domy na půl cesty. Mladý dospělý v nesnázích, který ale nevyrostal v dětském domově, nemá na službu nárok.

2. 4. 2 Budovy pro služby sociální prevence

Ze služeb sociální prevence se tato práce bude dále věnovat jen službám pro lidi bez domova. Lidem v bytové nouzi jsou k dispozici sociální služby nízkoprahových denních center, noclehárny, azylové domy a domy na půl cesty. Noclehárny jsou koncipovány pouze na přenocování (příchod kolem 19 hodiny, pobyt možný do 7 hodiny) a na lůžko má nárok ten, kdo dříve přijde. Vídeňská noclehárna VinziNotschlafstelle (obr. 2. 65, 2. 66) a také pražská noclehárna Naděje na Žižkově poskytuje lůžko a skříňku na osobní věci lidem v nouzi na třicet dní. Klienti mají tedy alespoň časově omezenou jistotu, kde budou následnou noc spát.

Obr. 2. 65, obr. 2. 66: Vídeňská noclehárna VinziNotschlafstelle nabízí lidem v nouzi přespání. Postel zde mají rezervovanou měsíc, a k ní také skříňku na osobní věci. Základní povinností každého návštěvníka je ustlat si svou postel. Vstup mají povolena i zvířata a samozřejmě je také pobyt lidí v páru.

Foto: Karolína Křípnerová

Pokud se lidé bez domova rozhodnou odmítnout možnost noclehárny, bývá to z několika poměrně zřejmých důvodů. Zaprvé prostředí nocleháren je jim nepříjemné (není zde prostor pro vlastní identifikaci, soukromí, je zde příliš lidí), zadruhé z prostředí nocleháren mají strach (násilí, krádeže) a zatřetí mají noclehárny příliš vysoký práh přístupnosti (zakazují například pobyt psů – kteří jsou často ale jediným společníkem lidí bez domova - či mají nulovou toleranci k alkoholu a nenabízí řešení pro partnerské páry).

Azylové domy (obr. 2. 67) jsou službou sociální prevence, která poskytuje ubytování na omezenou dobu (většinou jeden rok). Lidé se v nich mají naučit bydlet (naplňují tak českou strategii dostupného bydlení). Podobným zařízením jsou domy na půl cesty, kterých je v republice 34. Jsou jim věnovány následující kapitoly.

V politikách mnohých evropských zemí zaznívá snaha o (umělé) očištění center měst a odsunutí všeho „nenormálního“ na městské okraje. Tak i dnešní domy, kde najdou pomoc lidé v nouzi, zejména nízkoprahová

denní centra, najdeme často na periferiích či v tzv. *brownfieldech*⁵¹ měst – například prostranství v blízkosti bývalých nákladových nádraží, opuštěné budovy, nevyužívané proluky či prostory pod mosty (obr. 2. 68). Jsou většinou vybrány budovy, které obec nedokáže jinak využít, nedbá se příliš na kvalitu prostředí, pouze se budova uzpůsobí nové náplni⁵². Umístováním zařízení na městské periferie je demonstrována pozice lidí na okraji společnosti. Tento přístup se pak odráží jak v jejich vlastním sebevnímání, tak i ve vnímání těchto lidí většinou společností.

„Budovy, které stavíme, jsou odrazem našich hodnot a naší kultury.“

*(Sam Davis, 2004)*⁵³

Obr. 2. 67 (vlevo): Azylový dům pro matky s dětmi v Praze Bohnicích.

Zdroj: <http://www.kolpingpraha.cz/azylovy-dum/ad-fotogalerie/>

Obr. 2. 68 (vpravo): Nizkoprahové denní centrum Naděje v Praze u Hlavního nádraží se nachází pod magistrálou.

Zdroj: https://www.nadeje.cz/_stranky/index?alias=praha&id=72&pobockald=4&Texty_page=22

⁵¹ Brownfield je nevyužívaná či zanedbaná nemovitost.

⁵² Například plán Prahy 8 na zřízení azylového domu v osamoceném domě na dopravně vytižené Prosecké ulici. Více na <http://www.praha8.cz/praha-8-postavi-pro-bezdomovce-azylovy-dum-s-byty-a-dennim-centrem-3.html>, [cit. 2016-03-15]

⁵³ Z anglického originálu „The buildings that we construct are a reflection of our values and our culture.“

2. 4. 3 Definice domu na půl cesty

Domy na půl cesty⁵⁴ poskytují ubytování, zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, sociálně terapeutické činnosti a pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí cílové skupině (obr. 2. 69). Doba poskytování služby zpravidla nepřevyšuje jeden rok a poplatek za službu je maximálně 130Kč denně. Domy na půl cesty jsou *de facto* analogií azylových domů⁵⁵ s tím rozdílem, že poskytují službu jiné cílové skupině.

⁵⁴ Zákon č. 108/2006 Sb., zákon o sociálních službách,
§ 58

(1) Domy na půl cesty poskytují pobytové služby zpravidla pro osoby do 26 let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě pro osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a pro osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Způsob poskytování sociálních služeb v těchto zařízeních je přizpůsoben specifickým potřebám těchto osob.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

- a) poskytnutí ubytování, b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím, c) sociálně terapeutické činnosti, d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a obstarávání osobních záležitostí.

Prováděcí vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 505/2006 Sb.,
§ 23

(1) Základní činnosti při poskytování sociálních služeb v domech na půl cesty se zajišťují v rozsahu těchto úkonů:

a) poskytnutí ubytování:

1. ubytování v prostředí, které má znaky bydlení v domácnosti, po dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok, 2. vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, výměny ložního prádla,

b) zprostředkování kontaktu se společenským prostředím:

1. pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících soc. začleňování osob, 2. podpora a pomoc při využívání běžně dostupných služeb a informačních zdrojů,

c) sociálně terapeutické činnosti:

1. socioterapeutické činnosti, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a soc. schopností a dovedností podporujících sociální začleňování osob, 2. aktivity zaměřené na budování a rozvoj pracovních návyků a dovedností nezbytných pro integraci osob na trh práce,

d) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

1. pomoc při vyřizování běžných záležitostí, 2. pomoc při komunikaci vedoucí k uplatňování práv a oprávněných zájmů.

(2) Maximální výše úhrady za poskytování sociálních služeb v domech na půl cesty činí za úkony uvedené v odstavci 1 písm. a) 130 Kč denně celkem, včetně provozních nákladů souvisejících s poskytnutím ubytování.

⁵⁵ Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách,
§ 57

(1) Azylové domy poskytují pobytové služby na přechodnou dobu osobám v nepříznivé sociální situaci spojené se ztrátou bydlení.

(2) Služba podle odstavce 1 obsahuje tyto základní činnosti:

a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy, b) poskytnutí ubytování, c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí.

Prováděcí vyhláška Ministerstva práce a sociálních věcí č. 505/2006 Sb.,
§ 22

(1) Základní činnosti při poskytování sociálních služeb v azylových domech se zajišťují v rozsahu těchto úkonů:

a) poskytnutí stravy nebo pomoc při zajištění stravy:

1. vytvoření podmínek pro samostatnou přípravu nebo pomoc s přípravou stravy, 2. zajištění nebo poskytnutí stravy odpovídající věku, zásadám racionální výživy a potřebám dietního stravování,

tato základní činnost může být zajišťována jen v rozsahu 1 úkonu,

b) poskytnutí ubytování:

1. ubytování po dobu zpravidla nepřevyšující 1 rok, 2. umožnění celkové hygieny těla, 3. vytvoření podmínek pro zajištění úklidu, praní a žehlení osobního prádla, výměny ložního prádla,

c) pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí:

1. pomoc při vyřizování běžných záležitostí vyplývajících z individuálních plánů, 2. pomoc při obnovení nebo upevnění kontaktu s rodinou a pomoc a podpora při dalších aktivitách podporujících sociální začleňování osob, včetně uplatňování zákonných nároků a pohledávek.

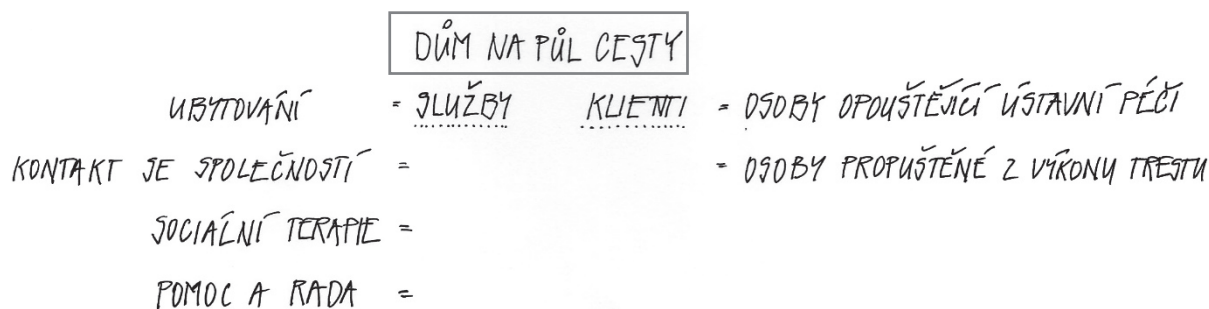
(2) Maximální výše úhrady za poskytování sociálních služeb v azylových domech činí

a) za úkon uvedený v odstavci 1 písm. a) bodě 2

1. 170 Kč denně za celodenní stravu v rozsahu minimálně 3 hlavních jídel, 2. 75 Kč za oběd, včetně provozních nákladů souvisejících s přípravou stravy,

b) za úkony uvedené v odstavci 1 písm. b) celkem

1. 130 Kč denně, nebo 2. jde-li o rodinu s nezletilými dětmi 100 Kč denně za dospělou osobu a 70 Kč denně za dítě, včetně provozních nákladů souvisejících s poskytnutím ubytování

Obr. 2. 69: Dům na půl cesty je sociální služba, která je určena jen specifickým skupinám osob. Dostupnost služby závisí na kvalifikaci k jejímu přijetí.

Ilustrace: Karolína Kripnerová

Cílovou skupinou domů na půl cesty jsou zpravidla osoby do dvaceti šesti let věku, které po dosažení zletilosti opouštějí školská zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy, popřípadě osoby z jiných zařízení pro péči o děti a mládež, a osoby, které jsou propuštěny z výkonu trestu odnětí svobody nebo ochranné léčby. Mezi první skupinu osob (do 26 let věku) tak může dle zákona přibýt i druhá skupina, která nemá věkové omezení (osoby propuštěné z výkonu trestu). Touto definicí zákon situaci jednak komplikuje, ale také upozorňuje na neřešený problém osob opouštějících věznice, které se nemají kam vrátit. To je však předmětem jiného výzkumu. Dle vysvětlení MPSV paradoxně mezi cílovou skupinu nepatří mladí lidé vychovaní v pěstounské péči:

„Pěstounská péče je jeden z právních režimů náhradní rodinné péče, nikoli ústavní péče, proto z výše uvedeného není žádoucí, aby děti z pěstounských rodin byly umístěny v domě na půli cesty.“

(MPSV, 2012)

Legislativní prostředí je poměrně vágní a popis zařízení není dostatečný. Projevuje se to různorodostí domů na půl cesty, které jsou odkázány na vlastní dodefinování způsobu fungování zařízení. Liší se například klientela, která je do konkrétního domu na půl cesty přijímána (s rizikem odmítnutí státní dotace), doba pobytu, vnitřní řád zařízení, fungování služby a prostory, ve kterých je služba poskytována.

2. 4. 4 Domy na půl cesty v Česku a v zahraničí

Za minulého režimu dostali mladí lidé, kteří opustili dětské domovy (a další ústavy), na základě pracovní povinnosti umístěnku na konkrétní pracoviště. Ta byla ve většině případů spjata i s místem pro bydlení, a tak měli tito mladí lidé zajištěné bydliště. Po revoluci se systém změnil a začal předpokládat, že jsou tito mladí lidé ve svých osmnácti letech ve většině již zcela samostatní. Realita však byla jiná. Protože tehdejší prostředí v Česku nenabízelo mladým lidem odcházejícím z ústavu vůbec žádnou pomoc, bylo třeba novou službu nejprve utvořit a definovat. Velkou měrou se na tomto procesu podílela zakladatelka neziskové organizace Dům otevřených možností (zkratka DOM), paní Ing. Michaela Wicki (2018), která do Česka přinesla cenné zkušenosti ze zahraničí. Organizace DOM byla založena v roce 1997 a funguje dodnes. Předskokanem domů na půl cesty byl tzv. Penzion SOS vesničků pro dospělé chlapce, který vznikl v roce 1992 u Karlových Varů a podobné zařízení společnosti J. J. Pestalozziho v Hrochově Týnci z roku 1996 (obr. 2. 70, obr. 2. 71).

Obr. 2. 70 (vlevo): První dům na půl cesty v Česku uvádí na svých stránkách společnost J.J.Pestalozziho. Začal fungovat v roce 1996 v Hrochově Týnci. Službou prošlo více jak 250 mladých lidí. Svou činnost ukončila v roce 2018.

Zdroj: https://chrudimsky.denik.cz/zpravy_region/prvni-dum-na-puli-cesty-slavi-20-narozeny-20160610.html

Obr. 2. 71 (vpravo): Interiér kuchyně.

Zdroj: <https://www.mapotic.com/burza-filantropie/21743-dum-na-pul-cesty-hrochuv-tynec-centrum-j-j-pestalozziho>

Při hledání domů na půl cesty v zahraničí narazíme na jazykovou a kulturní překážku. Pod anglickým překladem (*halfway house*) se v zahraničí rozumí domy pro lidi s postižením, pro bývalé trestance či pro lidi se závislostí na drogách či alkoholu. Kulturní překážkou je jiný systém státní péče o ohrožené děti (viz níže) a poměrně velký celospolečenský důraz, který se klade na přechod z náhradní péče (tedy většinou pěstounské) do samostatného života. Zájem společnosti se projevuje zavedením terminologie, zřízením zacílených institucí a poraden či například stipendií na vysokých školách.

Podívejme se blíže na situaci ve Velké Británii, kde ústavní péče ztratila dominantní pozici již v 70. letech. „Zbylé“ domovy jsou v literatuře vedeny jako důležité a vykonávající dobrou práci. Ve většině případů jsou v soukromém vlastnictví. Poměr ohrožených dětí vychovávaných u pěstounů je 9/10, přičemž 1/10 dětí má komplexní problémy a potřeby - například postižení a další (Bradbury, 2018). Pojmy užívané pro tyto děti jsou *Children Looked After* či *Children in Care*. Zákon *Children Act* z roku 1989 se věnuje specificky přechodu dětí z náhradní péče do samostatného života. Před šestnáctými narozeninami musí mít každé takové dítě (z definice mj. děti, které byly v náhradní péči minimálně půl roku) připraven plán jejich cesty, který jim má zajistit budoucnost – vzdělání, finance a bydlení. Důraz je také kladen na udržování kontaktu s institucí a místním úřadem, který má povinnost monitorovat dítě z náhradní péče. Pro děti v náhradní péči ve věku šestnáct až dvacet čtyři let je používán pojem *Care Leavers*. Jsou pro ně zřizovány speciální typy ubytování, které jsou částečně doplněny službami, tzv. *Semi Independent Accommodation*⁵⁶, což výrazně přispívá k následnému osamostatnění dětí (obr. 2. 72, obr. 2. 73).

⁵⁶ Například *Semi Independent Living 16+*, které poskytuje organizace Bright Stars Care v Londýně. Více na: <https://www.careplace.org.uk/Services/14222/Semi-Independent-Liv>

Obr. 2. 72, obr. 2. 73: Podporované bydlení v anglickém Tamworth od organizace Future Horizons.
Zdroj: <https://www.futurehorizons.org.uk/care-leavers-supported-accommodation/>

I britský systém má samozřejmě své problémy. Pokud se proces začlenění nepodaří, existuje termín pro takové mladé lidi, „NEET“⁵⁷, tedy lidé, co nejsou ve vzdělávacím systému, v zaměstnání ani v učení. Velkou překážkou je také nedostatek dostupného bydlení a složitý systém státních dávek. Neziskové organizace, které se této problematice věnují, umožňují například veřejnosti sponzorovat mladému dospělému bydlení či místo v podpůrném zařízení. V roce 2000 vznikla také *The Care Leavers' Association* – společnost dětí vycházejících z ústavní péče. Důležité místo v systému má například charita *Centrepoint*, která již 50 let funguje a pomáhá mladým lidem, kteří jsou v nesnázích a nemají kam jít. Není důležité, zda mladý člověk prošel dětským domovem či výchovou u pěstouna. Útočiště najde každý, kdo se dostal do nesnází (srov. český systém sociálních služeb – dům na půl cesty). Zajímavý je počin *Supported Lodgings*⁵⁸, což je možnost pro každého, kdo má volný pokoj, je ochoten absolvovat školení a chce pomoci mladým v nesnázích. Nabídne jim ubytování, za což dostává od státu podporu (asi 250 £/týden).

V Německu (a v dalších německy mluvících zemích) jsou formy péče o ohrožené děti v menších skupinách⁵⁹, což dává jasně najevo rozdílnost současného systému od původních masových dětských domovů. Dalším zajímavým pojmem je Samostatné bydlení s podporou⁶⁰, které znamená, že starší děti bydlí ve vlastním bydlení a úzce s nimi spolupracuje sociální pracovník, který jim pomáhá s nastalými situacemi (obr. 2. 74, obr. 2. 75).

Pro děti, které vycházejí z náhradní péče se i v německém prostředí používá pojem *Care Leaver*. Podobný název, *Careleaver*, má i organizace, která tyto děti podporuje a snaží se jim poskytnout stejné startovací možnosti. Některé univerzity nabízejí speciální stipendia a programy právě pro děti z náhradní péče. To je velmi pozitivní motivace k dalšímu vzdělávání (srov. obvykle dosažené vzdělání dětí z českých dětských domovů).

Zajímavá je také možnost šestitýdenního kurzu k dosažení „Průkazu bydlení“ (*Wohnführerschein*), který vychází z myšlenky řidičského průkazu. Namísto kompetencí k řízení si však absolventi (děti z náhradní péče) osvojí schopnosti spojené s bydlením (hledání bydlení, smlouvy, poplatky, povinnosti, práva, údržba domácnosti a další

⁵⁷ „NEET“ je zkratka z anglického *Not in Education, Employment or Training*.

⁵⁸ Například v Severním Irsku, více na <http://www.openingdoorssupportedlodgings.co.uk/> či systém péče v hrabství Cambridgeshire, více na <https://www.cambridgeshire.gov.uk/residents/children-and-families/fostering-and-adoption/different-types-of-fostering/>.

⁵⁹ Z německého *Wohngruppe*

⁶⁰ Z německého *Betreutes Einzelwohnen* (užívaná zkratka BEW)

– obr. 2. 76, obr. 2. 77). S tímto průkazem mají pak usnadněnou pozici v hledání bytu, kdy má pronajímatel potvrzení o vědomostech nájemníka.

Obr. 2. 74, obr. 2. 75: Německý systém přípravy starších dětí na samostatný život – od 16 let je jim k dispozici tzv. BEW – jednolůžkový pokoj se sdíleným zázemím a také pomocnou rukou sociálního pracovníka.

Zdroj: <https://www.g-casablanca.de/taetigkeitsfelder/hilfen-zur-erziehung-und-krisenhilfen/stationaere-hilfen-und-wohnbetreuung/betreutes-einzelwohnen-fuer-jugendliche>

Obr. 2. 76, obr. 2. 77: V Německu mají mladí lidé z dětských domovů možnost získat tzv. průkaz k bydlení. Během kurzu zjistí základní informace o samostatném bydlení a osvojí si také dovednosti pro údržbu domácnosti. Průkaz jim pak usnadňuje získání nájemní smlouvy.

Zdroj: <http://www.nwik.de/angebote/wohnfuehrerschein-bei-nwik/>

2. 5 Společnost a architektura

2. 5. 1 Občanská společnost

2. 5. 2 Profese architekta a jeho společenská odpovědnost

2. 5. 3 Sociální udržitelnost

2. 5. 1 Občanská společnost

Lidská společnost je uskupení lidí, kteří jsou na jedné straně stejní - všichni jsou to lidé, na druhou stranu můžeme říci, že je každý jedinečný. Teprve nacházením podobností v těchto jedinečnostech člověka se lidé sdružují a vytvářejí mezi sebou vztahy. Uvědoměním si své vlastní náležitosti k určité skupině lidí vnímáme i druhé skupiny, ke kterým nepatříme nebo nechceme patřit. Vzájemný respekt těchto rozdílných skupin je základem občanské společnosti a mírového soužití lidí.

System společnosti nám nabízí mnohé benefity. Společnost je tvořena jedinci, takže jsme to jen my, kdo si takové benefity budujeme. Zákon ukládá každému přispívat na chod celé společnosti prostřednictvím daní a odvodů. Ačkoli tím pro mnohé jejich odpovědnost za společnost končí, bez další „nástavby“ by naše soužití nefungovalo. Řeč je o občanské společnosti, hodnotě, kterou velmi prosazoval první porevoluční prezident Václav Havel (in Žantovský, 2014). Taková společnost si je vědoma jak vlastní osobní zodpovědnosti za stav celé společnosti (tedy i za její slabší členy – obr. 2. 78), tak recipročního vztahu – co mi společnost dala, jí mám (musím!) také vrátit (Papanek, 1984). Naplňování odpovědnosti občanské společnosti má mnoho podob, záleží na schopnostech a možnostech každého z nás (obr. 2. 79). Tzv. dobročinná péče byla ukotvena už v prvorepublikovém pojetí demokracie (Vohradníková, 2009).

„... Společenský úkol demokratického občana není jen v pracovním výkonu. Závěrečný úder pracovní hodiny je počáteční úder pro občanskou praxi. Demokracie činná a vzájemná je nejúčelnější podstatou sociální péče. Ona netvoří z potřebného občana beztvárnou davovou jednotku, ale snaží se uplatnit jeho individuální tvářnost a schopnost. Tím se udržuje občanské spoluuvědomění, které nedopouští, aby z občana vyprchaly vztahy ke společnosti. Stát jsem také já, říká si každý občan republiky, stát je také každý jiný občan.“

Obr. 2. 78 (vlevo): Netečnost většinové společnosti vůči lidem v nouzi.

Zdroj: <https://a2larm.cz/2017/01/proc-je-umrzla-bezdomovkyne-environmentalni-tema/>

Obr. 2. 79 (vpravo): Projekt Dobrokáva úspěšného podnikatele Libora Hořeního, který část svého výtěžku investuje zpět do společnosti tím, že lidem v Brně nabízí kávu za to, že udělají dobrý skutek někomu dalšímu.

Zdroj: <https://pravdydomaci.cz/dobrokava-kafe-co-chutna-dvakrat/>

2. 5. 2 Profese architekta a jeho společenská odpovědnost

Vzdělání v oboru architekt lze získat v Česku na jedenácti školách. Například FA ČVUT v Praze uvádí, že studenty naučí kreslit, mít základní přehled o dějinách umění a architektury a přitom jim nechá dostatek prostoru pro vlastní kreativitu. Autorizovaní architekti jsou dle příslušného zákona⁶¹ oprávněni vypracovávat projektové dokumentace různých stupňů, provádět dozory, vést realizaci jednoduché stavby, zastupovat stavebníka a vykonávat funkce v některých orgánech státní správy. Mezi jejich povinnosti mimo jiné patří se dále odborně vzdělávat a sledovat dění v oboru. Architektura a její tvůrci mají velký vliv na společnost. Jsou hybatelé změn, ať již jsou k nim prostřednictvím zakázky vyzváni, nebo projekty sami iniciují. Cílem a nástrojem designu je vytvořit z utilitárního prostředí prostředí příjemné. Architekti mají vize a široký rozhled: historické, kulturní a sociální souvislosti se promítají do jejich tvorby. Tato schopnost, a zejména pak důsledky jejich rozhodnutí, architektky činí společensky zodpovědnými lidmi.

„My utváříme budovy a ty poté utváří nás.“

(Winston Churchill, 1943)⁶²

Architektura nemůže spasit svět, ale může vytvořit podmínky, aby byl svět lepším. Architekt má jen omezenou působnost, která je vždy limitována možnostmi doby, navíc je profese architekta silně individuální, kdy záleží na schopnostech a vlastnostech každého z tvůrců.

„Profesi lze definovat jako cíl, jako zodpovědnost, jako ideál.

Zůstává ale otázka, kam potom zařadit ty, kteří mají titul a práci

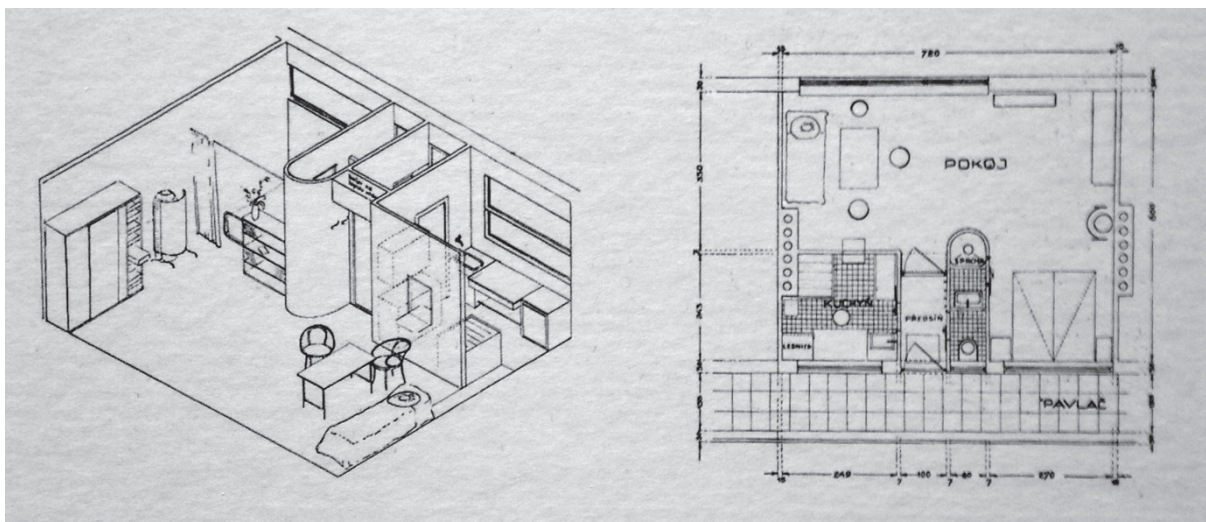
vykonávají, nikoliv však v intencích této zodpovědnosti.“

(Pavla Melková, 2016)

Architekti a další tvůrci měst si byli v historii své společenské zodpovědnosti vědomi. Je to viditelné například na jejich činnosti v období modernismu, kdy spatřovali své poslání v utváření lepšího místa k životu. Vzniklo množství teoretických i praktických prací s cílem najít řešení, jak lidem poskytnout dostupné a důstojné podmínky k životu. Impulsem pro tyto debaty byla mj. hospodářská krize (1929 – 1935), která měla vliv na snižování zákonem definované minimální plochy bytu. Ve 20. letech to bylo 80 m², v roce 1930 už jen 40m² a v roce 1934 v naléhavých případech dokonce 20m² (Galerie Jaroslava Fragnera, 2018). Úkolem pro architektky bylo definovat hygienické standardy a standard vybavení takových bytů. Jmenujme díla teoretiků a architektů Karla Teigehe (Nejmenší byt), Bohumila Hypšmana (Nejnutnější bydlení), Evžena Linharta a Jana Rosůlka (Soutěžní návrh domů s nejmenšími byty – obr. 2. 80) a další.

⁶¹ Zákon č. 360 ze dne 7. 5. 1992 o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 1992.

⁶² Z anglického originálu: „We shape our buildings and afterwards our buildings shape us.“

Obr. 2. 80: Evžen Linhart, Jan Rosůlek – soutěžní návrh domů s nejmenšími byty Pražské obce, situace Holešovice, 1930,
Zdroj: Výstava Jak jsme chtěli bydlet: Bytová politika Československa, Stavba IX, 1930 – 1931, s. 27, foto: Karolína Křípnerová

Meziválečná debata mezi architekty byla čilá. Předními platformami pro výměnu názorů byly národní spolky CIAM (Mezinárodní kongres architektury) a IFHTP (Mezinárodní federace pro bytovou péči a stavbu měst), přičemž mezi tématy, která se probírala, byl mj. malý byt (Galerie Jaroslav Fragnera, 2018). Zklamání však přineslo selhání myšlenek modernismu. Velkou nadějí vkládali architekti ještě do typizace a standardizace. Když však zjistili, že nefunguje, rezignovali, a čas plynul (Zavřel, 2019). Společenská odpovědnost se tak postupem času vytratila a architekti dnes stojí v tématech dostupnosti bydlení mimo hlavní diskurz. Částečně vlastní vinou.

„Postmoderní architektura přijala politickou ekonomiku pozdního kapitalismu a zřekla se souvislosti se společenskými problémy. Architektura se tak stala čím dál zřetelněji sociálně a politicky slepou. (...) Problémy charakteristické pro neoliberalní urbanismus (rostoucí sociální a prostorová nerovnost, praktiky ovládání a vyloučení atd.) se prakticky příliš nikdo nezabývá.“
(Karolína Plášková, 2018)

Dnes jsou architekti společností vnímáni jako profese, která designuje blyštivá muzea, galerie a administrativní komplexy v centrech měst (Pantaleo, 2018). Ba co více, bohužel je spolupráce architekta spjata s představou zbytečného prodražení projektu. Pro dnešní společnost se architektura stala nedůležitou, nevyžaduje ji či ji ani nevnímá jako samozřejmou součást nové výstavby. Je to zřetelné například ve veřejném prostoru, který jakožto zrcadlo společnosti je většinou utvářen diktátem infrastruktury, či na zrealizovaných stavbách, které jen z 10% vznikají s účastí architekta (Melková, 2016).

2. 5. 3 Sociální udržitelnost

Současné sociální změny v globalizovaném světě vyostřují debatu nad budoucím vývojem a hledáním udržitelného řešení. Už od šedesátých let se diskutuje na toto téma v západních zemích. Vyústily v termín trvale udržitelný rozvoj.

*„Trvale udržitelný rozvoj je takový způsob rozvoje,
který uspokojuje potřeby přítomnosti,
aniž by oslaboval možnosti budoucích generací
naplňovat jejich vlastní potřeby.“
(Gro Harlem Brundtlandová, 1991)*

Dnešní optikou však mnozí mluví už jen o prostém udržení či udržitelnosti. Pomalu začínáme chápat, že neustálé rozvíjení a navyšování není možné (Vaněk, 2017, Čeněk, 2018). Udržitelnost je definovaná jako vzájemně provázané tři pilíře – ekologický, ekonomický a sociální (Brundtland, 1991). Ekologický pilíř je spjat s dopadem na životní prostředí, s volbou materiálů a jejich ekologickou stopou. Ta vyjadřuje energii spotřebovanou k výrobě a k zlikvidování materiálů. Ekonomický pilíř odráží hospodářské nároky – od výstavby, přes provoz budovy, až po její dožívání a následnou demolicí. Poslední pilíř, sociální, je pro svou obtížnou měřitelnost často opomíjen (Oxford Institute for Sustainable Development in Social Life, 2012).

Co to tedy vlastně je, sociální udržitelnost? Uznávaná britská výzkumná skupina *Social Life* ji definuje jako kombinaci navrhování fyzického a sociálního prostředí.

*„Sociální udržitelnost se zabývá infrastrukturou, která podporuje
společenský a kulturní život, rozvíjí systémy
pro občanskou aktivitu a prostředí pro setkávání lidí.“
(Social Life, 2012)⁶³*

Určuje také stavební kameny pro sociální udržitelnost. Jsou mezi nimi vybavenost a sociální infrastruktura (mj. školy, udržovaný veřejný prostor a flexibilní bydlení), sociální a společenský život (mj. fungující sousedství, sdílené vybavení, přehledné ulice), hlas a vliv (mj. angažovaná komunita, participativní rozhodování) a prostor pro rozvoj (mj. dočasně užívané prostory, komunitní domy a zahrady).

Jedním z často skloňovaných termínů v souvislosti se sociální udržitelností společnosti, která se dynamicky vyvíjí, je urbánní plánování a domy se smíšenými funkcemi. Na rozdíl od tradičních funkčních zón (bydlení, práce, relaxace), či od domů s jednou funkcí (například kancelářská budova, bytová stavba či hotel) se přistupuje (za určitých pravidel) ke směšování funkcí. Výhodou je pěší dostupnost služeb a práce, rozmanitost a hustota prostředí a zejména mezilidská interakce a komunita. Výzkumná skupina a+t zpracovala na téma domů se

⁶³ Z anglického originálu „Social sustainability combines design of the physical realm with design of the social world – infrastructure to support social and cultural life, social amenities, systems for citizen engagement and space for people and places to evolve.“

smíšenými funkcemi, tzv. hybridních domů, studií. V ní upozorňuje na rozdíl mezi tzv. *Hybrid* (hybridní dům – obr. 2. 81) a tzv. *Social Condenser* (volně přeloženo dům se službami pro obyvatele – obr. 2. 82). Hybridní domy charakterizuje jako domy s různými funkcemi, které jsou přístupné veřejnosti. Mezi funkcemi je zastoupeno bydlení. Druhý typ je bytová stavba doplněná službami výlučně pro obyvatele (a+t, 2011)

Obr. 2. 81 (vlevo) Torre Velasca v Miláně je představitelem tzv. hybridních budov. Nachází se v ní směs funkcí, vedle bydlení jsou to služby přístupné veřejnosti.

Zdroj: https://it.wikipedia.org/wiki/Torre_Velasca foto: Paolo Monti

Obr. 2. 82 (vpravo) Unite d'Habitation v Marseille je dle kolektivu a+t představitelem tzv. Social Condenser, tedy budovy, která má smíšené funkce, ale ty jsou přístupné jen obyvatelům domu.

Zdroj: <https://www.archiweb.cz/b/unite-d-habitation-marseille-cite-radieuse>, foto: Petr Šmídek

Výraz „sociální“ však nabyl v některých případech pejorativní zabarvení. Často se to týká sociálních dávek, sociálního bydlení či sociálních projektů. Pod pojmem sociální projekty si představíme záměry, které jsou nízkorozpočtové a má se na nich šetřit. Tyto projekty tak musejí na otázky, jak vyhovět nastalým nutnostem, hledat co nejjednodušší, nejrychlejší a nejlevnější odpověď.

A právě zde má možnost projevit se moc architektury. Jak zdůrazňuje Sam Davis, promyšlený návrh prostoru dokáže udělat hodně (2004). Drobnost, která pro běžného člověka nehraje přílišnou roli, může pro někoho v nesnázích znamenat životní změnu (Hagner, 2018). Je možné namítnout, že promyšlení prostoru pro lidi na okraji společnosti je přílišný luxus. Přílišný luxus jsou však dle názoru autorky stavby, které se zanedlouho musí zbořit: Protože byly postaveny rychle a levně (tedy bez ohledu na kvalitu), protože se lidem nelíbí (nebylo dbáno na estetickou hodnotu) a protože nevyhovují současným nárokům (jsou nákladné na provoz). I mnohé studie ukázaly, že estetika prostoru má výrazný vliv na náladu a pohodu obyvatel (Pable, nedatováno, Čeněk, 2016).

3. Případové studie

3. 1 Domy na půl cesty

3. 2 Projekty komunitního bydlení

3. 1 Domy na půl cesty

3. 1. 1 Metodologie výzkumu

3. 1. 2 Dům na půl cesty Maják

3. 1. 3 Dům na půl cesty DOM8

3. 1. 4 Dům na půl cesty DOM Bydlo

3. 1. 1 Metodologie výzkumu

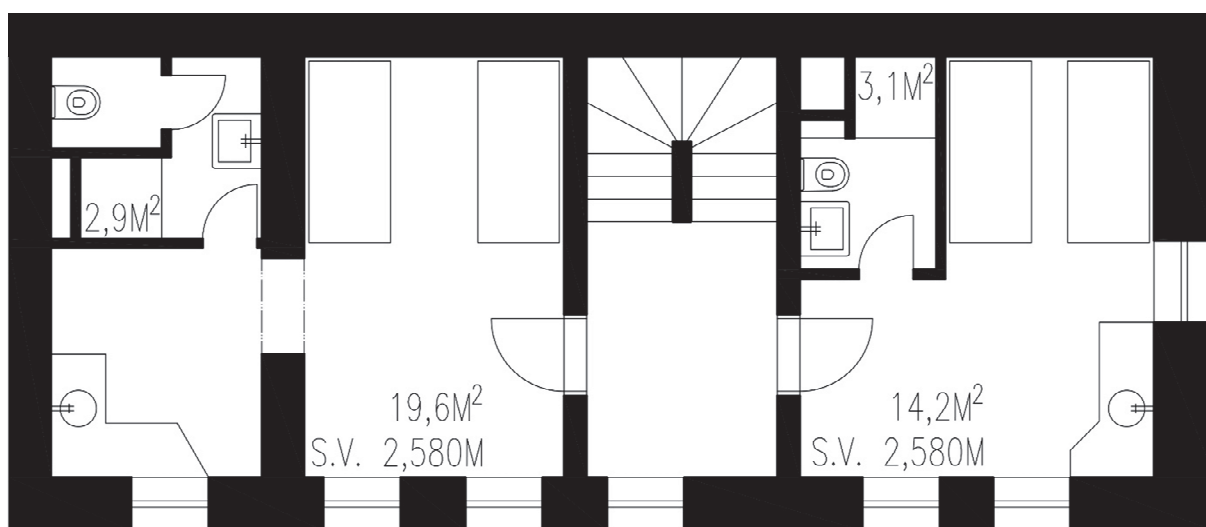
Jedinou dostupnou institucí, která se zaměřuje na pomoc mladým lidem ohroženým bezdomovectvím, je dům na půl cesty. Z tohoto důvodu bylo třeba se blíže seznámit s touto institucí, s jejím fungováním a s případnými nedostatky či přínosy. Výzkum byl prováděn v roce 2017 v Praze. Byly vybrány domy na půl cesty, které se nacházejí na území hlavního města. Kritéria výběru splnily čtyři instituce: Domov na půl cesty Maják v Michli, DOM8 v Libni, DOM Bydlo na Novém Městě pražském a Centrum Sámovka ve Vršovicích. První tři domy na půl cesty budou v této kapitole zanalyzovány, Centrum Sámovka má půdorysné uspořádání podobné Domovu na půl cesty Maják a nebude proto dále rozebíráno.

První částí výzkumu bylo získání maxima dostupných informací z webových stránek, což byly výroční zprávy, obrazová dokumentace a kontakty. Druhou fází byl rozbor dokumentů z archivů příslušných stavebních úřadů. Třetí část tvořila osobní návštěva v instituci a polostrukturovaný rozhovor s pracovníky či vedením. Během místního šetření byl rozhovor zaznamenán a doplněn fotografiemi či kresbami. Fotografie však nebylo možné pořídit vždy, vzhledem k ochraně soukromí klientů. Výzkum se soustředil na sedm oblastí: vznik (informace o zřizovateli, finančním zdroji, ubytovací kapacitě a typu domu), urbánní situace (pozice ve městě a nejbližší okolí), prostorové schéma (bydlení jednotlivce, setkávání malé skupiny a sdílené prostory pro celý dům – což jsou v případě těchto domů na půl cesty vzhledem k množství klientů totožné kategorie), vybavení (nábytek, vegetace), práce (zaměstnání, údržba, sociální práce), interakce s veřejností a participace (při vzniku, během provozu) a za se projekt zabývá udržitelností (sociální, ekologická, ekonomická).

3. 1. 2 Dům na půl cesty Maják

Dům na půl cesty zřizuje nezisková organizace Ekumenická síť pro aktivity mladých. Pro účel domu na půl cesty byl zrekonstruovaný samostatně stojící dům v Michli, který přiléhá k Tyršovu vrchu a nachází se v sousedství tzv. Michelské synagogy, centra Československé církve husitské.

Na každém podlaží domu se nachází dvě jednotky, každá z nich je určena dvěma spolubydlícím (obr. 3. 1). Prostory v přízemí jsou využívány jako kancelář sociálních pracovníků (vpravo) a společenská místnost (vlevo). Pracovníci domu zmiňují nedostatečnou kapacitu pro svoje kanceláře a místo pro setkávání klientů. Pro tento účel využívají místnost v přízemí nalevo od schodiště, prostor před domem, přiléhající posezení pod pergolou (obr. 3.4) a také nejvyšší podestu schodiště, kde je velký stůl a televize (obr. 3. 5). Dům je vůči veřejnosti prakticky uzavřen a soustředí se na poskytování služeb klientům.

Obr. 3. 1 : Půdorys typického podlaží v domě na půl cesty Maják. Po společném schodišti jsou přístupné dvě jednotky, každá z nich pro dvě osoby, které sdílí minimální zázemí – čajovou kuchyňku a koupelnu.
Zdroj: Archiv stavebního úřadu MČ Praha 4 a Karolína Kripnerová

Vznik	
Projekt a realizace	2003, Ing. arch. J. Jelínek
Zřizovatel a provozovatel	Ekumenická síť pro aktivity mladých
Finance	Klienti platí poplatek za sociální službu, tj. maximálně 3100 Kč měsíčně, provoz domu je dotovaný státními zdroji.
Obyvatelé	10 klientů
Typ objektu	Rekonstrukce a nástavba
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Dům se nachází na okraji vnitřního města
Nejbližší okolí	Vesnický charakter, klidné, až zapadlé místo, stranou od dopravy
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Dvojlůžkový pokoj
Setkávání male skupiny	-
Sdílené prostory	Společenská místnost v přízemí, podesta schodiště, venkovní posezení
Vybavení	
Nábytek, materiály	Zcela vybavené pokoje, standardní nábytek
Vegetace	-
Práce	
Zaměstnání	Podpora při hledání práce.
Provoz a údržba	Klienti mají rozepsané služby.
Sociální práce	Sociální pracovníci poskytují intenzivní péči.
Interakce a participace	
Při vzniku	-
Během provozu	-
Udržitelnost	
Sociální	Sociální služba.
Ekologická	-
Ekonomická	-

Tab. 3. 1: Dům na půl cesty Maják

Zdroj: Webové stránky, výroční zprávy, Karolína Křípnerová

Obr. 3. 2 (vlevo): Dům na půl cesty Maják – samostatně stojící objekt přiléhající k Tyršovu vrchu. V každém podlaží jsou dvě jednotky 1+kk pro dva obyvatele.

Foto: Karolína Kripnerová

Obr. 3. 3 (vpravo): Pohled do jedné z jednotek.

Zdroj: <https://www.ccsch.cz/galerie.php?id=846>

Obr. 3. 4 (vlevo): Oslava narozenin jednoho z klientů na zahradě.

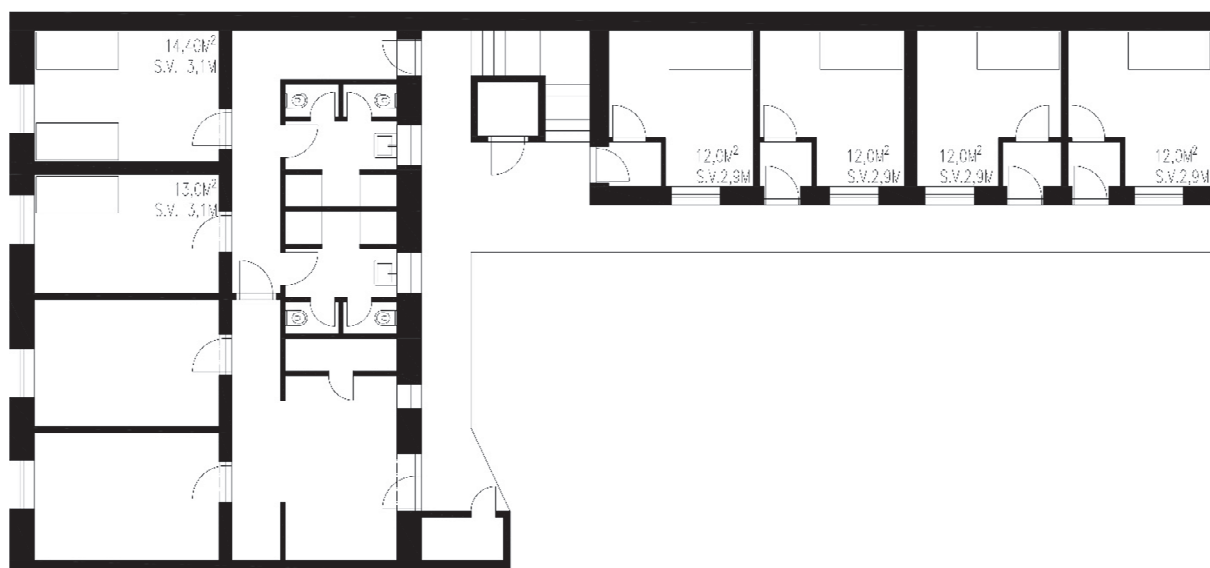

Obr. 3. 5 (vpravo): Setkávání obyvatel na nejvyšší schodišťové podestě v domě.

Zdroj: <https://www.ccsch.cz/galerie.php?id=846>

3. 1. 3 Dům na půl cesty DOM8

Dům na půl cesty zřizuje nezisková organizace Dům otevřených možností - DOM. Pro tento účel byl zrekonstruován dům v Libni, který má dva trakty – dvoupodlažní dům do ulice (nachází se v něm zázemí pro dům a kanceláře) a na něj kolmý dvoupodlažní trakt, kde jsou pokoje klientů (obr. 3. 6). Dům má vnitřní dvůr (obr. 3. 8). Ředitelka domu na půl cesty koncipovala tuto službu podle západních vzorů a stále pracuje na jejím vylepšování. Problémovým místem je paradoxně dvůr, kde někdy dochází k nechtěnému setkávání mladých lidí. Dům je vůči veřejnosti uzavřen a soustředí se na poskytování služeb klientům, ti mají mimo jiné k dispozici tréninkovou dílnu s názvem Košára, ve které vyrábějí košíky (na jiném místě).

Obr. 3. 6: Půdorys druhého nadzemního podlaží v domě na půl cesty DOM8. V uličním traktu jsou vedle kanceláří také dva pokoje a hygienické zázemí pro obyvatele. Ve dvorním traktu jsou pokoje klientů. Společná kuchyň se nachází v přízemí pod kancelářemi. Zdroj: archiv stavebního úřadu MČ Praha 8 a Karolína Kripnerová

Vznik	
Projekt a realizace	1998, Ing. Z. Skála
Zřizovatel a provozovatel	Dům otevřených možností
Finance	Klienti platí poplatek za sociální službu, tj. maximálně 3100 Kč měsíčně, provoz domu je dotovaný státními zdroji
Obyvatelé	11 klientů
Typ objektu	Rekonstrukce
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Dům se nachází na okraji vnitřního města, bytová zástavba
Nejbližší okolí	Bytové domy, autodílna
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Jednolůžkový pokoj
Setkávání malé skupiny	-
Sdílené prostory	Společná kuchyň, pavlače a dvůr
Vybavení	
Nábytek, materiály	Zcela vybavené pokoje, standardní nábytek
Vegetace	Na dvoře je trávník a rostliny.
Práce	
Zaměstnání	Podpora při hledání práce, tréninková dílna Košára mimo objekt
Provoz a údržba	Klienti mají rozepsané služby.
Sociální práce	Sociální pracovníci poskytují intenzivní péči.
Interakce a participace	
Při vzniku	-
Během provozu	-
Udržitelnost	
Sociální	Sociální služba.
Ekologická	-
Ekonomická	-

Tab. 3. 2: Dům na půl cesty DOM8

Zdroj: Webové stránky, výroční zprávy, Karolína Křípnerová

Obr. 3. 7, obr. 3. 8: Dům na půl cesty v Libni má dvě části – uliční trakt (vlevo) a dvorní část s pokoji (vpravo). Jednolůžkové pokoje jsou přístupné ze dvora a z pavlače.
Foto: Karolína Kripnerová

Obr. 3. 9 a obr. 3. 10: Společná kuchyň pro obyvatele domu (vlevo) a prostor pro terapie (vpravo).
Foto: Karolína Kripnerová

3. 1. 4 Dům na půl cesty DOM Bydlo

Stejná nezisková organizace provozovala v době výzkumu ještě další službu registrovanou jako dům na půl cesty. Nacházela se v adaptovaném bytě činžovního domu nedaleko Karlova náměstí. V roce 2019 již však tuto službu neprovozuje. Tento byt byl prezentovaný jako odloučené pracoviště s nižším stupněm intenzity sociální práce (sociální pracovníci jen docházeli), byl zde tedy kladen větší důraz na samostatnost klientů.

V bytě bydlelo šest spolubydlících v jedno- a dvoulůžkových pokojích (obr. 3. 11). Každý pokoj měl k dispozici vlastní umyvadlo a sprchu, toalety a kuchyňka byly sdílené.

Obr. 3. 11: Dům na půl cesty na Novém Městě se nacházel v adaptovaném bytě v činžovním domě.
Zdroj: Archiv stavebního úřadu MČ Praha 2, Karolína Křípnerová

Vznik	
Projekt a realizace	2003, M. Zemanová
Zřizovatel a provozovatel	Dům otevřených možností
Finance	Klienti platí poplatek za sociální službu, tj. maximálně 3100 Kč měsíčně, provoz domu je dotovaný státními zdroji
Obyvatelé	6 klientů
Typ objektu	Rekonstrukce
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Centrum města
Nejbližší okolí	Bytové domy, služby, hromadná doprava
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Jedno- a dvojlůžkový pokoj
Setkávání malé skupiny	-
Sdílené prostory	Společná předstíň s kuchyňským koutem, toalety
Vybavení	
Nábytek, materiály	Zcela vybavené pokoje, standardní nábytek
Vegetace	-
Práce	
Zaměstnání	Podpora při hledání práce, tréninková dílna Košára mimo objekt
Provoz a údržba	Klienti mají rozepsané služby.
Sociální práce	Sociální pracovníci dochází.
Interakce a participace	
Při vzniku	-
Během provozu	-
Udržitelnost	
Sociální	Sociální služba.
Ekologická	-
Ekonomická	-

Tab. 3. 3: Dům na půl cesty DOM Bydlo

Zdroj: Webové stránky, výroční zprávy, Karolína Kripnerová

Obr. 3. 12: Dom Bydlo se nachází ve 3. nadzemní podlaží nárožního bytového domu v Ječné ulici.
Foto Karolína Kripnerová

Obr. 3. 13 (vlevo): Sdílená předsiň s kuchyňským koutem.

Obr. 3. 14 (vpravo): Jeden z pokojů v domě – pro dva klienty. Pokoje jsou vybaveny standardním nábytkem, lednicí a rychlovarnou konvicí.
Zdroj: <https://dom-os.cz/sluzby/dum-na-pul-cesty-bydlo>

3. 2 Projekty komunitního bydlení

3. 2 .1. Metodologie výzkumu

3. 2. 2 Profily zemí

3. 2. 3 VinziRast-Mittendrin (Rakousko)

3. 2. 4 Bellevue di Monaco (Německo)

3. 2. 5 Grandhotel Cosmopolis (Německo)

3. 2. 6 A Home that Fits (Finsko)

3. 2. 7 Startblock Riekerhaven (Holandsko)

3. 2. 8 Sdílené bydlení Symbios (Česko)

Následující kapitola představí jednotlivé projekty, které se staly východiskem nebo inspirací pro principy navrhování komunitního typu bydlení pro mladé lidi ohrožené bezdomovectvím.

*„Je důležité ukazovat příklady:
jen tak si lidé uvědomí, o čem mají snít a co mají chtít.“
(Herwig Spiegel, 2018)*

Tématika začlenění či inkluze osob na okraji společnosti se objevuje jak v problematice bezdomovectví, tak pokud mluvíme o aktuálním tématu migrační krize. Ta kulminovala v roce 2015, a nesla s sebou zvýšenou potřebu řešit nedostatek dostupných bytů a potřebu sociální integrace. Zároveň zdůraznila otázku, jakou formu má mít bydlení, které dokáže reagovat na společenské změny. A také jak má vypadat město budoucnosti.

*„Dobré nápady a přístupy si musíme krást,
jinak zůstaneme stranou dění. Nezapomínejme však, že přístupy je
nutno přizpůsobit místnímu prostředí.“
(Peter Fredriksson, 2017)*

3. 2. 1 Metodologie výzkumu

Případové studie byly zvoleny na základě splnění podmínek, že jde o projekty k bydlení a jsou to projekty se sociálním přesahem, které mají za cíl integraci znevýhodněných skupin do společnosti.

Nejprve byly analyzovány dostupné informace (literatura, webové stránky, výroční zprávy), u některých projektů bylo toto zkoumání doplněno konkrétními dotazy (emailem či telefonicky). V případě osobní návštěvy bylo provedeno pozorování, fotografie, skici a polostrukturovaný rozhovor se zaměstnanci/autory projektu. Výsledkem je stručná srovnávací analýza projektů.

3. 2. 2 Profily zemí

U každého projektu je třeba zohlednit i kontext, ve kterém vznikl – počet obyvatel, počet lidí bez domova a národní strategie v boji s bezdomovectvím. Přidáváme proto stručné profily zemí, z nichž případové studie pocházejí, tedy Česká republika, Finsko, Rakousko, Německo, Nizozemsko. Státy jsou řazeny podle životní úrovně (udávané v HDP na obyvatele v jednotkách PPS), a to od nejnižší po nejvyšší.

Česko

Počet obyvatel	10, 7 milionů
Počet lidí bez domova	83 000 lidí je v bytové nouzi
Životní úroveň	84 (HDP na obyvatele v PPS)
Národní hodnocení	<p>(-) Neexistuje systém sociálního bydlení garantovaného státem. Dlouhý a komplikovaný proces příprav zákona nepřinesl doposud výsledky. Služby pro lidi bez domova jsou podfinancované, strukturální fondy EU špatně dostupné kvůli administrativním překážkám.</p> <p>(+) Stát připravil Koncepti prevence a řešení bezdomovectví a Koncepti sociálního bydlení. Některá města přichází s vlastními pilotními projekty (např. Brno – Rapid Re-Housing či Ostrava).</p>

Tab. 3. 4: Stručný profil země – Česko.

Zdroje: Počet obyvatel (2018): <http://worldpopulationreview.com/countries/>

Životní úroveň: srovnání hrubého domácího produktu v jednotkách standardu kupní síly (HDP na obyvatele v PPS): https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_cs#tab-1-1 [cit. 2019-08-22]

Počet lidí bez domova: Zpráva o vyloučení z bydlení (Platforma pro sociální bydlení, Lumos 2018)

Národní hodnocení: Homelessness Country Fiche- Homelessness in Czech Republic (Feantsa, 2017b)

Finsko

Počet obyvatel	5,5 milionů
Počet lidí bez domova	6 615 (2017) Finsko je jedinou zemí v Evropě, kde se snížil počet lidí bez domova. V 80. letech 20. století bylo kolem 20 000 lidí bez domova, dnešní údaje hovoří o necelých 7 000, z čehož 27% tvoří imigranti.
Životní úroveň	110 (HDP na obyvatele v PPS)
Národní hodnocení	<p>(+) Změna celostátní strategie od prostupného systému k řešení na principu <i>Housing First</i>. Nejsou uváděni žádní lidé bez domova na ulici a žádné noclehárny či azylové domy ve větších městech. Poklesl počet lidí bez domova.</p> <p>Země zpracovává kvalitní zprávy a statistiky, na jejichž základě tvoří strategie. Národní akční plán na dobu 2016-2019 je zaměřen na prevenci a navazuje tak na politiku státu, kterou se stát řídí již od roku 2008. Díky ní stát přeměnil ubytovny na bydlení s podporou (<i>supported housing</i> – nezávislé byty se službami), založené na systému <i>Housing First</i>.</p> <p>(-) Nedostatek dostupného nájemního bydlení v hlavním městě.</p> <p>Vzrůstá počet mladých lidí bez domova.</p>

Tab. 3. 5: Stručný profil země – Finsko.

Zdroje: Počet obyvatel (2018): <http://worldpopulationreview.com/countries/>

Životní úroveň – srovnání hrubého domácího produktu v jednotkách standardu kupní síly (HDP na obyvatele v PPS): https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_cs#tab-1-1 [cit. 2019-08-22]

Národní hodnocení a počet lidí bez domova: Homelessness Country Fiche – Finland (Feantsa, 2017c)

Německo

Počet obyvatel	83,1 milionů
Počet lidí bez domova	860 000 odhad (z toho 420 000 lidí bez domova a 444 000 uprchlíků bez domova). Mezi léty 2014 a 2018 se počet lidí bez domova znásobil čtyřmi. Vliv měla zejména migrační krize (polovinu čísla tvoří migranti), ale i mezi Němci se počet bezdomovců navýšil o 25%.
Životní úroveň	126 (HDP na obyvatele v PPS)
Národní hodnocení	(+) Národní strategie je silně orientovaná na prevenci. Zároveň je Německo lídrem ve vědeckém zkoumání fenoménu bezdomovectví. (-) Malé investice do sociálního bydlení. Neexistuje jednotná federální strategie, jednotlivé státy mají vlastní zodpovědnost. Někde stále převládá systém prostupného bydlení a příklady praxe Housing First nejsou četné.

Tab. 3. 7: Stručný profil země – Německo.

Zdroje: Počet obyvatel (2018): <http://worldpopulationreview.com/countries/>

Životní úroveň – srovnání hrubého domácího produktu v jednotkách standardu kupní síly (HDP na obyvatele v PPS):

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_cs#tab-1-1 [cit. 2019-08-22]

Národní hodnocení a počet lidí bez domova: Homelessness Country Fiche – Homelessness in Germany (Feantsa, 2017e)

Rakousko

Počet obyvatel	8,9 milionů
Počet lidí bez domova	15 090 osob registrovaných jako bezdomovci, což je nárůst o 32% (mezi 2008 a 2016). Toto číslo však není kompletní, je to dolní hranice reálného čísla. Většina lidí bez domova žije ve Vídni (70%).
Životní úroveň	129 (HDP na obyvatele v PPS)
Národní hodnocení	(+) Země má velmi dobrý a fungující systém sociálního bydlení. V současné době funguje v zemi několik projektů Housing First. Výjimečnou pozici má spolková země Vorarlbersko, která jako jediná garantuje bydlení jako právo: odráží se to v podílu dostupných bytů, které musí developerské projekty poskytnout. (-) Nedostatečná strategie řešení migrační krize.

Tab. 3. 6: Stručný profil země – Rakousko.

Zdroje: Počet obyvatel (2018): <http://worldpopulationreview.com/countries/>

Životní úroveň – srovnání hrubého domácího produktu v jednotkách standardu kupní síly (HDP na obyvatele v PPS):

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_cs#tab-1-1 [cit. 2019-08-22]

Počet lidí bez domova a národní hodnocení: Homelessness Country Fiche – Homelessness in Austria (Feantsa, 2017d)

Nizozemsko

Počet obyvatel	17,1 milionů
Počet lidí bez domova	Nejsou k dispozici žádná oficiální data. Charitativní společnosti uvádějí počet 58 000 lidí (2015). Polovinu lidí bez domova tvoří lidé mezi 18 a 30 lety. Nárůst lidí bez domova mezi léty 2009 a 2015 byl více jak trojnásobný.
Životní úroveň	131 (HDP na obyvatele v PPS)
Národní hodnocení	(+) Definované standardy pro zařízení pro lidi bez domova, a to na základě spolupráce mezi uživateli služeb a jejichmi poskytovateli. Lidé se zkušeností z ulice jsou více a více zaměstnáváni v noclehárnách a dalších zařízeních. Strategii Housing First má již 17 měst. (-) Obtížně dostupná podpora pro mladé lidi 18 – 21 let. Nedostatečná strategie pro mladé lidi opouštějící ústavní péči. Bytový trh je pro mnoho lidí nedostupný, čekací lhůty na sociální bydlení jsou až 12 let.

Tab. 3. 8: Stručný profil země – Nizozemsko.

Zdroje: Počet obyvatel (2018): <http://worldpopulationreview.com/countries/>

Životní úroveň – srovnání hrubého domácího produktu v jednotkách standardu kupní síly (HDP na obyvatele v PPS):

https://europa.eu/european-union/about-eu/figures/living_cs#tab-1-1 [cit. 2019-08-22]

Ostatní informace: Homelessness Country Fiche – Homelessness in the Netherlands (Feantsa, 2017f)

3. 2. 3 VinziRast-mittendrin (Rakousko)

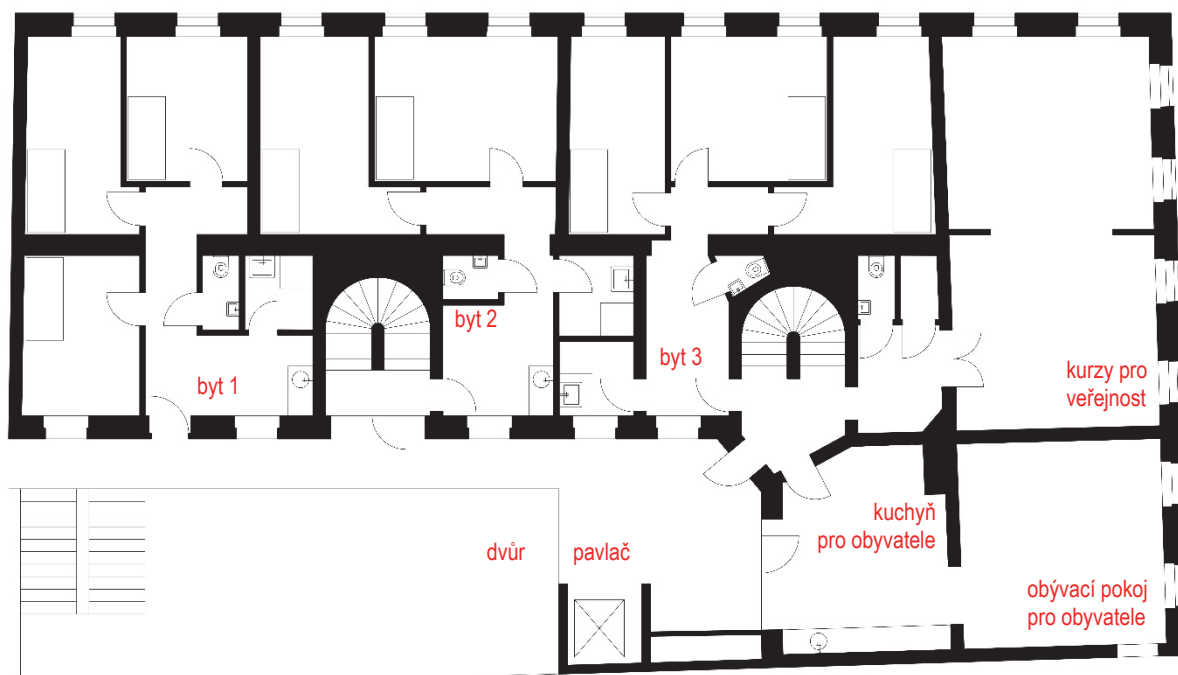
Adresa: Währingerstrasse 19 / Lackierergasse 10, Vídeň

Autor návrhu: gaupenraub +/-

V roce 2009 probíhal ve Vídni velký studentský protest za lepší podmínky studia. Demonstrace vyvrcholily několikadenním obsazením univerzitní auly. Během protestu, který probíhal v zimě, se ke studentům přidali i lidé bez domova. Namísto odmítání však studenti zareagovali odlišně – buďte tu s námi, ale pomozte nám. Vznikla tak zajímavá symbióza, ve které si tyto dvě skupiny pomáhaly navzájem. Po skončení protestů přišli dva aktivní studenti za charitativní společnosti VinziRast s nápadem zřídit prostor, kde by mohli trávit čas studenti i lidé bez domova. Záměr se posléze, i přispěním oslovených architektů ze studia gaupenraub+/-, vyvinul ve velmi ambiciózní projekt (obr. 3. 15). Sami autoři o návrhu mluví jako o hybridním domě (srov. Kapitola 2. 5. 3 Sociální udržitelnost), který obsahuje bydlení, práci i místo pro setkávání. Zároveň ho označují jako sociální mix - nabízí sdílené bydlení studentům a bývalým lidem bez domova. Dům maximálním způsobem mísí jak funkce (na každém podlaží je soukromý prostor, sdílený prostor pro obyvatele, i místo pro veřejnost), tak obyvatele, kteří bydlí v bytech pro tři osoby – jeden student a dva bývalí lidé bez domova nebo dva bývalí lidé bez domova s jedním studentem. Vize domu je dát každému rovnocennou šanci (ubytování i nabídku práce), a to v centru města.

Projekt pracuje citlivě s historickým domem v centru Vídně, ten byl darem od majitele firmy Strabag, který se pro myšlenku nadchl a podpořil ji (obr. 3. 16). Maximum konstrukcí bylo zachováno, původní prvky využili autoři alternativně – například z původního krovu je dnes bar (obr. 3. 17). K realizaci záměru si společnost vzala úvěr, každý metr v domě tak bylo třeba pečlivě definovat – zde se bude jíst, zde spát a zde pracovat. Významnou část domu tvoří podkroví, kde se celý dům „nadechne“. Je zde velkorysý sál s krásným výhledem na město. Díky prosazení této myšlenky pronajímatelného sálu, která se zdála být zpočátku kontroverzní a nepochopená, nyní VinziRast-mittendrin může splácet dluh u banky mnohem rychleji, než byl předpoklad.

Dům se maximálně otevírá veřejnosti. Ta přichází do restaurace v přízemí, navštěvuje kurzy, pracuje v opravně kol, která poskytuje služby veřejnosti, nebo si pronajímá prostory k tiskovým konferencím a na oslavy narozenin. Díky tomu může majoritní společnost neformálně promluvit s obyvateli domu o jejich zkušenosti z ulice, a ztratit tak předsudky a strach z neznáma, který lidem s pohnutou minulostí komplikuje jejich přijetí majoritou.

Obr. 3. 15: Půdorys typického patra domu. Jednotlivé byty (zde vidíme tři) jsou přístupné z pavlače. Obyvatelé bydlí v jednolůžkových pokojích, a sdílí zázemí bytu. Pro celé podlaží je k dispozici společná kuchyň a obývací pokoj. Náročná místnost je určena pro kurzy pro veřejnost.

Zdroj: gaupenraub+/-, grafika Karolína Křípnerová

Obr. 3. 16, obr. 3. 17: VinziRast-mittendrin v centru Vídně nabízí bydlení, práci – například v restauraci v přízemí (vpravo) a prostory k setkávání. V domě bydlí ve sdílených bytech bývalí lidé bez domova a studenti. Projekt funguje od roku 2013.

Zdroj: <http://gaupenraub.net/vinzirastmittendrin>, foto: Sebastian Schubert (vlevo), Kurt Kuball (vpravo)

Obr. 3. 18, obr. 3. 19: Dům disponuje dvorem, ke kterému přiléhá restaurace a dílny. (vlevo) Scházejí se zde i místní obyvatelé. V prostorech se konají různé kulturní akce – například koncerty. (vpravo)

Zdroj: <http://gaupenraub.net/vinzirastmittendrin>, foto: Kurt Kuball (vlevo), Christoph Glanzl (vpravo)

Vznik	
Projekt a realizace	2013
Zřizovatel a provozovatel	Spolek Vinzenzgemeinschaft St. Stephan
Finance	Obyvatelé platí nájem, další finance generují prostory k pronájmu a restaurace.
Obyvatelé	27 lidí, bývalí lidé bez domova různého věku a studenti
Typ objektu	Rekonstrukce a nástavba
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Dům se nachází v širším centru Vídně, na radiále Währingerstrasse.
Nejbližší okolí	Veřejná doprava, nedaleko se nachází univerzita, ateliéry a bytové domy.
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Jednolůžkový pokoj
Setkávání male skupiny	Malá skupina (3 osoby): sdílená kuchyňka, koupelna a toaleta Větší skupiny (12 osob na podlaží): společenská kuchyň a obývací pokoj. Tyto prostory ctí pravidlo „dvojího východu (úniku)“ z jedné místnosti.
Sdílené prostory	Terasa, pronajímatelný sál v podkroví, pavlače, dvůr, restaurace, dílny
Vybavení	
Nábytek, materiály	Zčásti upcyklovaný nábytek, přírodní materiály, darované vybavení
Vegetace	Pěstování rostlin na terase a dvoře, drobně na pavlačích
Práce	
Zaměstnání	Obyvatelé mohou pracovat jako číšníci a kuchaři v restauraci, dílny nabízí manuální práci, a v domě jsou jazykové a rekvalifikační kurzy
Provoz a údržba	Obyvatelé uklízí společné prostory dle úklidového rozpisu.
Sociální práce	Pomoc a podporu poskytuje vedoucí domu, která ale není vystudovaná sociální pracovnice. Pomáhá řešit drobné problémy v soužití, poskytuje podporu v hledání bydlení, návštěvách úřadů a lékaře. Je k dispozici každý všední den.
Interakce a participace	
Při vzniku	Prezentace pro veřejnost, participace budoucích obyvatel na rekonstrukci
Během provozu	Veřejnost chodí do restaurace, navštěvuje kurzy, pracuje v dílnách.
Udržitelnost	
Sociální	V domě dostane druhou možnost každý, musí jen chtít. Pestrá skladba obyvatel, otevřenost veřejnosti.
Ekologická	Adaptace stávajícího objektu, maximum stávajících konstrukcí zachováno,
Ekonomická	Díky výnosu z pronájmu podkrovního prostoru splácí půjčky.

Tab. 3. 9: VinziRast-mittendrin

Zdroj: Webová stránka, tiskové zprávy, Karolína Kripnerová

3. 2. 4 Bellevue di Monaco (Německo)

Adresa: Müllerstrasse 2-6, Mnichov

Autor návrhu: Hirner und Riehl Architekten

Tři domy v centru Mnichova, které byly postaveny v padesátých letech a sloužily domovu důchodců, měly být zbourány, aby se na jejich místě postavily luxusní byty (obr. 3. 20, obr. 3. 21)). Skupina aktivistů, která si říkala Goldgrund, demonstrovala *guerillovou* rekonstrukci jednoho z bytů svůj postoj k takovému jednání města. Chtěli dát jasně najevo, že domy jsou obyvatelné, stačí jen chtít rekonstruovat a nemusí se nic bourat. Následná migrační krize podnítila nutnost hledat pro uprchlíky bydlení. Zformovala se tak oficiální skupina Bellevue di Monaco, která odpověděla na výzvu od města. Domy si od něj pronajala a zrekonstruovala je. Ve třech objektech se nachází nejen kulturní a poradenské centrum zaměřené na uprchlíky, ale také byty pro dospívající mladé lidi bez rodinného zázemí, byty pro rodiny a zůstalo zde bydlet i několik starousedlíků.

Přístup architektů byl ohleduplný ke stávající budově, na které chtěli minimem zásahů jen podtrhnout její krásu. Ve dvoupodlažním prostoru v přízemí vznikla mezinárodní kavárna (obr. 3. 22), v zadním objektu se nachází společenský sál a na střechu plánují autoři přistavět hřiště. Téma integrace uprchlíků bude tak ve městě nepřehlédnutelné. Dům je koncipovaný jako vize bydlení ve městě budoucnosti.

Obr. 3. 20: Půdorys přízemí třech objektů tvořících Bellevue di Monaco – v nárožním se v přízemí nachází kavárna, navazuje na něj objekt k bydlení. Druhou stranu vnitřního dvora uzavírá třetí objekt se společenským sálem.
Zdroj: Bauwelt 2016, grafika Karolína Křípnerová

Obr. 3. 21 (vlevo): Bellevue di Monaco v centru Mnichova – nárožní budova s kavárnou v přízemí

Zdroj: <https://pam2018.de/locations/bellevue-de-monaco/>, foto: Leah Kawka

Obr. 3. 22 (vpravo): Interiér kavárny.

Zdroj: <https://muenchen.mitvergnuegen.com/2017/cafe-bellevue-di-monaco/>, foto: Nina Vogl

Obr. 3. 23 (vlevo): Zatím poslední dokončenou stavební činností byl dřevěný amfiteátr na dvoře mezi domy.

Zdroj: <https://www.merkur.de/lokales/muenchen/zentrum/fluechtlingsprojekt-bellevue-di-monaco-an-muellerstrasse-feiert-zur-eroeffnung-ein-strassenfest-9932171.html>, Michael Westermann

Obr. 3. 24 (vpravo): Nábytkový workshop a jeho účastníci. (vpravo)

Zdroj: <https://bellevuedimonaco.de/cafe/>

Vznik	
Projekt a realizace	2015-2018
Zřizovatel a provozovatel	Spolek Bellevue di Monaco (angažovaní obyvatelé Mnichova)
Finance	Obyvatelé platí nájem, členové spolku příspěvky, dalším zdrojem jsou dary
Obyvatelé	40 lidí, uprchlíci a dospívající mladí lidé, původní obyvatelé
Typ objektu	Rekonstrukce
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Zcela centrální pozice, bezprostředně za středověkými hradbami
Nejbližší okolí	Bytová zástavba centra města
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Jednolůžkový pokoj s balkonem ve sdíleném bytě. V bytě jsou dvě koupelny a společná kuchyně s obývacím pokojem.
Setkávání malé skupiny	Sdílený byt – dvě koupelny a společná kuchyně s obývacím pokojem.
Sdílené prostory	Sál, seminární prostory, kuchyně, kanceláře, poradny, amfiteátr
Vybavení	
Nábytek, materiály	Maximální znovu využití stávajících zdrojů. Oprava či obnovení stávajícího vybavení. Zachování autentických prvků z roku 1958, na pracích se podílelo hodně řemeslníků.
Vegetace	Pěstování rostlin na terase a dvoře, drobně na pavlačích
Práce	
Zaměstnání	V kavárně a při dalších aktivitách v domě.
Provoz a údržba	Obyvatelé dle stanoveného plánu údržby.
Sociální práce	Sociální pedagožka je k dispozici v domě.
Interakce a participace	
Při vzniku	Zcela participativní projekt. Spolupráce i na stavebních činnostech. Stavební firmy byly vybírány podle toho, zda budou ochotny pracovat s uprchlíky. Ti mohli spoluprací získat certifikát o absolvované stáži.
Během provozu	Veřejnost chodí do kavárny a zúčastňuje se kulturních akcí.
Udržitelnost	
Sociální	Dům poskytuje služby každému, kdo je potřebuje. Kavárna je místem setkávání majority s uprchlíky. V bytovém domě je směs obyvatel.
Ekologická	Přístup k projektu – co se zachovalo, má hodnotu, a tím pádem i smysl to opravit. Upřednostnění oprav před koupí nového vybavení.
Ekonomická	Obyvatelé platí nájem, kulturní program město a dalším zdrojem jsou dary.

Tab. 3. 10: Bellevue di Monaco

Zdroj: Web, tiskové zprávy, Karolína Kripnerová

3. 2. 5 Grandhotel Cosmopolis (Německo)

Adresa: Springersgässchen 5, Augsburg

Autor návrhu: Michael Adamzyk (A-Architekt)

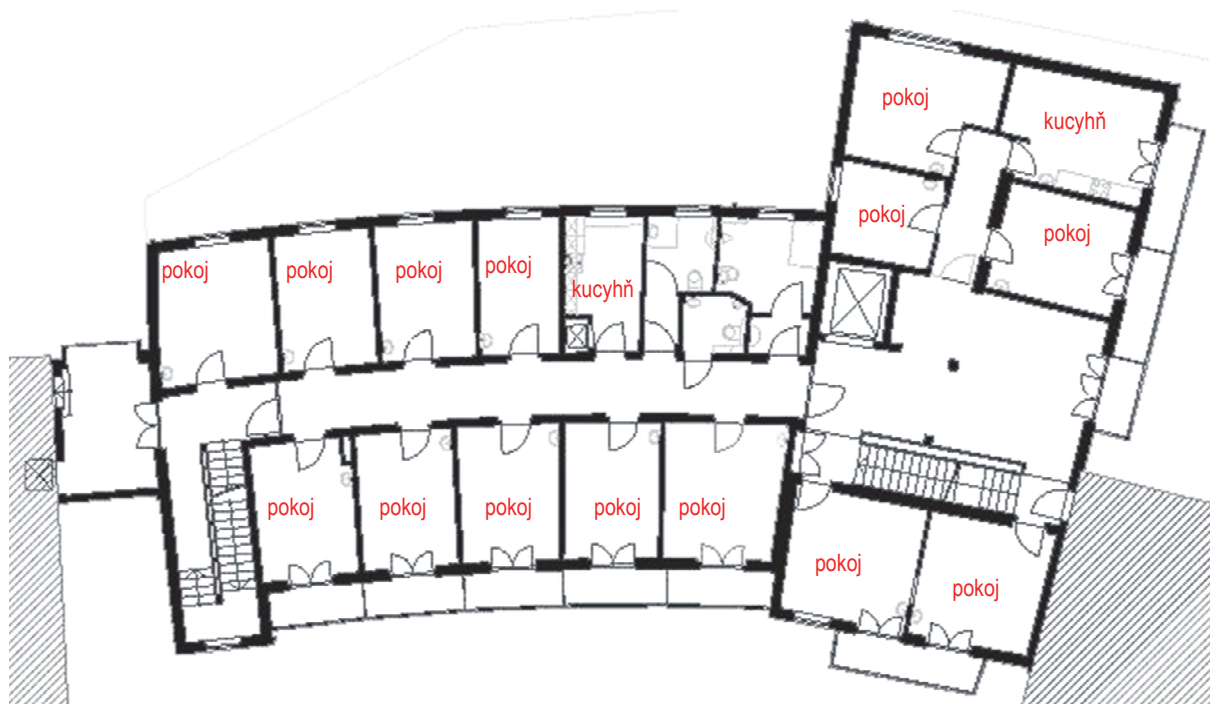
Projekt Grandhotel Cosmopolis vznikl jako experimentální projekt (obr. 3. 27). Umělci hledali prostor pro ateliér ve městě a objevili nevyužívaný dům v centru – bývalý domov důchodců z 60. let minulého století, který byl už několik let prázdný. Oslovili majitele, Diakonii Augsburg, s tím, že mají zájem si prostor pronajmout. Protože Diakonie měla v plánu v domě vybudovat ubytování pro uprchlíky, ale nedařilo se jí najít shodu se sousedy, dohodla se s umělci, že vybudují kulturní centrum s domovem pro uprchlíky. Koncept připravovala skupina umělců rok a půl, během kterého probíhala intenzivní práce se sousedy. Z debat zjistili, že odpor starousedlíků k projektu není z důvodu rasismu, ale protože se cítili být odstraněni: nikdo se jich doposud neptal na názor na změnu v jejich okolí. Iniciační fáze projektu tak dokázala zajistit kladné přijetí experimentu mezi sousedy.

Roku 2013 byl projekt hotov: sestává z padesáti pokojů pro uprchlíky (bydlí ve dvojlůžkových pokojích se sdíleným zázemím), ze šestnácti jedinečných hotelových pokojů (obr. 3. 25, 3. 26, na každém se podílel jiný umělec, tvořili ze sbírek a darů, na každý pokoj měli rozpočet 300 Euro (Sattler, 2018)), z velkého kulturního zázemí (ateliéry, workshopy, dílny, akademie) a z míst setkávání (dvůr, kavárna a restaurace). Grandhotel Cosmopolis se představuje jako sociální skulptura, která pokládá mezilidskou interakci za nejvyšší formu umění. Autoři projektu také zmiňují, že se jedná o laboratoř společnosti. Odmítají však označení uprchlický projekt. Zdůrazňují, že neusilují o integraci z toho důvodu, že neví, kdo by se kam měl integrovat.

Dům je stále ve vlastnictví Diakonie Augsburg, část pro uprchlíky si pronajímá švábská vláda, kulturní a hotelovou část pak spolek Grandhotel Cosmopolis. Původní naivní finanční koncept: zaplat, kolik můžeš, se ukázal, že není životaschopný. Nyní tak ve dvanácti hotelových pokojích funguje stupňovitý ceník, ze kterého si každý může vybrat dle svých možností: nejnižší stupeň je zaplacení pouze nákladů, druhý stupeň je obvyklá tržní cena a nejvyšší stupeň je podpora projektu. Za projektem stojí hlavní skupina 20 umělců a další dobrovolníci, kteří jim s provozem domu pomáhají.

Obr. 3. 25, obr. 3. 26: Pokoje v hotelové části. Každý z nich je jedinečný – podílel se na něm jiný umělec.
Zdroj: <https://www.db-bauzeitung.de/db-themen/db-archiv/zwischen-den-welten-2/>

Obr. 3. 27: Půdorys druhého nadzemního podlaží.

Zdroj: <https://www.db-bauzeitung.de/db-themen/db-archiv/zwischen-den-welten-2/>

Obr. 3. 28, obr. 3. 29: Grandhotel Cosmopolis v centru Augsburgu sestává ze dvou částí, nižší s průběžnými balkóny a šestipodlažní vyšší část. K těmto částem těsně přiléhá sousední budova, která již není součástí komplexu.

Zdroj: <https://grandhotel-cosmopolis.org/de/>

Obr. 3. 30 (vlevo): Lobby Grandhotelu Cosmopolis, kde se odehrávala iniciační fáze projektu. Probíhaly zde prezentace a diskuze, díky kterým sousedé porozuměli projektu a zejména měli možnost se k němu vyjádřit.

Zdroj: http://www.a-architekt.de/a-architekt/grandhotel_umnutzung_start.html, foto: Alexander Kohler

Obr. 3. 31 (vpravo): V suterénu domu je společná kuchyň, kde se každý den připravuje jídlo pro všechny.

Zdroj: <https://www.db-bauzeitung.de/db-themen/db-archiv/zwischen-den-welten-2/>, foto: Rudolf Stumberger

Vznik	
Projekt a realizace	2011 - 2013
Zřizovatel a provozovatel	Diakonie Augsburg a spolek Grandhotel Cosmopolis, švábská vláda
Finance	Diakonie Augsburg poskytla vlastní dům i finance. Spolková země Švábsko si pronajímá část pro uprchlíků, druhým nájemníkem je spolek Grandhotel Cosmopolis, který spravuje hotelovou a stravovací část a umělecké ateliéry.
Obyvatelé	65 žadatelů o azyl, 40 hotelových hostů
Typ objektu	Nízkonákladová rekonstrukce budovy bývalého domova důchodců
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Centrum města, pár minut od historického jádra a katedrály.
Nejbližší okolí	Centrální zástavba – bydlení a služby, gentrifikované okolí.
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Dvojlůžkový pokoj s umyvadlem
Setkávání malé skupiny	Sdílení kuchyně a koupelen na podlaží
Sdílené prostory	Dvůr, zahrada, dílny, sdílené kuchyně, studovny, prádelna
Vybavení	
Nábytek, materiály	Jednotlivé pokoje jsou vybaveny dle norem pro uprchlíky. V hotelové části používán princip <i>upcyclingu</i> a darovaný nábytek.
Vegetace	Několik zahrad, pěstování bylinek, květin a zeleniny.
Práce	Spolek zaměstnává jedenáct lidí.
Zaměstnání	Dům nabízí mnoho pracovních pozic - mj. v gastronomii a hoteliérství.
Provoz a údržba	Obyvatelé se střídají v údržbě.
Sociální práce	Diakonie v objektu nabízí poradenství a podporu.
Interakce a participace	
Při vzniku	Zcela participativní projekt – od prezentací veřejnosti po práci dobrovolníků.
Během provozu	Dům je otevřeným kulturním a komunitním centrem pro všechny.
Udržitelnost	
Sociální	Maximální otevřenost projektu všem, kteří se chtějí podílet. Promísení obyvatel, účastníků i funkcí.
Ekologická	Maximální využití stávající budovy a vybavení
Ekonomická	Finanční problémy přiměly přehodnotit původní naivní koncept domu „zaplať, kolik můžeš“. V současné době stále chtějí umožnit každému se akcí účastnit, ale jsou dané doporučené ceny. Významným zdrojem jsou sbírky a dary.

Tab. 3. 11: Grandhotel Cosmopolis

Zdroj: Web, tiskové zprávy, Karolína Kripnerová

3. 2. 6 A Home that Fits (Finsko)

více lokalit, region hlavního města Helsinky

Autor projektu: Pablo Riquelme (designér a architekt) a Miki Mielonen (sociální pracovník)

Experimentální projekt vznikl v roce 2012, kdy byly Helsinky jmenovány světovým městem designu. Malý tým z Odboru mládeže města Helsinky přišel s odvážnou myšlenkou, že design může pomoci řešit i sociální problémy města. Design je založen na porozumění potřebám uživatele a také na schopnostech najít vhodná řešení, která tyto potřeby uspokojí. Jeho metody umožňují přistupovat k problémům nově, hledat alternativní řešení a také přijímat chybu jako přirozenou součást procesu. Design sám nemůže spasit městská prostředí, je třeba spolupráce expertů: sociologů, byznysmenů, pedagogů, inženýrů, urbánních plánovačů, právníků, designerů a spoustu dalších. Designéři mají schopnost vizualizovat problémy a možná řešení. Motto tzv. designu služeb (z angl. *Service Design*) je

„Méně mluvíte a více tvoříte.“

(Miki Mielonen, 2017)⁶⁴

Tým získal pro svou myšlenku nutné prostředky a začal pracovat na projektu *A Home That Fits*. Autoři nejprve absolvovali stáž v Nizozemí, kde zkoumali fungování spolubydlení v *cohousingových*⁶⁵ projektech. Fenomény, kterými se projekt zabýval, byly tři: vzrůstající počet mladých bezdomovců, prázdné byty a domy v regionu a osamělost seniorů a mladých lidí (Mielonen, 2017). Tým přišel se zdánlivě jednoduchým řešením – všechny tři témata propojit. Vybrali vhodné účastníky (mladí lidé mezi 18 a 25 lety, kteří akutně potřebovali domov a byli ochotni trávit svůj čas se seniory či prací pro komunitu) a sestavili z nich tým, který hledal prázdná místa k bydlení (domovy seniorů – obr. 3. 32, chaty – obr. 3. 33 a *cohousingové* projekty, ve kterých byla možnost práce). Jedna pilotní skupina se zabydlela v domově důchodců, kde s nimi trávili čas, druhá bydlela v prázdninovém domě, který opravovali, a další v dočasných obydlích – například adaptovaných lodních kontejnerech.

Pilotní projekty byly pečlivě monitorovány a evaluovány. Výsledky jsou pozitivní: u pilotní skupiny bydlící v domově důchodců se například zjistilo, že staří mohou žít s mladými. Díky promísení skupin obyvatel se změnila atmosféra v domovech důchodců, odstranily se předsudky, mladí lidé byli motivováni k práci a staří si zlepšili sociální kontakty (obr. 3. 34, obr. 3. 35). Pilotní projekty přinesly i doporučení pro další fázi: nespolupracovat se studenty sociální práce, nechat mladé lidi si vybrat cestu, jak chtějí spolupracovat a interagovat a to, že pravidla trávení času se seniory nemají být příliš striktní. Metoda smíšeného (sdíleného) bydlení, například mladých lidí a seniorů, je vhodným nástrojem a mělo by s ním být uvažováno už ve fázi plánování měst. Projekt ukázal, že mladí lidé chtějí a jsou schopni být v týmu, který hledá řešení.

⁶⁴ Z anglického originálu *Talk Less, Do More*.

⁶⁵ *Cohousing* je forma bydlení, která se vyvinula v 60. letech v Dánsku. Sdružuje zcela samostatné domácnosti, které společně sdílí další vybavení. Obyvatelé domu sami zajišťují provoz souboru a žijí určitou formou komunitního života.

Obr. 3. 32, obr. 3. 33: Inovativní projekt spojující design a sociální tematiku – A Home That Fits. Mladí lidé našli domov v domovech důchodců nebo třeba v prázdninové vile.
Zdroj: <http://omanmuotoinenkoti.munstadi.fi>

Obr. 3. 34, obr. 3. 35: Bydlení mladých lidí v domově seniorů je win – win řešení pro všechny zúčastněné.
Zdroj: <https://www.agedcareguide.com.au/talking-aged-care/youths-living-with-the-elderly-a-finnish-example>

Vznik	
Projekt a realizace	2012-2015
Zřizovatel a provozovatel	<i>Youth Department of Helsinki City, The Finnish Youth Housing Association (NAL), Y-Foundation, Design Driven City project</i>
Finance	Evropský sociální fond a Městský fond inovací Helsinky
Obyvatelé	40 mladých lidí bez domova či s problémy
Typ objektu	Domov důchodců, prázdninové domy, <i>cohousingy</i>
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Různé typy objektů.
Nejbližší okolí	Důležitá byla možnost práce, která by byla přínosem pro sousedy či komunitu.
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Různé typy objektů, například jednolůžkový pokoj v domově důchodců.
Setkávání malé skupiny	Různé typy objektů, důraz na trávení času společně.
Sdílené prostory	Různé typy objektů.
Vybavení	
Nábytek, materiály	Standardní nábytek.
Vegetace	Dle možností konkrétního domu.
Práce	
Zaměstnání	Zvolené místo muselo nabízet možnost práce.
Provoz a údržba	Dle možností konkrétního domu, obyvatelé se podílí.
Sociální práce	Projekt neměl v pilotní fázi podpůrnou sociální službu, ačkoli ve zpětném hodnocení by ji někteří uživatelé potřebovali. V dalších fázích už jsou sociální pracovníci k dispozici. Zásadní byl výběr participantů - takoví, kteří byli schopni pomoc přijmout a také něco sami nabídnout.
Interakce a participace	
Při vzniku	Na projektu pracoval multidisciplinární tým, který vedl designér, a ve kterém byli také sami budoucí obyvatelé. Prosazuje typ navrhování z perspektivy klienta.
Během provozu	Veřejnost byla přímým účastníkem (například senioři).
Udržitelnost	
Sociální	Sociálně smíšené bydlení je budoucnost města (např. mladí a senioři).
Ekologická	Projekt zcela využíval stávající budovy.
Ekonomická	Projekt byl pilotním testováním podpořeným z grantů. Obyvatelé platí zvýhodněný nájem (výměnou za práci v místě a trávení času se sousedy).

Tab. 3. 12: *A Home That Fits*

Zdroj: Web, tiskové zprávy, rozhovory, Karolína Kripnerová

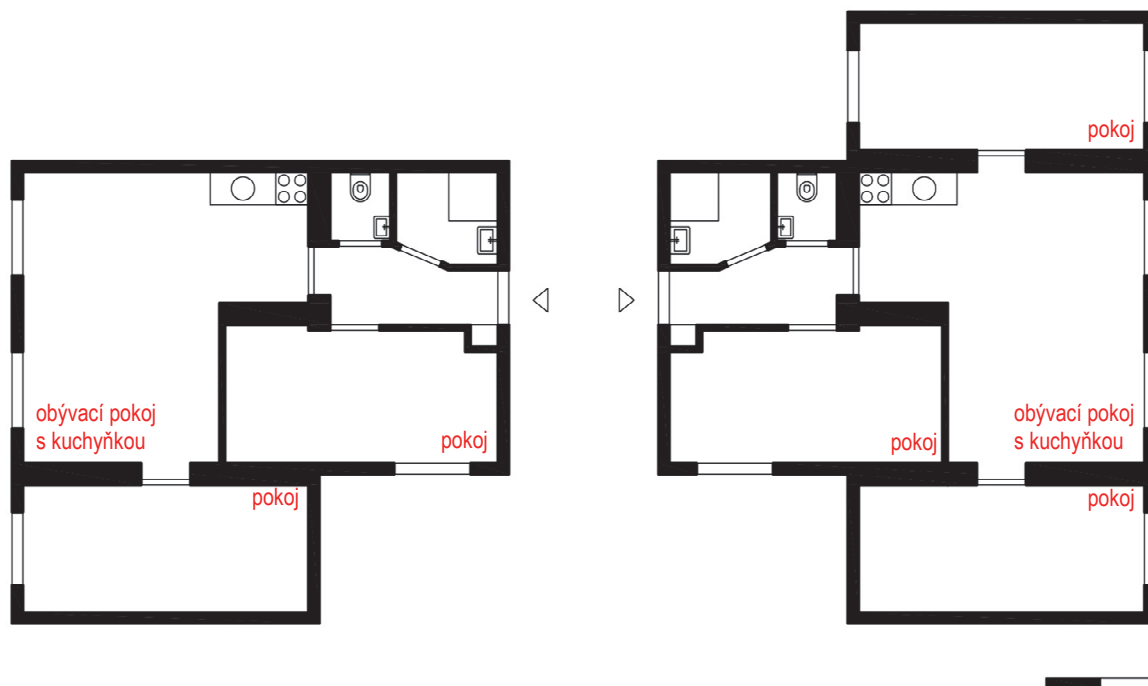
3. 2. 7 Startblok Riekerhaven (Holandsko)

Adresa: Overschiestraat 192, Amsterdam

Autor návrhu: MUST stedbouw

V době uprchlické krize v roce 2015 hledalo město Amsterdam další kapacity pro ubytování uprchlíků. Navázalo spolupráci s bytovým družstvem De Key, které poskytlo volné modulární bytové jednotky v upravených lodních kontejnerech z předchozího projektu (Urban Sustainable Exchange, 2015). Sestavili je na městských sportovních plochách v části Amsterdam New West do dočasného pionýrského projektu, ve kterém našlo domov na pět set mladých lidí – polovinu z nich tvoří studenti a polovinu uprchlíci s oprávněním k pobytu. Každý může ve Startbloku bydlet až pět let. Základem projektu je komunita a vlastní správa objektu. Obyvatelé bydlí v bytových jednotkách (studia s vlastním zázemím nebo v pokojích se sdíleným zázemím – obr. 3. 36) a tvoří skupiny, kde jsou důsledně smícháni Holanďané a cizinci a také dívky a chlapci. Skupina sdílí společenský prostor a mají vlastního koordinátora. Každý z obyvatel má stejné příležitosti – například možnost se zapojit do organizace volnočasových aktivit nebo do správy objektu. Za to získá ponížený nájem.

Projekt skloubil nevyužívané pozemky a lodní kontejnery, které by jinak musely být vyhozeny. Vzniklo tak dostupné bydlení pro dvě skupiny obyvatel, kteří by jinak bojovali s tím, kde bydlet. Smícháním lidí s rozdílným původem vznikl živý projekt, kde jsou rozdíly brány jako výzvy a ne překážky. Záměr je časově omezený, do roku 2026, a na základě zkušeností se Startblokem plánuje město spustit další projekty. Toto řešení bylo vyznamenáno organizacemi UN Habitat a World Habitat.

Obr. 3. 36: Půdorysy bytových jednotek.

Zdroj: <https://startblokriekerhaven.nl/en/living-startblok/housing-units/>, grafika: Karolína Kripnerová

Obr. 3. 37, obr. 3. 38: Startblok Riekerhaven stojí na bývalých sportovních plochách. Dočasnost projektu a zároveň blízkost přístavu vtiskli autoři návrhu do stavby použitím adaptovaných lodních kontejnerů.

Zdroj: <https://www.world-habitat.org/world-habitat-awards/winners-and-finalists/startblok/>

Obr. 3. 39 (vlevo): Pohled do pokojů obyvatel. Jsou k dispozici buď pokoje ve sdíleném bytě

Zdroj: vlevo) <https://www.world-habitat.org/world-habitat-awards/winners-and-finalists/startblok/>

Obr. 3. 40 (vpravo): Nebo pokoje s vlastní koupelnou a kuchyňkou.

Zdroj: <https://thecorrespondent.com/5708/twenty-four-hours-in-the-dorm-where-students-help-refugees-and-vice-versa/>, foto: David Hup

Vznik	
Projekt a realizace	2015-2016
Zřizovatel a provozovatel	Město Amsterdam, Socius Wonen a bytové družstvo De Key
Finance	Každý nájemník platí nájem.
Obyvatelé	565, polovinu tvoří Holanďané a polovinu uprchlíci, 18 - 27 let
Typ objektu	Novostavba z nevyužívaných lodních kontejnerů.
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Západní okraj města, nedaleko dálnice na letiště a městského okruhu.
Nejbližší okolí	Bývalý pozemek sportoviště. Vzdálenost od stanice metra je asi 5min pěšky.
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Jednolůžkový pokoj.
Setkávání malé skupiny	Obývací pokoj pro skupinu 16- 32 lidí.
Sdílené prostory	Dvě sportoviště, zahrada, kanceláře a studovny
Vybavení	
Nábytek, materiály	Pokoje nejsou vybaveny nábytkem.
Vegetace	V okolí domu je dostatek prostoru k zahradničení.
Práce	
Zaměstnání	Obyvatelé domu se mohou aktivně podílet na organizaci domu, za což dostanou slevu na nájemném.
Provoz a údržba	Obyvatelé se o prostory starají na základě uklízacího plánu.
Sociální práce	Skupinová manažerka se stará o hladké soužití. Uprchlíci mají k dispozici poradenství od Centrální agentury přijímání žadatelů o azyl.
Interakce a participace	
Při vzniku	Projekt iniciovalo město a bytové družstvo.
Během provozu	Zcela participativní – management mají v rukou obyvatelé. Aktivity v domě jsou otevřeny veřejnosti.
Udržitelnost	
Sociální	Promísení skupin obyvatel, důraz na komunitu, spolupráci, vzájemnou pomoc.
Ekologická	Nevyužívané lodní kontejnery a nevyužívaný pozemek dostaly náplň.
Ekonomická	Město a družstvo zafinancovalo stavbu, obyvatelé platí nájem.

Tab. 3. 13: Startblok Riekerhaven.

Zdroj: Web, tiskové zprávy, Karolína Kripnerová

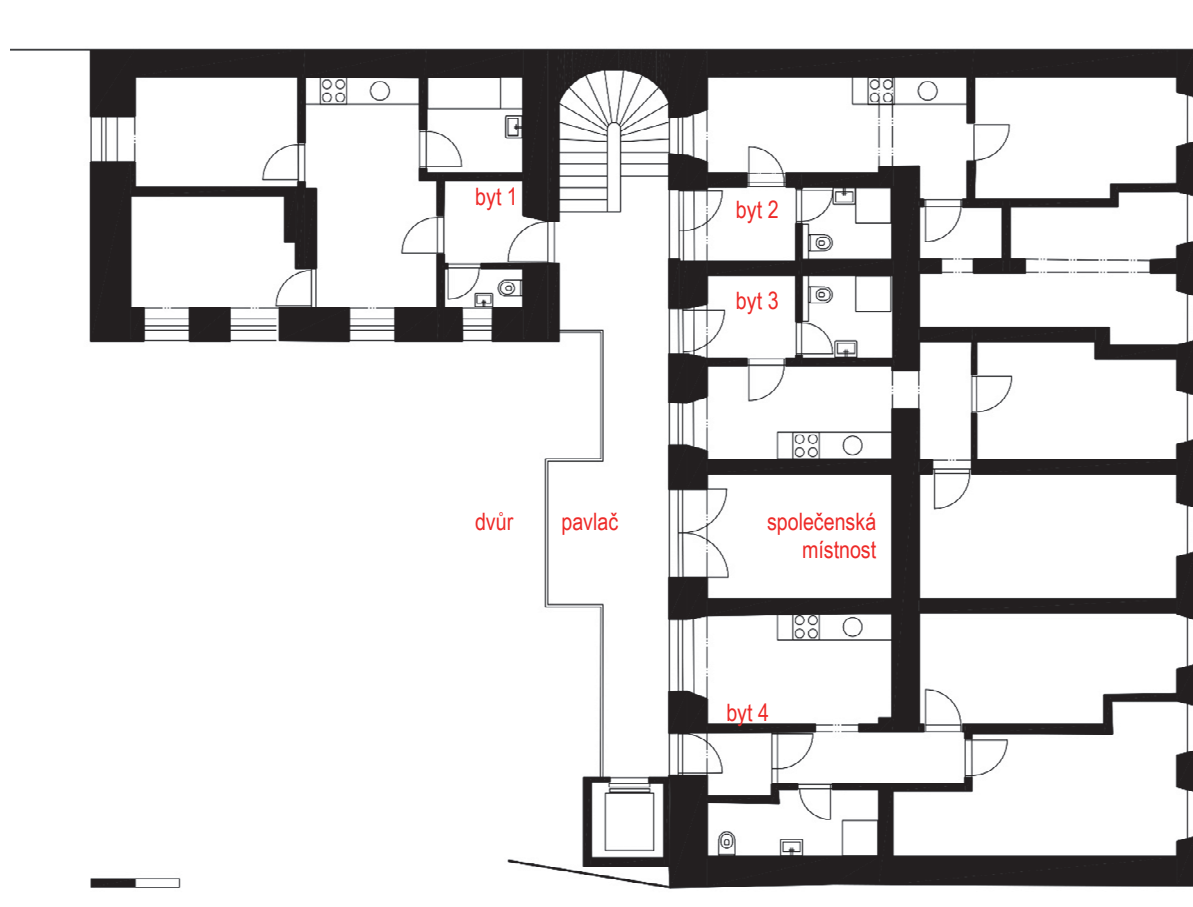
3. 2. 8 Sdílené bydlení Symbios (Česko)

Adresa: Křenová 57, Brno

Autor návrhu: New Work

Ojedinelý projekt sdíleného bydlení vzniká od roku 2015 v Brně. Inspiroval se vídeňským VinziRast-mittendrin a iniciovala ho Katedra environmentálních studií Masarykovy univerzity prostřednictvím svého Ekolnkubátoru. Městská část Brno-Střed poskytla projektu dům v centru a také podporu celému projektu. Ve zrekonstruovaném domě bude společně bydlet osm studentů a osm mladých lidí odcházejících z dětských domovů. Budou bydlet po dvojicích v celkem osmi bytech 2+1 (obr. 3. 41). Všichni obyvatelé platí nájemné, které je zvýhodněné oproti tržnímu. Dům na ulici Křenová dostal Symbios do nájmu na 20 let. Dům však potřeboval řádnou rekonstrukci, kterou zafinancovalo město. V přízemí domu je v plánu zřídit bistro, kde budou moci mladí lidé najít práci a kde se i časem budou pořádat akce pro veřejnost.

V domě fungují čtyři základní pravidla – platit pravidelně nájemné, účastnit se každého čtvrt roku schůzky celého domu, respektovat zákaz tvrdých drog a chovat se tak, aby nikdo neomezoval druhého (Hypšmanová, 2019). Obyvatelům jsou k dispozici dvě mentorky, které s nimi mohou řešit nastalé problémy, poskytnout jim psychologickou podporu, pomáhat jim v hledání práce či v komunikaci s úřady. První nájemníci se nastěhovali v létě 2019 a mají v domě společně bydlet minimálně čtyři roky, poté je nahradí další.

Obr. 3. 41: Půdorys typického podlaží.

Zdroj: Projekt Symbios, grafika: Karolína Kripnerová

Obr. 3. 41 (vlevo): Organizační tým před domem, ve kterém budou bydlet lidé z dětského domova a studenti.

Zdroj: https://www.idnes.cz/brno/zpravy/projekt-symbios-detske-domovy-bydleni-studenti.A180222_161145_brno-zpravy_krut

Obr. 3. 42 (vpravo): Interiér domu.

Zdroj: <https://www.brenskadrba.cz/zpravy/spolecnost/14552-spolecne-bydleni-studentu-a-mladych-lidi-z-detskych-domovu-bude-odstartovano-zacatkem-prazdnin.html>, foto: Sára Davidová

Obr. 3. 43, obr. 3. 44: Budoucí obyvatelé domu před společenskou místností. (vlevo) Kuchyň v jednom z bytů (vpravo).

Zdroj: <https://www.brenskadrba.cz/zpravy/spolecnost/14552-spolecne-bydleni-studentu-a-mladych-lidi-z-detskych-domovu-bude-odstartovano-zacatkem-prazdnin.html>, foto: Sára Davidová

Vznik	
Projekt a realizace	2015-2019
Zřizovatel a provozovatel	Ekoinkubátor, Městská část Brno-Střed
Finance	Každý nájemník platí nájem.
Obyvatelé	16, studenti a mladí lidé odcházející z dětských domovů
Typ objektu	Rekonstrukce stávající budovy
Urbánní situace	
Pozice ve městě	Vnitřní město, nedaleko centra
Nejbližší okolí	Smíšené funkce vnitřního města, bydlení, služby, hromadná doprava
Prostorové schéma	
Bydlení jednotlivce	Jednolůžkový pokoj.
Setkávání malé skupiny	Spolubydlící v bytě: sdílená kuchyň a koupelna Skupina 8 sousedů na patře: Společenská místnost a posezení na pavlači.
Sdílené prostory	Společenské místnosti, pavlače, dílny, kavárna, dvůr
Vybavení	
Nábytek, materiály	Pokoje jsou nevybavené, ve sdílených prostorech je část nábytku z darů.
Vegetace	Možnost zahradničení na dvoře.
Práce	
Zaměstnání	Obyvatelé budou mít možnost pracovat v kavárně a dílnách a ve spřátelených podnicích.
Provoz a údržba	Obyvatelé se o prostory starají na základě uklízacího plánu.
Sociální práce	Obyvatelům jsou k dispozici dvě mentorky.
Interakce a participace	
Při vzniku	Projekt iniciovala univerzita, veřejnost mohla přispět na kampaň HitHit.
Během provozu	V uvažování jsou kulturní akce pro veřejnost v bistro.
Udržitelnost	
Sociální	Dvě skupiny obyvatel, vzájemné obohacení mladých lidí.
Ekologická	Adaptace stávajícího objektu.
Ekonomická	Zdroje z fondů, nadací, fundraising. V plánu je bistro v přízemí.

Tab. 3. 14: Sdílené bydlení Symbios

Zdroj: Web, tiskové zprávy, Karolína Kripnerová

4. Role architekta v řešení společenského začleňování mladých lidí ohrožených bezdomovectvím

- 4. 1 Architekt jako designér
- 4. 2 Architekt jako vizionář
- 4. 3 Architekt jako dobrovolník
- 4. 4 Architekt jako popularizátor
- 4. 5 Architekt jako výzkumník
- 4. 6 Architekt jako provokatér
- 4. 7 Architekt jako hybatel změn

Dynamika současné doby si žádá přehodnocení klasické role architekta, který již není pouze osamoceným tvůrcem návrhu, ale může zastávat i některé další role a věnovat se i dalším „vrstvám“ projektu. Architekt je profese, která je odkázána být neustálým amatérem, který je postaven do stálé konfrontace s novými zadáními (Perovič, 2019). Pokud na sebe architekt vezme nové role, znamená to vystoupit z komfortní zóny a vydat se v jistém smyslu do neznáma. Impulsem může být – z důvodu společenské odpovědnosti profese – i situace mladých lidí bez stabilního rodinného zázemí, kteří se ocitnou v ohrožení bezdomovectví. Následující kapitola definuje možné role architekta v tomto tématu.

4. 1 Architekt jako designér

První a zásadní rolí zůstává vlastní profese architekta, kterou je navrhování (obr. 4. 1). V návrhu se skloubí všeobecný rozhled architekta – je to *generalista*⁶⁶, dále jeho kreativita a v neposlední řadě také jeho manažerské schopnosti, kdy koordinuje mnoho odborníků. Pátá kapitola na základě informací o problematice rozvíjí právě toto téma – jak navrhovat.

Architekti mohou přispět k řešení (bezdomovectví) návrhy.

(Sam Davis, 2014)⁶⁷

Důležitost architektury zmiňuje například americká společnost Skid Row Housing Trust, která se zabývá realizací domů pro lidi bez domova už přes dvacet let (obr. 4. 2).

*„Architektura opravdu někdy pomáhá tím, že vyjádří,
že toto není „bezdomovecký projekt“, toto není azylový dům.*

Je to prostě bytový dům.“

(Theresa Hwang, 2012)⁶⁸

⁶⁶ Generalista je člověk všestranně zaměřený, všeobecně informovaný a vzdělaný, renesanční člověk.

⁶⁷ Z anglického *“The designs are what architects can contribute to the solution (of homelessness).”*

⁶⁸ Z anglického originálu *Architecture really helps sometimes by showing it's not a 'homeless project,' it's not a shelter. It's an apartment building.*

Obr. 4. 1 (vlevo): Model projektu VinziDorf Wien od ateliéru gaupenraub+/-.

Zdroj: <http://gaupenraub.net/vinzidorfwien>

Obr. 4. 2 (vpravo) Jedna z budov organizace Skid Row Housing Trust – New Genesis apartmensts, který byl dokončený v roce 2012. Autorem návrhu je studio Killefer Flammang Architects, projekt získal mimo jiné certifikaci LEED Platinum.

Zdroj: <http://skidrow.org/buildings/new-genesis-apartments/>

4. 2 Architekt jako vizionář

Architekt je profese, která utváří prostředí pro život nebo ze stávajících prostorů dělá prostory lepší. Hnacím motorem jeho práce je snaha realizovat se, zlepšit svět kolem sebe, zanechat po sobě něco pěkného – nebo někdy i lepšího než kolegové, a to prostřednictvím navrhování. Jak zmiňuje španělská teoretička Beatriz Colomina, design neznámá, že musíme objevovat něco nového, znamená to objevovat potenciál v nových způsobech vidění, myšlení, ovládnání a činů (2017). Architekt je tak tím, kdo vidí chybu v systému a problém pojmenuje. Během práce si musí být vědom svých nedostatků, jako je například nedostatečná znalost problematiky či procesů, a navázat vhodnou spoluprací. Spolu s dalšími odborníky hledá adekvátní řešení.

„Jsouce si však vědomi toho, že posláním architekta není toliko pracovati na zakázku, nýbrž hledati a připravovati budoucí možnosti, že architekt nesmí toliko vyhovovati existujícím potřebám a účelům, trvajícím poptávce, nýbrž i formulovati nové útvary, buditi nové potřeby, vyhraňovati a precisovati nové účely (...).“

(Karel Teige, 1930)

Příkladem této role architekta (nebo designéra) je finský projekt *A Home That Fits* (obr. 4. 3). Designér ve spolupráci se sociálním pracovníkem definoval problém v systému – vzrůstající počet mladých lidí bez domova v regionu hlavního města Helsinky. Společně si stanovili vizionářský cíl: vyřešit bezdomovectví mladých prostřednictvím designu v širším smyslu – viz kapitola 3. 2. 6 *A Home That Fits*. Podobný cíl si stanovila i americká architektka Tina Hovsepian, která stojí za projektem nouzových přístřešků *Cardborigami* (obr. 4. 4). Pomocí nich chce dát každému potřebnému alespoň minimální nutný přístřešek, tedy opět, pomocí návrhu najít vizionářské řešení.

Obr. 4. 3 (vlevo): Projekt A Home That Fits – ve kterém spolupracoval designér Pablo Riquelme a sociální pracovník Miki Mielonen na inovativním projektu. Pomocí designu řešili bezdomovectví dvou tisíc mladých lidí v hlavním městě Finska.

Zdroj: <https://www.muotoilutarinat.fi/en/project/a-home-that-fits/>

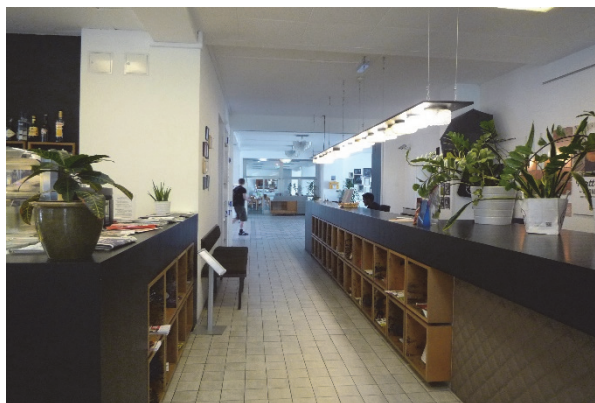
Obr. 4. 4 (vpravo): Architektka Tina Hovsepian pracuje spolu s dalšími na návrhu nouzového přístřešku Carborigami, který je složen z kartonu.

Zdroj: <http://toyotamoi.com/portfolio/tina-hovsepian-cardboarigami/>

4. 3 Architekt jako dobrovolník

Do mnohých vizionářských myšlenek je třeba nejprve investovat vlastní energii, než se ukážou být nosné a hodnotné pro větší skupinu lidí. Práci architekta nelze omezit osmihodinovou pracovní dobou. Kvůli přemýšlení nad projektem je práce neustále přítomná. Architekt se tak často stane dobrovolníkem, který investuje svůj čas ve prospěch návrhu.

Příkladem je spolupráce mezi rakouským studiem gaupenraub+/- a charitativní společností VinziRast na projektu VinziRast-mittendrin (obr. 4. 5). Hlavní architekt byl zároveň i konzultantem, stavbyvedoucím, ale i stavebním dělníkem. Dalším příkladem je aktivita hlavního architekta projektu magdas Hotel ze studia AllesWirdGut. I když je adaptace budovy domova důchodců na hotel, kde pracují uprchlíci, zrealizována, stále do hotelu dochází a vymýšlí nové vybavení. Jedno z nich bylo například osvětlení recepčního pultu, které je vytvořené z původních světel, kterými byly osvětleny chodby (obr. 4. 6).

Obr. 4. 5 (vlevo): Hlavní architekt projektu VinziRast-mittendrin (na obrázku zcela vpravo) byl při rekonstrukci aktivní i na staveništi. Pomáhal organizovat dělníky z řad budoucích obyvatel, ale i se podílel na stavbě vlastníma rukama.

Zdroj: <https://martinapowell.wordpress.com/2011/05/10/mittendrin-architekt-alexander-hagner-uber-das-projekt/>, foto: Martina Powell

Obr. 4. 6 (vpravo): Architekt ze studia AllesWirdGut je v hotelu magdas často přítomný i během jeho provozu, vymýšlí nové vybavení z věcí, které by se jinak vyhodily.

Foto: Karolína Kripnerová

4. 4 Architekt jako popularizátor

Architekt by měl využít svých schopností srozumitelně prezentovat svou práci klientovi a pomocí nich zprostředkovat vzdělávání a osvětu veřejnosti. Architekt může s výhodou předávat znalosti své a také jiných odborníků prostřednictvím přednášek, článků, workshopů či debat. Nutnost vzdělávání a osvěty zmiňuje i například Politika architektury 2013.

Příkladem je činnost neziskové organizace Architekti bez hranic, která již od roku 2015 pořádá každoroční kulturní odpoledne v podchodech pod Hlávkovým mostem (obr. 4. 7, obr. 4. 8). Tam žije jedna z nejstarších bezdomoveckých kolonií v Praze. Happening je organizován v rámci celostátních susedských slavností Zažít město jinak a věnuje se tematice lidí bez domova. Během kulturního odpoledne se tak neformálně setká většinová společnost, lidé bez domova a organizace, které jim pomáhají.

Obr. 4. 7, obr. 4. 8: Kulturní odpoledne v podchodech na Vltavské v Praze – Zažít město jinak, kde se setkává většinová společnost, lidé bez domova a organizace, které jim pomáhají. Problematika lidí na okraji společnosti se tak stává tématem ve společnosti.
Foto: Petr Brož

Dalším popularizační aktivitou Architektů bez hranic jsou debatní večery z cyklu Hranice architektury (obr. 4. 9). Nad společenskými tématy, které se hraničně dotýkají i architektury, hovoří vždy dva odborníci – architekt a profesionál z jiné oblasti. Důležitým článkem večera je i publikum, které do debaty vstupuje a klade otázky (obr. 4. 10). Náměty večerů byly mimo jiné Lidé bez domova a veřejný prostor, Komercializace veřejného prostoru či Společenská odpovědnost architektury.

Třetím příkladem popularizační aktivity architekta je publikace *Bezdomovectví a veřejný prostor*, kterou vydali Architekti bez hranic pro Ministerstvo práce a sociálních věcí. Na publikaci se podílel interdisciplinární tým. Vedle architektů, kteří celý projekt i koordinovali, přispěli do knihy sociální antropoložka Barbora Bírová, sociální antropolog Petr Vašát sociální pracovník a vedoucí terénního programu Naděje Aleš Strnad.

Obr. 4. 9, obr. 4.10: Debatní večery *Hranice architektury*, kde si *Architekti bez hranic* zvou ke kulatému stolu dva hosty – architekta a odborníka z jiné profese. Během večera tak nahlíží na jedno téma ze dvou perspektiv.
Foto: Jakub Linhart

4. 5 Architekt jako výzkumník

Architekt se může podílet také na výzkumu, definování norem pro navrhování staveb a jejich prostorových standardů. Příkladem je práce týmu prof. Michala Kohouta a doc. Davida Tichého, kteří spolupracují s několika ministerstvy a prostřednictvím metodik a studií mj. pomáhají definovat prostorové standardy pro připravovaný systém sociálního bydlení.

Bezdomovectví a pozice lidí na okraji společnosti může být i předmětem výzkumu na školách architektury. Příkladem je práce studia SWOT- Mobile na belgické KU Leuven, které zkoumá možnosti dočasného využití prázdných (zbytkových) ploch v regionu hlavního města Bruselu pro lidi bez domova (obr. 4. 11). Další výzkumnou prací jsou projekty studentů ve studiu Soziales Bauen na rakouské FH Kärnten, kde studenti pod vedením A. Hagnera analyzují stavbu opuštěného statku v Klagenfurtu ke stavbě komunitního centra, které by sloužilo k inkluzi uprchlíků (obr. 4. 12).

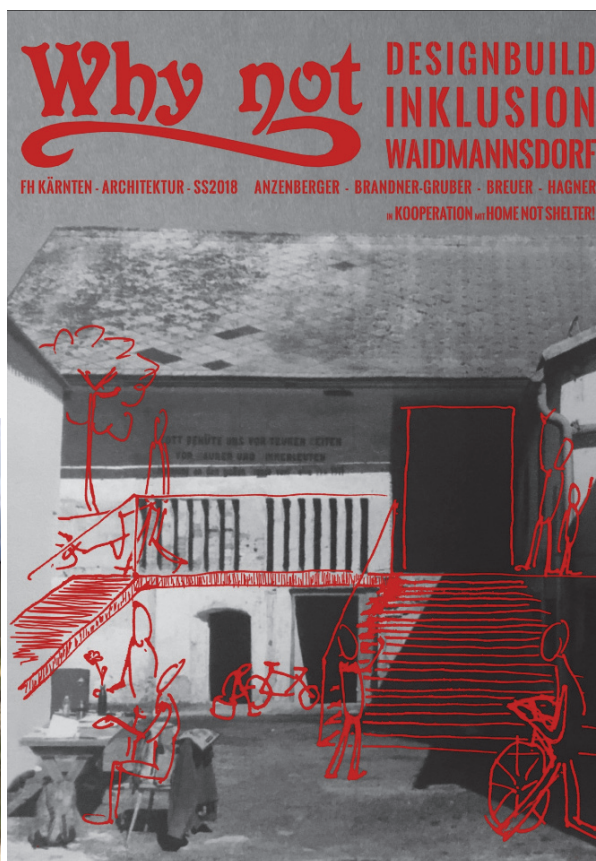

Obr. 4. 11 (vlevo): Projekt belgické university SWOT-Mobile zkoumá nevyužití plochy v Bruselu a hledá možnosti jejich využití pro dočasné projekty pro lidi bez domova.

Zdroj: <https://images.app.goo.gl/X1Trzk18qua1mJ2V7>

Obr. 4. 12 (vpravo): Plakát k projektu Why not studentů FH Kärnten. Studenti navrhují a realizují komunitní centrum pro uprchlíky a místní z Klagenfurtu.

Zdroj: https://www.meinbezirk.at/spittal/c-leute/why-not-architektur-studieren-mit-sozialem-schwerpunkt_a2706044

4. 6 Architekt jako provokatér

Práce architekta mohou vznikat také z nutnosti upozornit na problém a vyprovokovat příslušné aktéry k činnosti. Příkladem takové práce jsou parazitní přístřešky pro bezdomovce od Michaela Rakowitze nazvané paraSITE (obr. 4. 13). Přístřešky jsou záměrně navrženy (a několik z nich i zrealizovaných) z bílého materiálu, který je tak dobře viditelný. Jejich ambicí není nabídnout alternativu k obydlí, ale získat pozornost společnosti a vyprovokovat odpovědné úřady k akci. Podobně provokativní nádech měl i lampionový průvod, který zrealizovali Architekti bez hranic během akce Zažít město jinak (obr. 4. 14). Prostřednictvím této akce se pokusili upozornit na nedostatečně osvětlené podchody.

Obr. 4. 13 (vlevo): Projekt paraSITE má upozornit na problematiku bezdomovectví instalací dočasných nafukovacích přístřešků.

Zdroj: <https://architect.com/features/article/149944931/parasite-the-bandage-over-the-nomadic-wound>

Obr. 4. 14 (vpravo): Lampionový průvod na Zažít město jinak 2018 v podchodech pod Hlávkovým mostem upozornil na nedostatečné osvětlení této části veřejného prostoru. Foto: Jakub Linhart

4. 7 Architekt jako hybatel změn

Architekt nemusí být jen pasivním hráčem, který očekává zakázky. On sám může do procesu aktivně vstupovat a být iniciátorem a hybatelem změn. Architekt Sam Davis k roli architekta v problematice bezdomovectví říká:

„Architekti by neměli čekat, než je někdo vyzve.“

(Sam Davis, 2014)⁶⁹

Projekt Městské zásahy Bratislava dal možnost aktivním občanům města vyjádřit, jaké změny by veřejný prostor potřeboval. Za nápadem stojí současný bratislavský primátor a architekt Matúš Vallo. V Česku na myšlenku M. Valla navázala například nadace Proměny Karla Komárka, která dává grantovou podporu projektům ve veřejném prostoru.

Díky podpoře nadace Proměny mohli Architekti bez hranic zrealizovat Orientační systém v podchodech pod Hlávkovým mostem. Tyto podchody v blízkosti stanice metra Vltavská jsou labyrintem, který vznikl v šedesátých letech minulého století při stavbě severojižní magistrály. Pod rampami, které cyklistům umožňují terénní rozdíl překonat, funguje jedna z nejstarších kolonií lidí bez domova v Praze. Této zanedbané části veřejného prostoru se lidé často vyhýbají, a to mimo jiné proto, že se ve spleťtém labyrintu dvanácti vchodů, východů, ramp a schodišť nevyznají. Architekti bez hranic na tento problém upozornili a přišli s řešením. Projekt sestává ze série barevných ploch, piktogramů a názvů hlavních směrů (obr. 4. 15, obr. 4. 16) Intervence v místě mimo jiné upozornila na zanedbanost prostoru v širším centru Prahy, na potenciál tohoto místa a zejména usnadnila orientaci pěším i cyklistům.

Dalším příkladem je činnost iniciativy CCEA MOBA. Projektem Nerelliho viadukt – příležitost pro kreativní město již roku 2013 upozornila na potenciál prostoru mostem, který měl projít rekonstrukcí. Užitá záměr Správy železniční a dopravní cesty se původně soustředil pouze na železnici a pod viaduktem mělo zůstat stávající parkoviště. Neúnavná práce architektů a pořádání symposií a kulturních akcí – například tzv. Léto pod viaduktem

⁶⁹ Z anglického originálu „Architects shouldn't wait for the call.“

(obr. 4. 15) – přinesly kýžený výsledek. V červnu roku 2019 schválila Rada hlavního města studii revitalizace oblouků pro nové využití.

„Léto pod viaduktem dokazuje, že architekt je schopen současně v roli občana, kterému není jeho okolí lhostejné, iniciovat proměnu třeba i stavby o velikosti jednoho kilometru.“
(CCEA MOBA, nedatováno)

Obr. 4. 15 (vlevo): Orientační systém v podchodech na Vltavské v Praze. Jeden ze vchodů do labyrintu podchodů.

Foto: Jakub Linhart

Obr. 4. 16 (vpravo): Léto pod viaduktem, které ověřilo potenciál prostoru pod nejdelším kamenným mostem v Evropě.

Zdroj: <http://viadukt kreativni.cz/projekt/>

5. Principy návrhu budov pro mladé dospělé ohrožené bezdomovectvím

5.0 Legislativní zakotvení

5.1. Vznik

5.1.1 Zřizovatel a finance

5.1.2 Prezentace a participace

5.2 Urbánní situace

5.2.1 Poloha na úrovni celé republiky

5.2.2 Urbánní situace - město

5.2.3 Nejbližší okolí - místo

5.3 Typ objektu: rekonstrukce/ novostavba

5.4 Obyvatelé

5.4.1 Mísení obyvatel a funkcí

5.4.2 Počet obyvatel

5.5 Prostorové schéma

5.5.1 Bydlení jednotlivce a setkávání malé skupiny

5.5.2 Sdílené prostory

5.6 Vybavení

5.6.1 Nábytek

5.6.2 Materiály, barvy a povrchy

5.6.3 Vegetace

5.6.4 Osvětlení

5.7 Práce

5.7.1 Zaměstnání

5.7.2 Provoz a údržba

5.8 Interakce s veřejností

5.8.1 Při vzniku

5.8.2 Během provozu

5.9 Udržitelnost projektu

5.9.1 Sociální udržitelnost

5.9.2 Ekologická udržitelnost

5.9.3 Ekonomická udržitelnost

Jak mají vypadat projekty, které mladým lidem pomůžou s integrací do společnosti? Určitě by mělo bydlení pro marginalizované skupiny obyvatel sledovat princip normality (Fredriksson, 2017), jinými slovy, nabízet takové podmínky, které se co nejvíce blíží pojmu bydlení. Jak bylo zmíněno na předchozích stránkách, každý je jedinečný a každý má specifické potřeby a problémy.

Podívejme se na toto téma z širší perspektivy a hledejme odpovědi na otázku, jak může (také) vypadat bydlení budoucnosti. Rakouský architekt Herwig Spiegel ze studia Alles wird gut říká:

*„Ideální forma bydlení budoucnosti je různorodá,
stejně jako lidé jsou rozdílní.“
(Herwig Spiegel, 2018)*

Podobně na téma nahlíží i architekt Alexander Hagner ze studia gaupenraub+/-, autor VinziRast-mittendrin.

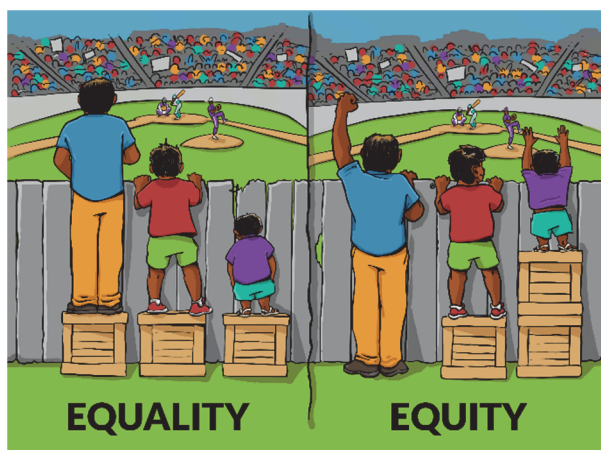
*„Čím různorodější formy bydlení jsou ve městě k dispozici, tím vyšší je
naděje, že co nejvíce lidí zde najde domov
– a to přesně je smyslem města.“
(Alexander Hagner, 2016)⁷⁰*

Potřeby všech mladých dospělých na prahu samostatného života můžeme (bez ohledu na jejich dětství, rodinné zázemí či vzdělání) zařadit do tří oblastí:

1. potřebují bydlení,
2. potřebují práci,
3. potřebují se zapojit do společnosti.

Teprve při jemnějším rozlišování dle schopností, vzdělání, rodinného zázemí a dalšího je možné určit, s čím který člověk konkrétně potřebuje pomoci. Někdo dokáže tyto tři hlavní potřeby uspokojit sám, někdo potřebuje pomoci částečně a někdo potřebuje pomoci zcela. Potřeby mladých dospělých bez stabilního rodinného zázemí (děti vyrůstající v dětském domově či v náhradní péči) jsou tedy stejné jako potřeby mladých dospělých, kteří pocházejí z fungujícího rodinného prostředí. Je třeba nastavit férové podmínky všem dle jejich potřeb namísto rovného přístupu ke každému (který funguje jen v teorii). Ilustrativní příklad rovného (*Equality*) a férového (*Equity*) přístupu je na obr. 5. 1.

⁷⁰ Z německého originálu „Je unterschiedlichere Formen von Wohn-möglichkeiten in einer Stadt zur Verfügung stehen, desto größer ist die Chance, dass möglichst viele Menschen ein Zuhause fin-den – und genaugenommen ist das auch der Sinn von Stadt.“

Obr. 5. 1 Známostění rozdílu mezi zdánlivě rovným přístupem: stejné podmínky pro všechny a k férovému přístupu: nastavení podmínek tak, aby odpovídaly potřebám každého jednotlivce.

Zdroj: Interaction Institute for Social Change, Umělec: Angus Maguire

V současné době nabízí stát pomoc mladým lidem opouštějícím dětský domov sociální službou dům na půl cesty. Problematické zakotvení domů na půl cesty v legislativě však omezuje spektrum potenciálních uživatelů.

V některých případech využívání komplexní sociální služby zbytečně zatěžuje státní rozpočet (Hradecký, 2015). Některým mladým lidem by stačilo pomoci naplnit jen některé potřeby, se kterými si sami neví rady. Domy na půl cesty jsou jako sociální služba jen jedním z řešení, které by měli využívat ti lidé, kteří potřebují komplexní pomoc.

Vedle toho by mělo vzniknout několik variant nového typu sdíleného bydlení (s ohledem na rozmanitost každého jednotlivce), které odpoví na dílčí potřeby mladých lidí (práce, bydlení, začlenění se do společnosti). Pro tento typ bydlení se můžeme inspirovat ve formách komunitního bydlení.

První inspirací jsou prvorepublikové kolektivní domy⁷¹. Tzv. koldomy přišly s myšlenkou komunitního života a nabízely samostatné bytové jednotky a sdílené zázemí. Byty byly zcela minimální, protože činnosti nutné pro chod domácnosti (vaření, praní) byly obyvatelům dostupné kolektivně, a to jako služba. Kolektivní domy tak chtěly jednak posílit myšlenku kolektivismu, ale také ulehčit ženám, nyní zaměstnaným, v péči o domácnost.

„Racionelní řešení bytové otázky znamená (...) vyřadit z bytu všechny hospodářské funkce, které musí být centralisovány, poněvadž v proletářských vrstvách žena, výdělečně pracující, nemůže vésti domácnost – tedy: racionální řešení bytové otázky vynucuje si kolektivní obydlí ve formě „hotelového“ či „boardinghousového“ systému (...).“
(Karel Teige, 1930)

⁷¹ Kolektivní domy, zkráceně koldomy, vznikly v Česku dva, v Litvínově podle návrhu E. Linharta a V. Hilského (1947 – 1958) a ve Zlíně podle návrhu arch. J. Voženilky (1945 – 1950).

Druhou inspirací je *cohousingové* bydlení, které se vyvinulo v 60. letech v Dánsku. Cohousing je individuální bydlení v plnohodnotně vybavených bytových jednotkách doplněné společným vybavením (Kubcová, 2018).

Třetí inspirací jsou tzv. hybridní domy (viz kapitola 2. 5. 3 Sociální udržitelnost), které v domě vedle bydlení nabízí i služby, které jsou přístupné pro veřejnost.

Jako možné řešení tato práce navrhuje dále představený typ komunitního bydlení. Je v něm důležitá jednak komunita, ale také promísení různých skupin obyvatel a promísení i funkcí v domě, vedle bydlení nabízí služby veřejnosti či prostory k pronájmu. Toto komunitní bydlení nevzniká z důvodu centralizování chodu domácnosti do podoby služeb jako u koldomů, ale z důvodu snadnějšího navazování vztahů mezi lidmi, kteří žádné blízké nemají. Vzniká tak forma bydlení (podporované, sdílené či komunitní bydlení, sociální směs obyvatel v hybridní budově), která může mladým lidem nabídnout bydlení, práci i zapojení do společnosti. Funguje tedy jako prevence pádu na společenské dno, tedy jako prevence bezdomovectví.

5. 0 Legislativní zakotvení

Jedním z paradoxně pozitivních aspektů extrémně dlouhé přípravy zákona o sociálním bydlení jsou různé pojmy, ke kterým se koncepce zákona dopracovaly. Jedním z nich je pojem tzv. sociální domov, který se objevuje ve výzkumné zprávě s názvem *Modely sociálního bydlení v sociálních domovech pro dlouhodobé bydlení*. Tuto zprávu si v roce 2018 nechalo zpracovat Ministerstvo místního rozvoje (Kohout, Tichý, 2018). Sociální domov není bohužel ve zprávě nijak přesně definován⁷². Sociální domovy výzkumná zpráva chápe jako doplňkový nástroj mezi klasickým bydlením a zařízením sociálních služeb, která poskytují ubytování⁷³, přičemž charakter pobytu v sociálních domovech je trvalé bydlení. Výzkumná zpráva uvádí, že se „jedná o specifické udržitelné bydlení podporující komunitu definované skupiny bydlících (např. senioři, lidé ohrožení osamocněním, mladí lidé, mladé rodiny, studenti, příslušníci menšin, společně hospodařící skupiny nebo vícegenerační bydlení)“ (Kohout, Tichý, 2018). Zařadíme proto představený typ komunitního bydlení pod pojem „sociální domov“.

Představený typ komunitního bydlení bude vycházet z vyhlášek, které se týkají pojmů bydlení a ubytování. Nejprve uvedme výčet hlavních vyhlášek, zákonů a norem, mezi které patří Stavební zákon č. 183/2006 Sb., vyhláška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využití území, vyhláška č. 268/2009 Sb., o technických požadavcích na stavby, vyhláška č. 23/2008 Sb., o technických podmínkách požární ochrany staveb, vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb a nařízení č. 10/2016 Sb. hl. m. Prahy, kterým se stanovují obecné požadavky na využívání území a technické požadavky

⁷² Navíc příslušný Věcný záměr zákona o sociálním bydlení (2018) zpracovaný MMR se ke zpracované výzkumné zprávě příliš neodkazuje. Místo toho hovoří o novém termínu, o „bytech v sociálních domech“, který však také nedefinuje. Pro zjednodušení doplníme, že pod pojmem sociální domy měly být skryty ubytovny.

⁷³ Zpráva pojem sociální domov chápe jako „doplňkový nástroj vyplňující mezeru mezi klasickým bydlením, o něž se koncepce sociálního bydlení musí opírat především, a zařízením sociálních služeb či jinými institucemi poskytujícími standardní ubytování osobám se sníženou ekonomickou, fyzickou, mentální či vědomostní kompetencí vést samostatnou domácnost (domovy důchodců, azylové domovy atd.) ať už má tato snížená schopnost charakter krátko- či dlouhodobý.“

na stavby v hlavním městě Praze (Pražské stavební předpisy) a normy, na které se odkazují prováděcí předpisy stavebního zákona či jiné vyhlášky a nařízení. Blíže v příloze 7. 3 Výčet legislativy relevantní k prostorovým nárokům. Hlavní oblasti zájmu jsou:

1. rozměry místností pro obyvatele,
2. vybavení místnosti a její příslušenství,
3. rozměry komunikačních prostor a dalších místností v domě,
4. doprava v klidu.

1. Rozměry místností pro obyvatele

Dle uvedených vyhlášek je minimální plocha místnosti pro jednoho obyvatele 8m² a pro dvě osoby 12m² (ČSN 73 4301), resp. 12,6 m² (Vyhláška č. 268/2009 Sb.). Plocha jediné místnosti, která spolu se zázemím tvoří byt je stanovena na 16m² (Vyhláška č. 268/2009 Sb.). Světlé výšky obytných místností jsou stanoveny na 2, 6m (bytové domy), resp. 2, 5m (pro rodinné domy), resp. 2, 3m (podkroví, vč. dalších podmínek).

Vzhledem k dodržení minimálních standardů, které by v novém typu bydlení a ve standardním bydlení měly být stejné, se nedoporučuje snižovat tyto minimální limity (tab. 5. 1). Zároveň se nedoporučuje tyto hodnoty ani příliš zvyšovat, a to z důvodu ekonomie staveb a z toho důvodu, aby jednotlivé pokoje byly minimálním soukromím, a jejich přiměřená prostorová skromnost podněcovala k trávení času ve společných prostorách (a k navazování vztahů). V domě by pro mladé obyvatele měly být k dispozici převážně jednolůžkové pokoje. Další typy pokojů je možné doplnit dle charakteru dalších skupin obyvatel domu (rodiny, senioři, atp.).

Doporučení: plocha jednolůžkové místnosti 8 – 12m².

Plocha dvojlůžkové místnosti 12-14m².

Plocha jediné místnosti tvořící jednotku 16 – 20 m².

Světlé výšky obytných místností 2, 6m.

Výjimky: Je třeba zohlednit nároky osob s handicapem, pro které by v domech mělo být určité procento jednotek uzpůsobeno. Vzhledem k probíhající odborné debatě na téma revidování prostorových standardů místností pro osoby s handicapem ponecháme toto téma dalšímu výzkumu.

DPC Maják	DPC DOM8	Kolej ESG Cáchy ⁷⁴	VinziRast- mittendrin	Startblok Riekerhaven
Jednolůžkové pokoje (se sdíleným zázemím)				
-	12 – 13 m ²	Malý 9-13 m ² Velký 12 - 18 m ²	10 – 13 m ²	12 – 14 m ²
Dvojlůžkové pokoje (se sdíleným zázemím)				
-	14 m ²	14 m ²	-	-
Jednotka (vlastní zázemí – kuchyňka a koupelna)				
14 – 20 m ² (2 os.)	-	-	-	23 m ² (1 os.)

Tab. 5. 1.: Srovnání ploch místností pro obyvatele u dvou domů na půl cesty (zkratka DPC) – Maják v Michli a DOM8 v Libni – a u tří případových studií (Kolej ESG v Cáchách a VinziRast-mittendrin ve Vidni a Startblok Riekerhaven v Amsterdamu).

Zdroj: Půdorysy, web a Karolína Kripnerová

2. Vybavení místnosti pro obyvatele a její příslušenství

Představované sdílené bydlení má více variant. První možností je chápat místnosti jako samostatné jednotky se sdíleným zázemím. Druhou možností je forma bytu, který je tvořen několika ložnicemi a sdíleným zázemím (koupelna, WC, kuchyň). Třetí možností je forma samostatných minimálních bytů včetně zázemí. Vyjdeme-li z vyhlášky č. 268/2009 Sb. a její definice ubytovací jednotky, pak by každá místnost ve variantě „více pokojů a sdílené zázemí“ měla mít minimálně umyvadlo. Zázemí sdílí dle vyhlášky maximálně 10 pokojů, a to koupelnu s vanou nebo sprchovým koutem a umyvadlem a oddělené WC pro muže a ženy s předsíní a umyvadlem.

Často se v domech na půl cesty, resp. azylových domech, vybavují jednotlivé pokoje lednicí (obr. 5. 2). Z důvodu ekonomie stavby a z důvodu obtěžování hlukem z lednice přímo v ložnici se doporučuje vyřešit kuchyň s velkokapacitní lednicí s uzamykatelnými zásuvkami (obr. 5. 3). Další vybavení je rozebráno v kapitole 5. 6. Vybavení.

Doporučení: V případě samostatných jednotek vybavit každý pokoj umyvadlem. Nevybavovat samostatnými lednicemi. Skupinu pokojů doplnit o sdílenou umývárnu. Vzhledem k optimální velikosti skupiny cca 9-15 lidí a úspoře místa je vhodné uvažovat dvě sprchy, dvě umyvadla a dvě WC kabiny. V případě formy bytu se doporučuje sdílené zázemí (koupelna s umyvadlem a sprchou, samostatné WC, kuchyňka) pro více pokojů.

⁷⁴ Kolej *Evangelische Studierendengemeinde Aachen* (ESG Cáchy) je další inspirací pro tuto disertační práci. Na této koleji je velký důraz na různorodou a pevnou komunitu. Mezi spolubydlící jsou vybíráni v co největší míře cizinci. Obyvatelé se podílejí na vedení domu. Kolej se otevírá prostřednictvím různých akcí veřejnosti (společné snídane, výlety, mše, kurzy a semináře).

Obr. 5. 2 (vlevo): Sdílená lednice (uprostřed obrázku za ostrůvkem) v koleji ESG Cáchy, ve které má každý obyvatel vlastní uzamykatelnou přihrádku.

Zdroj: <https://www.esg-aachen.de/nizzaallee-20/>

Obr. 5. 3 (vpravo): Vybavení pokoje v domu na půl cesty DOM8, kde je v základním vybavení pokoje lednice.

Zdroj: <https://dom-os.cz/sluzby/dum-na-pul-cesty-dom-8/>

3. Rozměry komunikačních prostor

Vyhláška O technických požadavcích na stavby pro stavby pro ubytovací zařízení definuje minimální šířku chodeb pro hosty 1,5m a nejmenší průchozí šířku schodiště pro hosty 1,1m. Dodává, že komunikace zaměstnanců se nesmí křížit s komunikacemi hostů. Norma obytné budovy domovním komunikacím stanoví, že jejich nejmenší šířka je 1,1m.

Doporučení: Vzhledem k tomu, že komunikační prostory jsou jedním z důležitých míst setkávání, jsou rozměry chodeb 1,1m, lépe 1,5m opodstatněné i v komunitním typu bydlení. Komunikační prostory by měly mít vyšší prostorový komfort. Vhodné je osvětlit je přirozeným světlem, doplnit rostlinami či sedacím nábytkem. Doporučuje se využívat k přístupu do bytů pavlač, která je příjemnou alternativou chodby (obr. 5. 4). Vhodné je uvažovat z každého místa, kde dochází k setkávání komunity, východ dvěma směry (viz kapitola 5. 2. 2 Sdílené prostory). Požadavek na nekřížení chodeb zaměstnanců není relevantní.

Obr. 5.4 (vlevo) Pokoje v domu na půl cesty DOM8 jsou přístupné po pavlači.
Foto: Karolína Kripnerová

4. Další prostory v domě

Vzhledem k uvedené legislativě zmiňme pouze podmínku z vyhlášky č. 501/2006 Sb., která pro stavbu pro bydlení stanovuje, že minimálně jedna polovina plochy musí být určena k bydlení. Mezi další využití lze zařadit prádelnu, kanceláře, dílny, komunitní místnosti, sportovní místnosti, popřípadě restaurace a další (viz kapitola Sdílené prostory a Práce)

Doporučení: Minimálně polovinu plochy stavby využít k bydlení.

5. Doprava v klidu

Doprava v klidu není ve stávající legislativě pro tento komunitní typ bydlení vhodně nastavena. Podmínky pro umístění odstavných resp. parkovacích stání jsou příliš přísné. Uvažujme, že obyvatelé domu jsou zejména mladí lidé bez velkých finančních rezerv, kteří si auto ve většině případů dovolit nemůžou. Místa pro dopravu v klidu je tedy třeba uvažovat jen u nízkého procenta obyvatel, je však třeba myslet na případné návštěvy a zaměstnance, kteří by měli mít možnost zaparkovat (to je však možné vykompenzovat nedalekým placeným parkováním). Obecně je třeba preferovat hromadnou dopravu.

Doporučení: Vzhledem k inovativnímu charakteru projektu je třeba myslet více do budoucna, doporučuje se tedy stanovit požadavek na minimální plochy pro osobní automobilovou dopravu v klidu. Naopak uvažovat o umístění stojanů na kola a místa pro sdílené dopravní prostředky (obr. 5. 5) a stavbu umisťovat v dosahu městské hromadné dopravy.

Obr. 5. 5 Startblok Rikerhaven a dominující počet kol u objektu.

Zdroj: <https://www.newsdeeply.com/refugees/articles/2017/07/25/how-a-former-dutch-jail-became-a-hub-for-refugees-and-locals>, foto: Venetia Rainey

5. 1 Vznik

5. 1. 1 Zřizovatel a finance

Otázky: Jaký je rozpočet projektu (počet obyvatel, zaměstnanců, provoz domu, atd.)? Jaké jsou dostupné zdroje (vlastní majetek) a jaké by bylo možné získat (úvěr, donátor, grant)?

Role architekta: Stanovení přibližného finančního odhadu projektu na základě vstupních stavebních údajů (velikost domu, náročnost projektu), případně zpracování studie proveditelnosti (fáze předprojektové přípravy).

Budovy mohou být iniciovány, zřízeny či provozovány státem, městem nebo neziskovou organizací. Finský projekt A Home That fits i amsterdamský Startblok Riekerhaven iniciovalo město, za vídeňským projektem VinziRast-Mittendrin a Grandhotel Cosmpopolis v Augsburgu stojí charitativní nezisková organizace a mnichovský projekt Bellevue di Monaco utváří aktivní Mnichované ze stejnojmenného spolku. Příkladem českého projektu zřízeného neziskovou organizací je sdílené bydlení studentů a mladých dospělých opouštějících dětské domovy, které se podařilo uskutečnit v Brně: za projektem Symbios stojí nezisková organizace, která úzce spolupracuje s několika katedrami Masarykovy university a také s městskou částí Brno-střed.

Finanční zdroje na stavbu či rekonstrukci lze získat jak ze soukromých, tak ze státních zdrojů či využít evropské dotace. Autorům vídeňského projektu VinziRast-mittendrin se při experimentálních projektech osvědčila spolupráce se soukromým investorem, který byl ochotný se do projektu nadchnout a věnovat mu do začátku finanční podporu. Mimo jiné z důvodu složitého (či neexistujícího) legislativního zakotvení byla možnost získat veřejné zdroje obtížná (Hagner, 2018). Zdroje od soukromého sponzora pomohly také domu na půl cesty Sámovka v Praze. Vlastní majetek zřizovatele hrál významnou roli v augsburském projektu Grandhotel Cosmopolis, který byl umožněn díky Diakonii, která poskytla jak objekt, tak finance. Získat veřejné zdroje však není nemožné. Finský projekt využil zdrojů z Evropského sociálního fondu. Představený brněnský projekt je financován z části z Operačního programu Zaměstnanost 2014 – 2020 a doplněný o příspěvek ze státního rozpočtu⁷⁵. V neposlední řadě lze využít úvěru u banky (jako v případě vídeňského projektu VinziRast-mittendrin).

Finance na provoz a případné splácení dluhů by měly dle zkušeností představených projektů plynout z velké části z vlastního projektu. Tedy z nájmu obyvatel, sbírek, darů, ale vhodné je už v začátku projektu myslet na komerční využití části budovy. Například pronajímat prostor či obchod v parteru (jako v případě VinziRast-mittendrin – obr. 5. 6).

⁷⁵ Dle údajů Evropského sociálního fondu, Operační program Zaměstnanost. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/projekty-opz/-/asset_publisher/ODuZumtPTtTa/content/symbios?inheritRedirect=false [cit. 2019-07-24].

Obr. 5. 6 Střešní ateliér v domě VinziRast-mittendrin ve Vídni, který nabízí krásný výhled na město. Kritici projektu rozporovali přílišný luxus tohoto prostoru pro sociální projekt, ale jeho zřízení se ukázalo být velmi rozumné. Nejenže ho využívají obyvatelé domu pro společné schůzky, ale slouží i jako významný zdroj financí z pronájmu pro společenské události.

Zdroj: <https://www.vinzirast.at/projekte/vinzirast-mittendrin/dachatelier-und-vereinskeller/>, foto: Pez Hejduk

5. 1. 2 Prezentace a participace

Otázky: Jaká jsou možná úskalí připravovaného projektu? V čem hrozí nepřijetí lokální komunitou? Jaká partnerství usnadní jeho přijetí?

Role architekta: Grafická prezentace, vizualizace, skici záměru. Případná kooperace s mediátorem.

Základem pro úspěšný projekt je jeho vhodná prezentace při vzniku. Důležité je vysvětlení projektu úřadům a jeho přijetí sousedy. Pokud se sousedé budou cítit projektem omezováni, dokáží mu zkomplikovat budoucnost (nebo mu ji vůbec neumožní). Lidskou přirozeností je opatrnost před tím, co je neznámé. Z opatrnosti může vzniknout i strach či nenávisť. Jsou však cesty, jak ono neznámé vysvětlit, a tím odstranit překážky v komunikaci. Vstřícný přístup, který trpělivě vysvětluje a objasňuje neznámé, eliminuje předsudky a negativní vztah většinové společnosti k marginalizovaným obyvatelům.

Jedním z nástrojů je právě architektura. Názorný příklad uvádí Hagner (2018), kdy do vesnice přijedou kočovní umělci a prochází vesnicí. Reakce místních je přesně ona opatrnost, strach či odmítání neznámého. Když si však umělci postaví své šapitó, vesničané si je ve svých myšlenkách zařadí, je jim srozumitelná jejich osobní jinakost a začnou se těšit na večerní představení. Další lidskou přirozeností je totiž zvědavost, kterou lze i v prezentacích tohoto typu projektů s výhodou využít. Prezentace také mohou být možností k získání klíčového partnera či donátora, který do projektu vloží vlastní finance.

Forma představení projektu je zásadní. Namísto sociálního projektu doporučují autoři fungujících projektů hovořit o inovativním či pilotním projektu, který více vzbudí zájem. Vedle prezentací jsou vhodným způsobem i neformální setkávání a vysvětlování, případně lze zařadit workshopy (obr. 5. 7).

Další rovinou interakce, která pomůže začlenit projekt do lokální komunity, může být zapojení kulturních a vzdělávacích institucí z okolí. Příkladem je projekt *Why not?*, adaptace historického domu v Klagenfurtu na komunitní centrum pro imigranty, který vymýšlí a realizují studenti architektury FH Kärnten (obr. 5. 8). Dalším příkladem je zapojení žáků a studentů do realizace projektu, kteří tak získávají praxi při stavbě. Například spolupráce střední stavební školy HTL Mödling na realizaci vesničky pro lidi bez domova, kteří jsou závislí na alkoholu – VinziDorf ve Vídni (obr. 5. 9, obr. 5. 10).

Obrázek: 5. 7 (vlevo): Jedna z mnohých prezentací projektu VinziRast-mittendrin občanům a zástupcům města

Zdroj: https://wien.arbeiterkammer.at/interessenvertretung/meinestadt/wohnen/Alexander_Hagner_7.3.2017.pdf

Obr. 5. 8 (vpravo): Studentský design-build projekt na FH Kärnten pod vedením A. Hagnera nese název *Why not?* Studenti navrhují a realizují adaptaci historického domu na komunitní centrum pro imigranty. Zapojení studentů výrazně pomáhá k přijetí projektu veřejností. Zdroj: <https://blog.fh-kaernten.at/fresh/fh-studierende-erbauen-begegnungsraeume-in-klagenfurt/>, foto: Lina Hintz

Obr. 5. 9, obr. 5. 10 Realizace domů pro obyvatele vesničky VinziDorf ve Vídni, na které pod vedením pedagogů pracují studenti střední stavební školy. Dochází tak k lepšímu přijetí projektu veřejností, a současně i edukaci studentů o bezdomovectví.

Zdroj: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1466130073484587&set=pcb.1466130193484575&type=3&theater>, foto: Robert Wolf

V neposlední řadě lze do projektu (během realizace i kdykoli během jeho fungování) zapojit i sousedy a aktivní obyvatele z okolí. Ti mohou například darovat nepoužívaný nábytek, přispět ke stavbě vlastníma rukama, nebo se podílet na kulturních událostech. Příkladem je vídeňský projekt *magdas Hotel*, kde byli sousedi přizváni už v počátku projektu. A nyní, během provozu, pořádá hotel sousedské brunche, čímž utužuje vztahy s okolím (obr. 5. 11, obr. 5. 12).

Obr. 5. 11 (vlevo) Komunitní zahrada u Magdas Hotel, kde se pořádají sousedské prodloužené snídaně – brunche. Fotografie vznikla během říjnového dopoledne.

Foto: Karolína Kripnerová

Obr. 5. 12 (vpravo) V letní odpoledne je v místě více návštěvníků.

Zdroj: <https://www.volume.at/events/marktere-i-magdas-hotel-2015-08-29/>

Nezapomínejme ani na další rovinu participace – na projektu se už od jeho začátku mohou podílet sami budoucí obyvatelé. A to jednak aktivně tím, že budou na stavbě či rekonstrukci pracovat nebo formou definování svých potřeb, možností, očekávání a nápadů. O nutnosti zapojení obyvatel či komunity hovoří také Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020. Tuto součinnost je dobré udržovat i v průběhu projektu a dát obyvatelům možnost podílet se na chodu domu. Blíže o zapojení hovoří kapitola 5. 7. 2 Provoz a údržba.

5. 2 Urbánní situace

5. 2. 1 Poloha na úrovni celé republiky

Otázky: Kde se nachází lidé, kteří potřebují pomoc? Kde jsou vhodné lokality, které by zvládly tento typ projektu podpořit a integrovat?

Role architekta: Zejména v koordinaci se sociology či sociálními geografi a ekonomy.

V ideálním případě by každá obec měla mít možnost poskytnout pomoc svým občanům v nouzi. Domovské právo, které tuto povinnost obcím ukládalo, bylo však zrušeno v roce 1948. Při hledání vhodné lokality projektů je třeba zvážit aspekt trvalosti vztahů a vliv prostředí. V případě dětí z dětského domova je vhodné, aby takový dům vznikl v jeho okolí, například ve stejné obci jako byl dětský domov. Mladí lidé tak budou i nadále ve stejném prostředí, které znají. Pokud však děti vyrůstají v problematickém a nefungujícím prostředí, je třeba zvážit nabídku nových vztahů v „neproblémových lokalitách“, kde nebudou pod vlivem okolí a budou mít naopak k dispozici podněty k slibné budoucnosti. V měřítku celé republiky lze vyjít například ze zpracované Analýzy sociálně vyloučených lokalit v ČR (Čada et al., 2015).

5. 2. 2 Urbánní situace - město

Otázky: Která městská část či lokalita podpoří daný projekt? Jaké pracovní příležitosti budou mladým lidem vyhovovat? Kde jsou dostupné sociální služby? Jaký objekt by bylo možné pro tento projekt využít?

Role architekta: Spolupráce na vyhodnocení urbanistické polohy.

Urbanistická poloha na úrovni města je velmi důležitým aspektem projektu. Při uvažování o polohových kvalitách projektu je vhodné zohlednit situaci a potřeby obyvatel a personálu domu. Jsou to následující body:

1. Dostupnost práce a občanské vybavenosti. Obyvatelé ve většině případů nevládní osobní auto, což znamená podmínku hromadné dopravy a dostupnosti služeb v místě.
2. Obyvatelé mají v domě najít domov a identifikovat se s místem. Pro tento bod je důležitá přehlednost a čitelnost okolí.
3. V neposlední řadě je třeba usnadnit obyvatelům přístup do společnosti, tedy umožnit jim společnost poznat a být jí přijímáni.

Zároveň je třeba citlivě volit místo z důvodu rizikovosti projektu, kdy hrozí potenciální nepřijetí sousedy. Novost (či inovativnost a neznámost) záměru oslabují jeho pozici jako iniciačního projektu. Projekt pravděpodobně nebude mít sílu být motorem rozvíjejícího se území, je naopak třeba pro něj volit místa, ze kterých tento projekt může (alespoň v počátku) těžit. Nicméně i výjimky existují – jako projekt Startblok Riekerhaven na periferii města. Polohu je třeba zvažovat i na základě kapacit projektu a podobných zařízení (například pobytových zařízení sociálních služeb), aby nedocházelo k přílišné koncentraci lidí s podobným problémem v místě. Cílem je naopak rozmístit služby a komunitní typ bydlení po celém městě. Zvýší se tak jejich dostupnost a zároveň se omezí negativní dopad na lokalitu a společenství v místě.

1. Pozice v centru města

Tato pozice jednoznačně nabízí nejlepší dostupnost pro obyvatele, a to jednak dostupnost práce, ale také dostupnost služeb. Dostupnost je nejhodnější i pro personál (z místa bydliště do práce). Centrální pozice znamená ve většině případů vyšší vstupní náklady na pořízení či nájem pozemku/objektu, což může znamenat nedostatek financí na další části projektu. Centrální pozice většinou znamená práci s historickými objekty či s objekty v historické zástavbě. Obyvatelé (i personál) se díky nim mohou s místem snáze identifikovat. Kohout a Tichý (2018) uvádí, že právě identifikace s místem a s tím související pocit bezpečí jsou podmíněny jednoduchou intuitivní orientací v prostoru.

Historické objekty či objekty v historickém prostředí kladou vyšší nároky na schopnosti projektanta a jeho zvládnutí adaptace k novým účelům. Nové využití stávajících objektů je i důležitým aspektem udržitelnosti města.

Pozice v centru města skýtá jedinečnou příležitost bydlet přímo uvnitř společnosti, potkávat v okolí domu všechny skupiny lidí. A to od pracujících byznysmenů spěchajících do práce, tak po lidi s problémy, kteří v centru měst hledají pomoc. Centrum znamená i důležitý vzkaz od společnosti pro obyvatele: že jejich osudy nejsou lidem lhostejné, že je schopna věnovat jeden z prominentních (díky poloze) objektů lidem, kteří potřebují pomoc. A neméně podstatný vzkaz pro personál: že jejich práce je oceňovaná. V neposlední řadě závisí na charakteru každého konkrétního centra města. Některá města mohou mít centra poměrně vylidněná (menší města ve večerních hodinách) či se skladba jejich obyvatel nezvládnutím turismu ochudila o původní obyvatele (větší města).

2. Pozice v širším centru města

Širší centrum se jeví jako ideální situace, kdy ponechává přínosy centra (být v centru dění společnosti, dostupnost, identifikace s místem), ale zároveň nechává možnost využít finančně dostupnější objekty. Příkladem je vídeňský projekt VinziRast- mittendrin (obr. 5. 13, obr. 5. 14).

Obr. 5. 13 (vlevo) VinziRast-mittendrin, který je umístěn v adaptovaném historickém domě v širším centru Vídně.

Zdroj: https://www.bv-baugemeinschaften.de/fileadmin/pdf/Fachtagung_Wien/2.%20Ulrike_Schartner_VinziRast.pdf

Obr. 5.14 (vpravo) V ulici jezdí tramvaj a nedaleko domu je universita.

<https://www.vinzirast.at/projekte/vinzirast-mittendrin/dachatelier-und-vereinskeller/>

3. Vnitřní město

Vnitřní město má převážně charakter obytných čtvrtí. Zde je třeba pečlivě volit konkrétní místo. Pokud bude bezprostřední okolí monofunkční – například zástavba rodinných domů, vilek či činžovních domů, ukazuje se, že přijetí projektu obyvateli bývá problematické až odmítavé (Hagner, 2018). Avšak i nepatrná změna – přítomnost kulturního centra, obchodů či školy, tedy umístění projektu do lokálního centra dané čtvrti – může být úspěchem. Znamená totiž promísení lidí, kteří se v místě vyskytují, a tím zvyšuje pravděpodobnost přijetí projektu obyvateli.

4. Pozice na okraji města

Okrajová pozice skýtá mnohá rizika, se kterými je třeba pracovat. Obecně je nevhodná pozice v rozvíjejících se částech města (bývalé průmyslové či dopravní lokality – obr. 5. 15, obr. 5. 16), místa „se špatnou adresou“ a části měst, ve kterých i sami obyvatelé mají problém identifikovat se s místem (například modernistická sídliště).

Obr. 5. 15 Plán Prahy 8 z roku 2014 na vybudování azylového domu v opuštěném nevyužívaném domě na periferii – v Prosecké ulici č. 3 (naštěstí) nebyl realizován.

Zdroj: <https://m.praha8.cz/praha-8-postavi-azylovy-dum-s-byty-a-dennim-centrem.html>

Obr. 5. 16: V okolí domu absentuje souvislá zástavba a občanská vybavenost.

Zdroj: Google Maps.

Přesto může být projekt v okrajové části úspěšný. Příkladem je amsterdamský projekt Startblok Riekerhaven, který je umístěn na jižním okraji města – v relativní blízkosti olympijského stadionu a letiště (obr. 5. 17, obr. 5. 18). Docházková vzdálenost k nejbližší zastávce MHD – metra – je ale okolo pěti minut. Projekt je od svého počátku plánován jako dočasný, kdy reagoval na kulminaci migrační krize. Nicméně příhodná skladba obyvatel (studenti a uprchlíci) a zejména vnitřní organizace, která z projektu utvořila lokální kulturní a komunitní centrum, pomohly projektu obstát v potenciálně komplikované pozici.

Obr. 5. 17, obr. 5. 18: Pozice projektu Startblokk Riekerhaven na jižní periferii Amsterdamu. Díky kvalitní organizaci projektu obstál i ve složité urbání pozici.
Zdroj: Google Maps

5. Pozice na venkově

Projekt je možné umístit na venkově, je ale nutné počítat s několika riziky. Jednak je tím omezen přístup obyvatel ke společnosti, dále je možné narazit na negativní postoj obyvatel k jinakosti (který je na venkově vyšší z důvodu nižšího počtu a nemění se skladby obyvatel). Dalším rizikem je omezená nabídka práce a vzdělání. Omezená je i dostupnost personálu.

Naopak pozitiviv vesnice může být zapojení mladých obyvatel do práce v zemědělství či ve stavebnictví, kdy vidí výsledek své činnosti, a mohou se tak s místem snáze identifikovat (obr. 5. 19, obr. 5. 20). Dalším pozitivem jsou nesporně levnější nemovitosti, které snižují náklady na projekt.

Obr. 5. 19, obr. 5. 20: Dům na půl cesty Květná, který se nachází v zemědělské usedlosti na venkově ve vesnici Květná nedaleko Poličky. Mladí lidé zde pracují v zemědělství, vyrábějí sýry a pečivo a podílejí se na stavebních pracích na statku. Dům na půl cesty zve na návštěvy obyvatele z okolí.
Zdroj: <http://www.kvetnazahrada.cz/o-nas/navstevy-v-kvetne/>

5. 2. 3 Nejbližší okolí - místo

Otázky: Jaký je charakter zvolené lokality a ochota obyvatel přijmout komunitní projekt? Probíhají v lokalitě dnes komunitní projekty (například celorepubliková úklidová akce Uklidme Česko, sousedské slavnosti Zažít město jinak či další pouliční slavnosti)? Jaká je ochota lidí se setkávat a tvořit společně (přítomnost komunitních zahrad, spolků, Sokola, knihovny, uměleckých škol)? Co je cílem projektu? Jak má/nemá interagovat s okolím?

Role architekta: Klíčová. Ve spolupráci se sociology či urbánními antropology a ekonomy pomáhá vyhodnotit vhodnost lokality. Architekt vyhodnotí vhodnost pozemku pro novostavbu, případně prostorovou a objemovou kapacitu stávajícího objektu, jeho stavebně technický stav, vhodnost pro bydlení a nutné zásahy pro rekonstrukci.

5.3 Typ objektu: rekonstrukce/ novostavba

Otázky: Je pro projekt klíčové využití stávající budovy? Mohou budoucí obyvatelé participovat na stavbě či rekonstrukci?

Role architekta: Porovnat odhad nákladů a ve spolupráci s dalšími odborníky zahrnout externalitu zvoleného řešení. Fáze předprojektové přípravy či studie proveditelnosti.

Jak se ukazuje z uvedených rešerší i ze zmiňovaného požadavku identifikace obyvatel s domem, je vhodné pro tento typ projektů volit rekonstrukce stávajícího bytového fondu ve stabilizované zástavbě. Pokud obyvatelé prožili dětství v nestabilním rodinném zázemí, může jim historická budova evokovat pocit domova nebo nabízet podobnost v tom, že i ona už leccos prožila (Hagner, 2018). Dalším důvodem pro využití stávajícího fondu je jeho nerušící (již adaptovaná) přítomnost v místě, která tak může pomoci integrovat se i pionýrskému projektu. Pokud hovoříme o prázdných, nevyužívaných domech, lze říci, že jsou velkým potenciálem – a zároveň vykřičníkem pro společnost. Tématem se zabývá například organizace Prázdné domy, která zaznamenává prázdné nemovitosti, seznamuje s nimi veřejnost a podporuje jejich proměnu (obr. 5. 21, obr. 5. 22). Tento přístup posiluje udržitelnost celého projektu, kdy není cílem stavět budovy nové, ale naopak adaptovat nevyužívané stávající budovy k novým účelům. (Kohout, 2017). Připomeňme v tomto kontextu výrok francouzských architektů, laureátů prestižní ceny Miese van der Rohe.

*„Nikdy nebourejte, nikdy neodstraňujte a nenahrazujte,
vždy přidávejte, transformujte a znovu používejte!“*

(Frédéric Druot, Anne Lacaton a Jean-Philippe Vassal, 2016) ⁷⁶

Obr. 5. 21: Organizace Prázdné domy soustavně ve spolupráci s dobrovolníky mapuje nevyužívané objekty po celé republice.

Obr. 5. 22: A pořádá také osvětové vycházky.

Zdroj: <https://prazdnedomy.cz/nase-aktivita/>

⁷⁶ Z anglického originálu „Never demolish, never remove or replace, always add, transform, and reuse!“

Na rekonstrukci stávající budovy či novostavbě se můžou aktivně podílet budoucí obyvatelé (obr. 5. 23, obr. 5. 24). Tento aspekt znamená vyšší nároky na organizaci stavebních prací (zahrnutí nekvalifikovaných lidí do stavební výroby), ale může vytvořit významné pouto mladých lidí k budoucímu domovu.

Obr. 5. 23 (vlevo): Budoucí obyvatelka VinziRast-mittendrin při tvorbě obkladů v interiéru restaurace, která se nachází v přízemí domu. Obklady jsou tvořeny prkénky z bedniček od ovoce, které by ve většině případů skončily v popelnici. Díky pečlivé práci tvůrců však dostanou druhou šanci, stejně jako obyvatelé domu.

Zdroj: https://www.meinbezirk.at/waehring/c-lokales/alserground-gemeinsames-dach-fuer-studenten-und-obdachlose_a578448, foto: Gerhard Krause

Obr. 5. 24 (vpravo) Budoucí obyvatelé domu během stavby na střešní terase.

Zdroj: <http://www.kurtkuball.com/projekte/vinzirast-mittendrin/>, foto: Kurt Kuball

Mezi uvedenými řešenými jsou novostavby v menšině. Nicméně rozhodnutí vydat se cestou novostavby může být opodstatněno mimo jiné dočasností projektu, snahou o rychlé (nouzové) řešení nebo příznivou cenou pozemku, která ovlivní finanční stránku projektu. Novostavba může být pro projekt a společnost přidanou hodnotou, pokud například bude určovat směr budoucím stavebním trendům, implementuje do stavby moderní technologie nebo netradiční postupy. Projekt může šetrně nakládat s dešťovou vodou, produkovat vlastní elektrickou energii z obnovitelných zdrojů nebo v něm mohou být hojně využívány rostliny a stromy (obr. 5. 25). Zvýšené náklady na nové technologie či na projekční práce lze vykompenzovat vhodným partnerem či donátorem. Zmíněná metodika Sociální bydlení – příprava projektů (2017) uvádí, že podnět ve veřejném zájmu, kterým takovýto projekt určitě je, by měl být etalonem kvality počínů a zároveň katalyzátorem inovací.

Obr. 5. 25: Startblok Riekerhaven – novostavba dočasného bydlení studentů složená z adaptovaných kontejnerů, které by jinak určeny k demolici. Stavba je umístěna na bývalém sportovním hřišti, v projektu jsou mimo jiné akcentovány i rostliny a pěstování zeleniny. Zdroj: <https://co-lab-research.net/samen-wonen-samen-onderzoeken/startblok-riekerhaven-02/>

5. 4 Obyvatelé

5. 4. 1 Mísení obyvatel a funkcí

Otázky: Jaké skupiny obyvatel mohou bydlet dohromady? Jaké funkce obohatí bydlení?

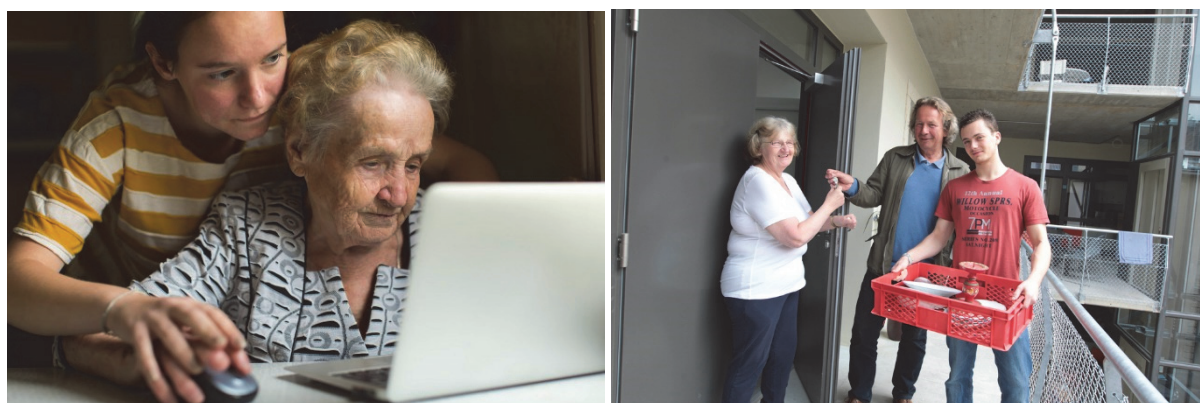
Role architekta: Nutná kooperace se sociology a sociálními antropology. Architekt může analyzovat (urbánní) okolí domu a definovat potřeby. Architekt poté vtiskne prostorové nároky jednotlivých skupin a funkcí do dispozičního ev. hmotového řešení stavby.

Základem představovaného typu komunitního bydlení je nový přístup ke skladbě obyvatel. Namísto tradičního koncentrování lidí se stejným problémem či statusem do jednoho místa (příkladem jsou azylové domy, domy na půl cesty nebo domovy důchodců), je upřednostňováno promísení skupin obyvatel a případně i promísení délky jejich pobytu. Nově přichozí dodají projektu elán a pohled zvenčí a ostatním naději: když ti původní mohli odejít a postavit se na vlastní nohy, povede se to jednou také mně. Lidé se mohou od druhých učit novému přístupu k životu, profitovat z jejich zkušeností a navazovat vztahy. Lidskou přirozeností je se stranit neznámého, a proto pokud chceme dosáhnout cíle spojit dvě rozdílné skupiny, musíme k tomu aktivně vytvořit podmínky (Hagner, 2018).

*„Nájemníci tvoří jednu skupinu, protože mají společný cíl: nabídnout si navzájem skvělý výkop pro lepší budoucnost!“
(Fleur, obyvatel Startblok Riekerhaven, 2019) ⁷⁷*

Majoritní skupinu v tomto typu bydlení budou tvořit jednotliví lidé (jednočlenné domácnosti), předpokládáme totiž, že častým problémem bude absence sociálních vazeb osob. Jednočlenné domácnosti jsou typicky mladí lidé, senioři a lidé bez zmiňovaného zázemí (uprchlíci, lidé bez domova). Určitě je však také možné promístit tuto majoritní skupinu s vícečlennými domácnostmi (rodinami či obyvateli v páru). Příklady promísení různých skupin obyvatel z praxe: A Home That Fits – mladí lidé a senioři – obr. 5. 26, VinziRast-mittendrin - studenti a bývalí lidé bez domova – obr. 5. 27, Symbios - studenti a mladí dospělí z dětských domovů, Startblok Riekerhaven - studenti a uprchlíci.

Důležitým aspektem je také pojmenování obyvatel domu – rozdíl mezi názvem „klienti“ (který je hojně užívaný v sociálních službách) a obyčejným „obyvatel“ je markantní.

Obr. 5. 26: Promísení obyvatel – mladí lidé a senioři – v projektu A Home That Fits. Obě skupiny ze soužití profitují.

Zdroj: <https://www.city.fi/kulttuuri/nuoriso+muuttaja+vanhusten+palvelutaloihin/9694>, foto: De Visu

Obr. 5. 27 Nebo studenti a bývalí lidé bez domova – v projektu VinziRast-mittendrin.

Zdroj: <https://www.heute.at/s/-29179064>, foto: Sabine Hertel

Vedle rozmanité skladby obyvatel je vhodné tvořit funkčně smíšené - hybridní - domy. Jak bylo zmíněno výše, tyto nové městské typy budov jsou reakcí na dynamickou změnu společnosti (Holl in a+t research group, 2011). Namísto navrhování budov pouze pro bydlení se na základě uvedených rešerší ukazuje, že obohacení o další funkce přináší benefity nejen obyvatelům domu, ale také sousedům. Do domu je možné zahrnout například restauraci, dílny (obr. 5. 28), učebny a prostory ke komerčnímu využití (jako ve VinziRast-mittendrin), nebo kavárnu a kulturní centrum (jako v mnichovském Bellevue di Monaco), případně hotel, umělecké ateliéry a prostory pro start-upy (jako v augsburském Grandhotel Cosmopolis – obr. 5. 29). Jak ukazuje příloha 7. 3 Výčet legislativy relevantní k prostorovým nárokům, definici stavby pro bydlení⁷⁸ splňuje objekt, který využívá

⁷⁷ Z anglického originálu „Tenants form one group together, because of their collective goal: offer each other a great kick off for a better future!“

⁷⁸ Vyhláška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využití území, ve znění pozdějších předpisů (2014), v §2 definuje stavby pro bydlení (bytový či rodinný dům, ve kterém více než polovina plochy odpovídá požadavkům na trvalé bydlení a je k tomuto účelu určena)

minimálně 50% své plochy pro účely trvalého bydlení. V projektu VinziRast-mittendrin se uvádí poměr využití ploch: 56% pro bydlení, 28% sociální, 16% komerční (Dörner, 2014).

Obr. 5. 28 (vlevo): Dílna na opravu kol ve VniziRast-mittendrin.

Zdroj: <https://www10.aeccafe.com/blogs/arch-showcase/2015/02/12/vinzirast-mittendrin-in-vienna-austria-by-gauppenraub/>, foto: Aleksandra Pawloff

Obr. 5. 29 (vpravo): Kavárna v přízemí Grandhotel Cosmopolis v Augsburgu.

Zdroj: <https://www.hatefree.cz/blo/aktuality/2046-grandhotel-praha-ntk-ng>

Pokud zamyšlení nad skladbou obyvatel či promísení funkcí v domě přeneseme obrazně na celé město, lze říci, že modernistický princip oddělení funkcí – práce, bydlení, odpočinek – se ukázal být nefunkční, což ukazuje i řada současných urbanistů a sociologů (např. Social Life, 2012). Současný urbanismus se také snaží funkce co nejvíce promístit. Stejně tak zcela aktuální problém gentrifikace měst ukazuje, že pokud není městská část (oblast, ulice,...) dostatečně rozmanitá, taková čtvrť neobstojí. Je však důležité dodat, že smíšením více skupin obyvatel vzrůstá nárok na organizaci a vedení celého projektu. Pokud je soužití skupin s rozdílnými zkušenostmi, možnostmi i potřebami bez pravidel a organizace, je vysoké riziko, že mezi obyvateli vznikne nepochopení, vypjaté situace a takový projekt povede ke kolapsu. Příkladem neorganizovaného soužití dvou skupin je aktuální problém *trustifikace*⁷⁹ metropolí, mimo jiné i Prahy, a vliv krátkodobého ubytování typu Airbnb na původní obyvatelstvo (Novy, Colomb, 2016). Lidé bydlící v místě trvale musí ve svém domě trpět nechtěné návštěvníky, kteří v noci vytvářejí hluk, zanechávají po sobě otlučený interiér domu a odpadky. Mezi skupinami nedochází ke vstřícné interakci, a tedy k žádnému vzájemnému obohacení.

5. 4. 2 Počet obyvatel

Otázky: Pro kolik obyvatel je objekt vhodný? Kolik obyvatel dovolí předpokládaný rozpočet?

Role architekta: Konzultace a návrh prostorového řešení.

Při stanovení kapacity domu je třeba brát v úvahu jednak velikost skupiny obyvatel, která je přirozeně schopna utvářet vzájemné vztahy, a také fungování skupiny v sousedském prostředí (volit obezřetně velikost tak, aby dům do svého prostředí zapadl). Sociologická teorie skupin pracuje s termínem tzv. malé skupiny, ve které se členové navzájem znají, utvářejí mezi sebou osobní vztahy, vnímají příslušnost k dané skupině a sdílí mezi sebou určité

⁷⁹ „*Turistifikaci* lze definovat jako pozvolný proces potlačování a vytlačování původních základních funkcí sídla (obytné, obslužné, rekreační, ekonomické), jež se stává destinací cestovního ruchu.“ (Zelenka, Pásková in Artslexikon, 2016)

normy chování. Počet členů v malé skupině však není mezi sociology ustálený, uvádí se počet dvacet, resp. čtyřicet členů. Počet obyvatel je tedy vhodné stanovit do čtyřiceti (Davis, 2014). Analyzované rešerše ukazují na vhodnost vytvořit ještě užší skupinu obyvatel, kteří spolu sdílí určité prostory (například společnou kuchyň na podlaží), a mezi kterými se vytvářejí intenzivnější vazby – kolem 8-12 členů (Seelich, 2019).

Vídeňský VinziRast-mittendrin pracuje s tvorbou vztahů a kolektivu velmi citlivě. Obyvatelé bydlí v bytě po třech lidech (resp. po dvou), kteří sdílí koupelnu, toaletu a čajovou kuchyňku. Dále dům utváří na podlaží skupinu osmi osob, která sdílí společenskou místnost s kuchyní a prostor na pavlači (obr. 5. 30). Tři podlaží obyvatel (tedy celkem 24 osob), pak tvoří komunitu obyvatel celého domu, která se setkává v komunikačních prostorech, na shromážděních celého domu i neformálně na návštěvách mezi podlažími.

Kapacitně odlišným projektem je amsterdamský Startblok Riekerhaven, ve kterém dohromady bydlí více jak 500 lidí (obr. 5. 31). Nicméně i zde najdeme podobný princip stupňování soukromí. Startblok nabízí obyvatelům škálu od zcela samostatných jednotek se zázemím až po byty pro tři osoby (které bydlí v jednolůžkových pokojích) se sdílenou koupelnou a obývacím pokojem s kuchyní. Tyto jednotky utváří skupiny o 16 – 32 členech. Skupina má svého vedoucího (*group manager*) a sdílený obývací prostor.

Vedle počtu obyvatel je třeba započítat také velikost personálu. Mezi zaměstnance mohou patřit sociální pracovník, mediátor, terapeut, psycholog, administrátor projektu a domovník. U uvedených příkladů je personál poměrně nízkého počtu – 1 – 3 osoby.

Obr. 5. 30 (vlevo) Sdílený prostor pro skupinu obyvatel z jednoho podlaží VinziRast-mittendrin – prostorná pavlač před vstupem do sdílené kuchyně a obývacího pokoje.

Zdroj: <https://www.zm-online.de/news/gesellschaft/raus-aus-der-komfortzone/>, foto: Gilbert Novy

Obr. 5. 31 (vpravo): Jednou z možností, kde potkat ostatní obyvatele domu Startblok Riekerhaven, kterých je dohromady na pět set, je zahradní slavnost.

Zdroj: <https://www.world-habitat.org/world-habitat-awards/winners-and-finalists/startblok/>

5. 5. Prostorové schéma

Otázky: Jaký bude denní režim obyvatel v domě? Kde budou pracovat? Nabídne jim dům možnost práce nebo jen konzultace při hledání? Do jaké míry mají být obyvatelé nezávislí (samostatné byty) či sdílet prostory s dalšími (vlastní pokoj a sdílené zázemí)?

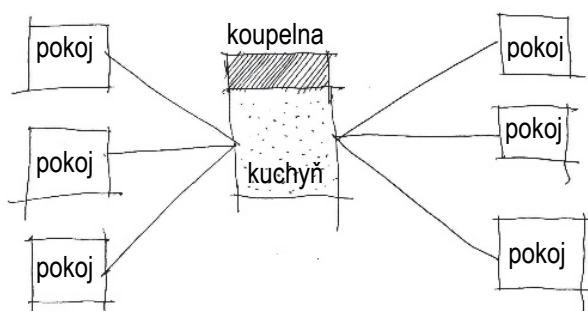
Role architekta: Klíčová, návrh dispozic ve fázi studie stavby. Nutná koordinace se sociálními pracovníky a dalšími experty. Doporučuje se participace budoucích obyvatel.

5. 5. 1 Bydlení jednotlivce a setkávání malé skupiny

Při zpracovávání komunitního projektu je nutno zajistit každému obyvateli možnost uchýlit se do soukromí (Hagner, 2018). Každý má rozdílné potřeby a přichází z jiného prostředí. Zároveň je třeba zohlednit přání určitého počtu obyvatel na spolubydlení dvou osob (například z důvodu partnerského vztahu). Počet takovýchto osob bude však poměrně nízký (v užší malé skupině to může být například jedna dvojice). K prostorovému schématu je možné přistupovat několika způsoby.

1. Minimum soukromí a maximum času tráveného společně – kolejní typ (obr. 5. 32)

Velikost soukromých pokojů by měla být minimální ale komfortní – viz kapitola 5. 1. 3 Rozbor relevantní legislativy, kdy pro jednolůžkové pokoje se doporučuje plocha 8-12m². Je tak podpořen čas strávený ve společných prostorách a ve společných činnostech. Jednotlivé pokoje jsou vybaveny umyvadlem (ne lednicí) a mají přístup ke sdílené kuchyni a ke sdíleným umývárnam a toaletám.

Obr. 5.32 (vlevo): Schéma tzv. kolejního typu. Samostatné jednotky sdílí koupelnu i kuchyň.
Ilustrace: Karolína Kripnerová

Velikost sdílené kuchyně uvádí Metodika modelů sociálního bydlení v sociálních domovech pro 9-10 osob 12,2 m², resp. doporučuje 14m² (Kohout, Tichý et al., 2018). Dle prozkoumaných rešerší se však doporučuje sdílené kuchyně navrhovat velkoryseji. Kuchyň je středobodem společného trávení času skupiny, není pouze utilitárním prostorem k uvaření a snědení pokrmů (obr. 5. 33). Kuchyň je možné doplnit o kout s televizí, rádiem, knihovnou. Prostor tak evokuje ověřený koncept obývacího pokoje a kuchyňského koutu v bytě. Například ve VinziRast-mittendrin mají sdílené kuchyně plochu 45 m² (obr. 5. 34).

Obr. 5.33 (vlevo): Sdílená kuchyně pro 12-18 lidí na koleji ESG v německých Cáchách skýtá prostor vedle kuchyňské linky (plocha 3,6m²), ostrůvku (plocha 8m²), lednice (1m²), také pro společné skříně s televizí a rádiem (1m²) a zejména pro velký stůl pro každého ze skupiny (cca 4m²). Jen vybavení nábytkem tak zabírá plochu 17,6m².

Zdroj: <https://www.esg-aachen.de/nizzaallee-20/>

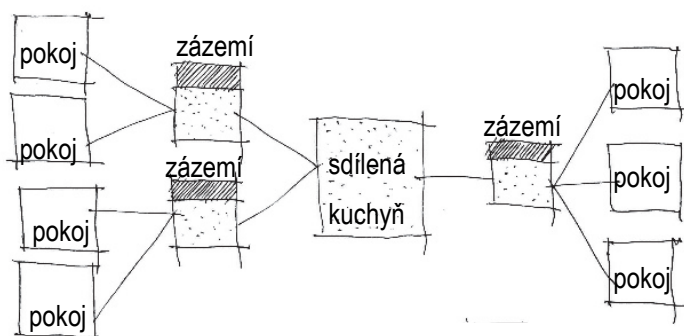
Obr. 5. 34 (vpravo): Sdílená kuchyně s obývacím pokojem ve VinziRast-mittendrin má celkovou plochu 45m².

Zdroj: <https://www.vinzirast.at/projekte/vinzirast-mittendrin/wohnplaetze-im-vinzirast-mittendrin/>

2. Kompromis mezi soukromým a společným trávením času – bytový typ (obr. 5. 35)

Bydlení jednotlivců je převážně v jednolůžkových pokojích (velikost opět viz kapitola 5. 1. 3 Rozbor relevantní legislativy), přičemž pokoje jsou sdruženy do bytů a vybaveny minimálním zázemím (tři až čtyři lidé sdílí čajovou kuchyňku a koupelnu). Doporučuje se toaletu umístit do samostatné místnosti.

Sdílená (čajová) kuchyňka pro 3 – 4 osoby má mít dle metodiky minimální podlahovou plochu 6,45m², resp. doporučenou 8m². Lze souhlasit s navrženými hodnotami, protože kuchyňka je pouze doplňková, provozní a neslouží k trávení času. Naopak je příhodné prostor sdružit s další funkcí, jako je tomu v případě VinziRast-mittendrin, kde je čajová kuchyňka zároveň zádveřím při vstupu do bytu z pavlače a zároveň i halou, ze které je přístup do jednotlivých pokojů, koupelny a toalety. Plocha této místnosti je 9 m². K této minimální kuchyňce je však pro skupinu obyvatel na podlaží nutností vybudovat společenskou kuchyň (viz předchozí typ).

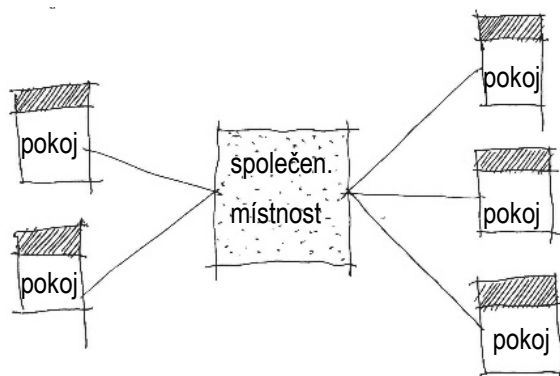
Obr. 5. 35: Schéma tzv. bytového typu – jednotlivé pokoje spolu sdílí koupelnu a čajovou kuchyňku. Tyto „byty“ mají společně k dispozici sdílený prostor společenské kuchyně.

Ilustrace: Karolína Kripnerová

3. Garsonka – důraz na osamostatnění (obr. 5. 36)

Posledním typem jsou zcela vybavené pokoje, které disponují vlastní kuchyní i koupelnou. Takovéto řešení připomíná klasické nájemní bydlení, má omezenou sociální efektivitu projektu (snížená možnost setkávání

obyvatel a utváření vztahů) a vysokou finanční náročnost. Pokud však je tento typ pokojů doplněn dobrou organizací společenství, lze jej také považovat za úspěšný (maximum soukromí a nezávislosti, vysoký komfort). Příkladem je holandský Startblok Rikerhaven.

Obr. 5.36 (vlevo): Schéma tzv. typu garsonka. Jednotlivé pokoje mají zcela vlastní zázemí (kuchyňka i koupelna). Jednotkám je k dispozici sdílená společenská místnost. Ilustrace: Karolína Kripnerová

4. Nedoporučené typy

Z důvodu dosažení určité finanční rovnováhy jsou v tomto typu často uvažovány (minimálně v českém prostředí) dvojlůžkové pokoje. Například uvedená metodika (Kohout, Tichý, et al, 2018) předepisuje nejmenší počet obyvatel garsonky dvě osoby. Praktickým příkladem jsou i některé ze zkoumaných domů na půl cesty. Pokud však v pokoji bydlí dva neznámí lidé a ne pár (přátelé, partneři), považuje se toto uspořádání za nevhodné. A to zejména z důvodu absence soukromí obyvatel. Tito dva spolubydlící se neznají, mohou být vztahově problémoví a pochází z různých prostředí. Ve dvojlůžkovém pokoji chybí prostor pro absolutní soukromí. Nejde jen o krátkodobé ubytování, ale soužití na delší dobu.

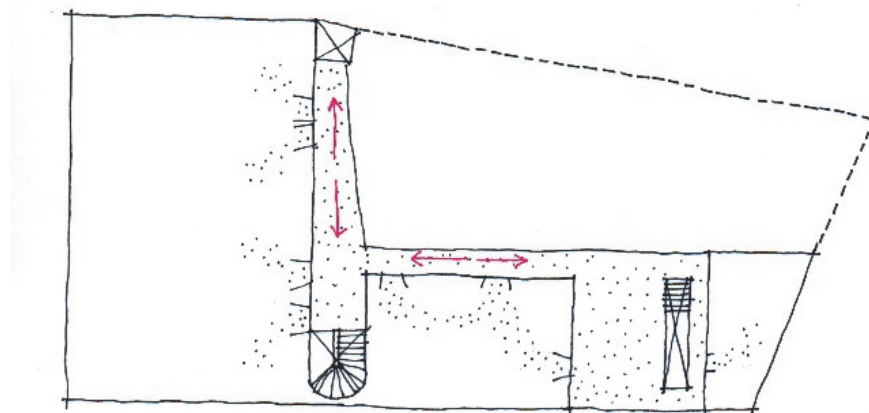
5. 5. 2 Sdílené prostory

Vedle již zmíněných kuchyní, resp. koupelen, jsou dalšími sdílenými prostory komunikace - chodby, haly a pavlače. V případě komunitních projektů je třeba jim věnovat dostatečnou péči, protože právě zde dochází k interakci mezi obyvateli. Je více jak žádoucí (zejména v typu tzv. garsonek) dostatečně dimenzovat komunikační prostory, poskytnout jim denní světlo a ve vhodných místech je vybavit sedacím nábytkem, popřípadě iniciačním bodem (dobře slouží nástěnka, knihovna, či galerie výtvorů (nebo úspěchů) obyvatel).

Chodby by měly být přehledné, nemělo by zde hrozit riziko „momentu překvapení“ kdo je za rohem, a nebýt stísněné. Je žádoucí promýšlet cesty obyvatel tak, aby ze sdílených prostor určených ke shromažďování (kuchyně, komunitní místnosti), vedly minimálně dvě cesty (obr. 5. 37). Předejde se tak mnoha konfliktům, které v heterogenní skupině obyvatel přirozeně vznikají (Hagner, 2018).

Americká architektka Jill Pable, která se věnuje navrhování zařízení pro lidi bez domova, upozorňuje na význam pocitu z těsného prostoru, který vzniká, když člověk nemůže dosáhnout v prostoru svého cíle (2019). Příkladem

je nepřístupný východ z místnosti či chodba (hala), která nelze okem přehlédnout. Nezapomínejme, že zdravý člověk přijímá většinu informací zrakem, a nepřehledný prostor pro něj může být nekomfortní.

Obr. 5. 37: Schématické vyznačení směrů ze sdílených prostor – z každého místa pro více obyvatel vedou cesty dvěma směry.
Ilustrace: Karolína Kripnerová

Další sdílené prostory jsou místa ke shromažďování celého domu, což může být komunitní místnost, tělocvična, aula či jiný velkokapacitní prostor. Je dobré umožnit všem obyvatelům sejít se – například k rozhodovacím procesům (obr. 5. 38). Dimenze místnosti je dle kapacity obyvatel domu. Pro společenský sál (a zároveň celé zázemí domu) je třeba uvažovat vlastní toalety, které mohou využívat hosté. Dále se v domě nachází technické zázemí - prádelna se sušárnou (obr. 5. 39), úklidová místnost, technická místnost - a další společné místnosti jako je studovna a knihovna, dílna, herna, klub či zkušebna, duchovní místnost a tělocvična. Některé z těchto prostorových nároků lze výhodně sdružovat, kdy například na koleji ESG v německých Cáchách se jediná velkokapacitní místnost užívá jak pro shromáždění všech obyvatel, tak pro duchovní a kulturní události, a také jako tělocvična.

Obr. 5. 38: Konferenční sál na koleji je využíván pro setkávání všech obyvatel, k pronajímání za účelem konferencí, ke sportovním aktivitám a k seminářům.

Zdroj: <https://www.esg-aachen.de/raeume/>

Obr. 5. 39: Prádelna a sušárna na koleji ESG v německých Cáchách. Vybavení místnosti jsou dvě pračky a dvě sušičky a šňůry na věšení prádla. Tato kapacita vyhovuje kapacitě šedesáti obyvatel domu.

Zdroj: <https://www.esg-aachen.de/nizzaallee-20/>

Vedle prostorů, ve kterých je každý metr přesně definován, je v domě třeba nezapomenout na prostory, kde se může dělat cokoli (Hagner, 2018). Multifunkční prostor může sloužit k setkávání obyvatel celého domu, ale

i k pronájmu a získávání peněz pro projekt (obr. 5. 40, obr. 5. 41). Jak již bylo popsáno, ve vídeňském VinziRast-mittendrin byli autoři několikrát konfrontováni s názorem, že takovýto prostor je v sociálním projektu pro studenty a lidi bez domova přílišným luxusem. Během fungování projektu se však potvrdil záměr autorů, kdy právě tento prostor dává obyvatelům i návštěvníkům možnost se nadechnout a díky hojnému pronajímání veřejnosti výrazně pomáhá projektu k finanční nezávislosti.

Obr. 5. 40 (vlevo): Podkrovní ateliér ve VinziRast – mittendrin.

Zdroj: <http://www.ig-architektur.at/projekt-detail/vinzirast-mittendrin.html>

Obr. 5. 41: (vpravo) Vedle komerčního využití nabízí prostor k setkání obyvatel celého domu.

Zdroj: <https://www.vinzirast.at/projekte/vinzirast-mittendrin/dachatelier-und-vereinskeller/>, foto: Pez Hejduk

Součástí domu jsou také prostory pro personál, přičemž v provedených rešerších je personál minimální, 1 – 3 osoby. Vedle kanceláře (1 – 2 místnosti) je třeba zřídit konzultační místnost, toalety pro zaměstnance a zdravotnickou místnost (tu je možno sloučit se zázemím pro personál). Ve vídeňském VinziRast-mittendrin jsou k dispozici dvě místnosti kancelářů s teoretickou kapacitou až osm míst, prakticky však projekt a obyvatelé potřebují jednu zaměstnankyni (Korbei, 2019). Případové studie pražských domů na půl cesty mají k dispozici obdobnou (či nižší) kapacitu. DOM8 v Libni disponuje také dvěma kancelářemi, Maják v Michli jen jednou, ve které pracují dva stálí zaměstnanci a jeden na částečný úvazek. Jedna kancelář byla zaměstnanci zmiňována jako nevyhovující (Federlová, 2017). Výsledné doporučení jsou dvě kanceláře, ze kterých lze jednu využívat ke konzultacím a terapiím.

Dále je potřeba dostatečné skladovací zázemí (pro rezervní nábytek, případně osobní věci obyvatel). Vhodné je také umístit v domě samostatný pokoj pro hosty se zázemím, a to zejména, pokud jsou pokoje obyvatel minimální, a případná návštěva by se k nim nevešla.

5. 6 Vybavení

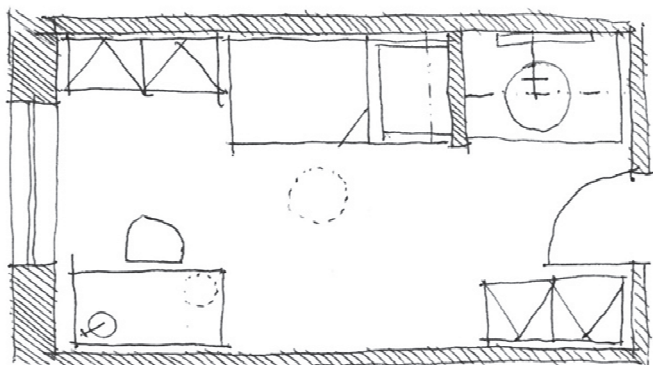
5. 6. 1 Nábytek

Otázky: Je možné oslovit sponzora, který bude dotovat vybavení nábytkem? Jsou lidé v okolí ochotni pomoci s vybavováním domu (dary, repase)? Je možné oslovit umělce či studenty, kteří by se na realizaci podíleli?

Role architekta: Konzultační i návrhová. V první fázi se jedná o koncept – v úrovni studie stavby, později v úrovni prováděcího projektu resp. projektu interiéru.

Obyvatelé domu jsou z velké části mladí lidé převážně bez prostředků a tedy bez možnosti pořídit si vlastní vybavení. Pokoje i společné prostory by proto měly být vybaveny základním nábytkem. V případě potřeby by mělo být možné standardizované vybavení doplnit o vlastní nábytek obyvatel či jej jím nahradit – (a standardní po čas bydlení uschovat ve skladech).

Při vybavování pokojů je třeba zohlednit činnosti, které pokoj musí obyvatelům umožnit. Vedle odpočinku a hygieny je to také studium (prostor na knihy). Dále je třeba myslet na adekvátní úložný prostor v místnosti či umožnit bezpečné uskladnění věcí mimo pokoj. Doporučené vybavení pokojů vychází ze standardu vybavení hotelového pokoje (obr. 5. 42): lůžko, stůl, židle, police, noční stolek či odkládací polička, nízká skříňka s policemi, šatní skříň, zrcadlo, ramínka a háčky na šaty, odpadkový koš, lampa stolní, lampa u postele, světlo stropní, topení s regulací, ovladače elektřiny, zásuvky, umyvadlo (Asociace hotelů a restaurací ČR, 2010). Poznámka k ovladačům v pokoji – pokud má obyvatel možnost si zamknout pokoj, regulovat topení, rozsvítit a zhasnout či vyvětrat, podporuje to jeho pocit kontroly nad místem (Kopec, 2012) a umožňuje si vytvořit k místu vztah domova.

Obr. 5. 42: Skica standardu vybavení pokoje.
Ilustrace: Karolína Kripnerová

Ke standardu vybavení je možné přistupovat trojím způsobem.

1. Nábytek na míru

Přístup, který předpokládá, že kvalitní (a nákladné) prostředí bude kultivovat obyvatele. Tento přístup díky sponzorovi zvolil například dům na půl cesty Sámovka či kolej v německých Cáchách (obr. 5. 43). U některých obyvatel se tento přístup nevyplatil (byly nutné opravy nábytku), ale dům funguje v takto vysokém standardu.

Výhody: kvalitní prostředí, vyšší trvanlivost nábytku. Nevýhody: vysoké pořizovací i udržovací náklady.

2. Sériový nábytek (typu IKEA)

Argumentem pro zvolení vybavení sériově vyráběným nábytkem může být jednak ekonomická dostupnost standardizovaného nábytku či jeho časová dostupnost. Pokud je potřeba vyměnit kus nábytku, je nový ihned k dispozici. Tento důvod vyslovilo i vedení pražské pobočky charitativní společnosti Naděje pro záměr vybavení

nábytkem azylového domu (Kadlec, 2018). Roli hraje také to, že se vybavení tohoto alternativního typu bydlení shoduje s vybavením typické domácnosti či standardního nájemního bydlení.

Výhody: snadná dostupnost a výměna. Nevýhody: nižší trvanlivost a odolnost nábytku.

3. Kombinace, dary a upcyklace

Výhodným přístupem je kombinace výše zmíněných přístupů a také zahrnutí darovaného nábytku či atypického, upraveného vybavení formou *upcyklace*⁸⁰. Příkladem je vybavení vídeňského magdas Hotel. Architekti ze studia Alles Wird Gut dlouhodobě pracují na udržitelném konceptu hotelu. Například police, které sloužily pro ukládání zavazadel ve vlacích, využívají pro odkládání kufrů, nebo vytváří ze starých židlí noční stolky či v hotelové restauraci využívají plechové skřínky jako bary pro servírování jídla (obr. 5. 44). V případě *upcyklace* je dobré zkombinovat darované či *upcyklované* předměty s jedním krásným předmětem (například nová pohovka, lampa, dveře), který celý interiér pozvedne (Jorquera-Martinez, 2018).

Výhody: Zahrnutí darovaného nábytku snižuje pořizovací náklady.

Nevýhody: vyšší nároky na projektanta a designéra, který z darů dokáže vytvořit příjemné a kvalitní prostředí.

Obr. 5. 43 (vlevo): Pokoj na koleji ESG v Cáchách, který je vybaven nábytkem na míru. Toto řešení umožňuje maximální využití prostoru a zároveň provázat celý dům (pokoje, kuchyně, společné prostory) nábytkem ze stejné řady.

Zdroj: <https://www.esg-aachen.de/nizzaallee-20/>

Obr. 5. 44 (vpravo): Alternativní použití starých plechových šatních skříněk, které slouží jako servírovací stolky v restauraci hotelu Magdas. Židle a stoly v restauraci obdržel hotel také darem.

Zdroj: <https://mediportal.univie.ac.at/uniview/studium-lehre/detailansicht/artikel/exkursion-flucht-und-asyl-in-oesterreich/>, foto: Greta Dobetsberger

5. 6. 2 Materiály, barvy a povrchy

Otázky: Jak má projekt působit na obyvatele? Jak se v něm mají cítit zaměstnanci? Jak má být interiér odolný a po jaké době ho bude možné vyměnit? Jaká nebezpečí hrozí nábytku?

Role architekta: Klíčová, výběr konkrétních materiálů a návrh řešení. Úroveň prováděcího projektu a studie interiéru. Spolupráce s dalšími odborníky.

⁸⁰ Upcyklace (z anglického *upcycling*) je přeměna starých a vysloužilých předmětů na předměty s vyšší užitnou hodnotou, než jaký měl původní objekt. Jednoduše řečeno tento pojem znamená vytváření předmětů k užívání z odpadu.

Celkový dojem projektu má být „jako doma“, což je pro výběr materiálů a povrchů zásadní. Je však třeba zohlednit fakt, že obyvatelé domu budou do jisté míry fluktuující, nebo se může stát, že se nebudou k vybavení řádně chovat, což klade vyšší nároky na odolnost vybavení. Mohlo by to znamenat, že budou některé projekty inklinovat k robustnímu odolnému vybavení (typ *antivandal* – například nerezové vybavení koupelen), které však pro tento typ komunitního bydlení nejsou vhodné. Ačkoli Jill Pable ve své shrnující knize o výzkumu navrhování pro lidi bez domova uvádí, že jí nejsou známy žádné specifické studie o materiálech (2019), právě materiály, barvy a povrchy budou vedle prostorového uspořádání utvářet kvalitu prostředí a budou tak mít vliv na pohodu obyvatel. Sam Davis nedoporučuje používat příčky z lehkých konstrukcí typu sádkartón, protože nemají patřičnou odolnost (2014).

1. Materiály

Přírodní materiály působí na člověka příznivým dojmem, je vhodné je v maximální míře (i přes náročnější údržbu) v projektu používat (obr. 5. 45). Dále je dobré užívat materiály, které dokáží pohltit zvuk, protože v komunitním typu projektu určitě nastane vyšší hladina hluku než v běžném bytovém domě.

Obr. 5. 45: Použití maxima přírodních materiálů v interiéru restaurace v přízemí VinziRast-mittendrin. Dřevěné židle a dřevěné obložení stropu jsou zkombinovány s barovým pultem, který je vytvořen z původních stopních trámů, jež musely být během rekonstrukce (a prováděné nástavby) odstraněny.

Zdroj: <https://www.vinzirast.at/aktuelles/details/ein-mittagessen/>

2. Barvy

Vliv barev na člověka uvádí Dan Kopec (2012) v knize o environmentální psychologii⁸¹ následovně:

Červená – stimuluje aktivitu mozku, aktivitu srdce, tlak krve

Růžová – podporuje chuť k jídlu a odpočinek pro svaly

⁸¹ Environmentální psychologie (či ekologická psychologie, ekopsychologie, zelená psychologie) je odvětví psychologie, které zkoumá vzájemné vztahy mezi člověkem a prostředím, ve kterém se nachází. Tento termín použil poprvé Egon Brunswik v roce 1943.

Oranžová – stimuluje apetit, energie

Žlutá – energie, uvolňuje deprese, zlepšuje paměť, stimuluje apetit

Zelená – konejší, odpočinek mentální i psychický, zmírňuje depresi a úzkost

Modrá – uklidňuje, snižuje krevní tlak

Fialová – potlačuje chuť k jídlu, navozuje pocit klidného prostředí, zlepšuje migrénu

Černá – zvyšuje sebejistotu, sílu, moc

Bílá - vyvolává pocit čistoty, panenskosti.

Ačkoli by se mohlo zdát, že je nejlepší vymalovat každou místnost jinou barvou dle jejího účinku, není to tak.

Barvami se však vhodně dají doplnit společné prostory – například označení dveří a kuchyně na jednom podlaží.

Barvy mohou vhodně podpořit v orientačním systému v budově (obr. 5. 46).

„Méně je více.“

(Mies van der Rohe)⁸²

3. Povrchy

Základní povrchy v domě je vhodné zhotovit ze standardních, dostupných a přitom kvalitních materiálů. Povrchy stěn ve většině opatřit bílou omítkou (udržuje hygienický standard a snadno se obnovuje) a v namáhaných místech ji nahradit vhodnějším materiálem. U styku s podlahou omyvatelným soklem a u postele například lakovanou dřevěnou deskou. V koupelnách je třeba užívat voděodolných materiálů (keramický obklad či sěrka). Při volbě povrchů a materiálů je dobré myslet na provoz v domě. Pravděpodobně bude v domě vznikat hluk. Tomu lze předcházet a zvolit akusticky pohltivé materiály, například v konstrukci podhledů či obkladů stěn (obr. 5. 47). Většina podlah má být jednoduše omyvatelná, nedoporučuje se proto použití koberců (maximálně kusových).

Obr. 5. 46 (vlevo): Barevnost v interiéru koleje ESG v CÁCHách, kde převažuje bílá malba na stěnách a stropě, a bílá dveřní křídla zárubně. Jsou doplněny světlou barvou podlahy. Barvy jsou použity jen pro akcentování vstupů do pokojů (na každém patře je jiná barva), a odlišení společných prostor (kuchyně a umývárny), do kterých vedou červená dveřní křídla.

Zdroj: <https://www.esg-aachen.de/nizzaallee-20/>

Obr. 5. 47 (vpravo) Pohltivé materiály na stěně (heraklit), které byly sponzorským darem, v pokoji ve VinziRast-mittendrin.

Zdroj: <http://gaupenraub.net/vinzirastmittendrin>, Simon Jappel

⁸² Z anglického originálu „Less is more.“

5. 6. 3 Vegetace

Otázky: Jaké rostliny budou v domě příjemné? Která místa jsou pro vegetaci vhodná?

Role architekta: Spolupráce se zahradním architektem.

Rostliny jsou jak dekorativním, tak léčivým prvkem (Pable, nedatováno). Bohužel jsou často opomíjeny, nezbývají na ně finance nebo čas. Mohou však být jednoduchým pomocníkem v projektu, a to v několika úrovních. Jednak jsou pozitivním stimulem, protože zelená je barvou odpočinku a zmírňuje úzkost a deprese. Pohled do přírody či do stromů se doporučuje jako léčivý (Perovich, Murphy, et al., 2017). Rostliny mohou být také využity k optickému předělení prostoru. Mohou být i předmětem práce či zábavy pro obyvatele, kteří se o ně starají. Díky nim lze utužit vztah obyvatel k místu, a vybudovat pracovní návyky. I vlastní produkce ovoce, zeleniny a bylinek může sloužit ke zdravému doplnění jídelníčku s minimálními náklady. A v neposlední řadě mají rostliny prokazatelný vliv na ovzduší.

Rostliny jsou výrazným prvkem například v projektu VinziRast – mittendrin. Autoři navrhli střešní terasu, kde je několik míst k pěstování rostlin (obr. 5. 48). Vzniká tak komunitní zahrada přímo v domě, která funguje jako místo setkávání.

Obr. 5. 48: Terasa ve VinziRast-mittendrin, která slouží k pěstování zeleniny a k příjemnému posezení obyvatel.

Zdroj: <https://www.vinzirast.at/projekte/vinzirast-mittendrin/dachatelier-und-vereinskeller/>, foto: Pez Hejduk

5. 6. 4 Osvětlení

Otázky: Kde bude probíhat interakce mezi obyvateli? Které prostory jsou významné? Které prostory stačí vybavit umělým osvětlením?

Role architekta: Zásadní, definování hierarchie prostorů a utváření dispozičních vazeb s ohledem na osvětlení. Konzultace se sociálními pracovníky a dalšími odborníky.

Z hlediska osvětlení plynou pro komunitní typ bydlení standardní normové nároky jako pro běžnou bytovou výstavbu. Je třeba klást důraz na maximum přirozeného světla zejména ve sdílených prostorech, aby se tak staly příjemné pro trávení času a mohlo v nich docházet k navazování mezilidských vztahů (obr. 5. 49, obr. 5. 50).

Obr. 5.49 (vlevo): Sdílená kuchyňka ve VinziRast-mittendrin, v bytě proo tři obyvatele – denní osvětlení je základem příjemného prostoru. Zdroj: <https://www10.aeccafe.com/blogs/arch-showcase/2015/02/12/vinzirast-mittendrin-in-vienna-austria-by-gauppenraub/>, foto: Sebastian Schubert

Obr. 5. 50 (vpravo): Komunikační prostory s dostatečným přirozeným osvětlením je možné vyřešit pomocí pavlačí. <https://www.dearchitect.nl/architectuur/blog/2019/03/blog-gemeenschappelijk-wonen-vinzirast-mittendrin-wenen-door-gauppenraub-101207101>, foto: Kurt Kuball

5. 7 Práce

Otázky: Mají obyvatelé mít nabídku práce přímo v domě či naopak mimo něj? Jakou práci mohou v domě vykonávat? Můžou v domě pracovat i lidé, kteří v něm nebydlí (veřejnost)? Jak a kde bude probíhat podpora hledání práce? Do jaké míry se budou obyvatelé podílet na chodu domu?

Role architekta: Pouze konzultační, spolupráce se sociálními pracovníky, psychology, sociology.

Je třeba si uvědomit, že v lidech, kteří nemají práci, třímá velký potenciál a energie, které je škoda nevyužít (Hagner, 2018). Zaměstnání je pro obyvatele klíčové, ať ho najdou přímo v domě, nebo za ním budou docházet do jiného místa. Dodejme, že je podstatné i vzdělání, kterého mladí lidé dosáhli. Bohužel lidé vyrůstající v dětských domovech mají většinou nižší kvalifikaci. I proto je potřeba zvýšené podpory různých typů sociálního podnikání, vlastního drobného sebezaměstnávání (Strategie sociálního začleňování, 2014) a vzdělávacích kurzů. Příklady dobré praxe se dají najít v zahraničí – například nizozemský *Buzinezzclub* (obr. 5. 51) nebo projekt *Brightful* z Malmö (obr. 5. 52).

Obr. 5.51: Sociální podnik Buzinezzclub v Rotterdamu spolu s Městem Rotterdam podporuje mladé nezaměstnané lidi v intenzivním mentoringu. 10% z účastníků se po kurzu stane podnikatelem, 20% se vrátí do školy a 30% si najde práci (Sirovátko, Spies, 2017). Zdroj: <https://010-magazine.nl/index.php/meer/politiek-maatschappij/80-buzinezzclub-rotterdam-wil-meer-jongeren-uit-de-uitkering-helpen>
 Obr. 5. 52 Zakladatelka projektu Brightful, který propojuje středoškoláky, vysokoškoláky a firmy, Fatime Nedzipovska. Ve společných workshopech získají jedni motivaci, druzí pracovní zkušenost a třetí pracovníky. Zdroj: <http://www.hejsverige.nu/en/engagemang/brightful/>

5. 7. 1 Zaměstnání

1. Nabídka v domě

Například ve vídeňském VinziRast-mittendrin je v přízemí restaurace, kde mohou bývalí lidé bez domova pracovat jako kuchaři, číšníci, či za barem (obr. 5. 53). Dostávají tak možnost utvářet neformální vztahy s majoritní společností. Do domu často zavítají i lidé, kteří ani netuší, že se jdou občerstvit do „sociálního podniku“. Dochází tak k odbourání předsudků společnosti (Hagner, 2018). Dále dům nabízí podporu hledání práce a rekvalifikačních kurzů mimo dům. Je zde možnost navštěvovat workshopy přímo v domě, kterých se mohou účastnit obyvatelé i veřejnost. V přízemí jsou dílny (opravna kol, šití a výroba polštářů) a v patrech domu prostory pro jazykové kurzy (obr. 5. 54).

Obr. 5. 53 (vlevo): Tým kuchařů a číšníků z restaurace VinziRast-mittendrin + Lokal, který je složený z obyvatel domu. Zdroj: <http://www.warda.at/magazin/147-essen-und-gutes-tun>
 Obr. 5. 54 (vpravo): Jazykový kurz němčiny pro veřejnost v patře VinziRast-mittendrin. Zdroj: <https://www10.aeccafe.com/blogs/arch-showcase/2015/02/12/vinzirast-mittendrin-in-vienna-austria-by-gaupenraub/>, foto: Aleksandra Pawloff

2. Dům bez nabídky zaměstnání

Druhý přístup tvrdí, že bydlení a práce nemají být pro obyvatele v jednom domě. Práce mimo domov je chápána jako další podnět k navazování vztahů, osamostatnění se a podpora začlenění do společnosti (obr. 5. 55). Tento

přístup je v extrému ilustrovaný zařízením „otevřená věznice⁸³“ (obr. 5. 56), což je v Česku poměrně nový typ vězení, ale v zahraničí se těší již značné oblibě díky tomu, že výrazně pomáhá snižovat recidivu vězňů (ČTK, 2018). Vedle nových přístupů je v pojetí otevřené věznice důležitý fakt, že o brzké zapojení odsouzených vězňů zpět do společnosti se snaží tím, že vězni pracují mimo areál věznice. Pokud bude v představovaném typu komunitního bydlení aplikován tento přístup, je nutné obyvatelům poskytnout větší podporu ve vyhledávání práce a možností rekvalifikace, a to formou sociální práce, ale také umožnění přístupu k informacím (počítač, internet).

Obr. 5. 55 (vlevo): Prezentace výrobků sociální firmy Košára, která zaměstnává mladé lidi, kteří mají charakteristiky nezaměstnatelnosti.

Zdroj: <https://www.facebook.com/socialnidilnakosara>

Obr. 5. 56 (vpravo): První tzv. otevřená věznice v Čechách (v Jiřicích), ve které vězni chodí do práce mimo areál věznice.

Zdroj: <https://www.vscr.cz/veznice-jirice/o-nas/zakladni-informace/>

5. 7. 2 Provoz a údržba

Provoz v domě má několik úrovní. Vedle administrativních úkonů jako je správa projektu či vybírání nájmu, je třeba zajistit fyzické fungování domu – údržbu, a zejména pak v sociální rovině zabezpečit bezproblémové soužití obyvatel, řešení jejich problémů a poskytnutí pomoci. Kdo bude tyto funkce vykonávat (zda zaměstnanci, externí pomocníci či sami obyvatelé), záleží na očekávané komplikovanosti projektu. Vedle funkce administrátora, domovníka a sociálního pracovníka je vhodné zřídit i pozici koordinátora. Tento mediátor, komunikátor či řešitel problémů má na starosti určitou oblast domu - například úklid, kulturní akce, či je kontaktní osobou pro obyvatele na svém podlaží.

V rámci rozhodování je dobré zavést také pravidelná setkávání celého domu, na kterých se řeší vzniklé problémy a směřování projektu. Tento princip se osvědčil jak v rakouském VinziRast mittendrin, tak na německé koleji ESG v Cáchách i v holandském Startblok Riekerhaven. Pravidla domu je třeba řádně stanovit tak, aby vyhovovala a byla přiměřená pro obyvatele domu. V průběhu času je dobré je kriticky zhodnotit a zjistit, zda stále fungují. Je přínosné, aby co nejvíce rozhodování a s ním spjaté zodpovědnosti přecházelo na obyvatele domu. Snižuje se tak náklady na zaměstnance projektu a na druhé straně se zintenzivní vztah obyvatel k domu. Obyvatelé tím také

⁸³ Otevřená věznice (z anglického *open prison*) je typ vězení, kdy se odsouzení připravují na propuštění na svobodu. Režim ve vězení je tak v některých aspektech podobný svobodnému životu, například tím, že vězni chodí pracovat mimo areál věznice.

získají praxi a dovednosti. Prostředí domu se tak může přizpůsobit nejvíce tomu, jaké by si jej jeho obyvatelé přáli.

„Nejdůležitějším aspektem Startbloku je to, že mladí lidé s různou minulostí, znalostmi a talentem jsou tady se stejným cílem: vytvořit místo, kde se bude dobře žít a kde se budete moct rozvíjet.“
(Maartje, obyvatelka Startbloku Rikerhaven, 2019)⁸⁴

Propracovaný systém fungování Startbloku je založen na několika úrovních řízení. Externí koordinátor celého projektu komunikuje s městem Amsterdam, sousedy a dalšími partnery. Zároveň koordinuje a podporuje tým manažerů, který je složen z obyvatel domu (obr. 5. 57). První z manažerů jsou sociální manažeři (celkem pět lidí), mají v působnosti vše, co souvisí s hygienou, bezpečností a chodem domu. Jejich hlavním úkolem je však vytvářet příjemné prostředí pro soužití a koordinovat tzv. skupinové manažery, které má každá skupina v domě (16 – 32 lidí) dva (jednoho Holanďana a jednoho uprchlíka). Skupinová manažeři dohlíží na dodržování pravidel a zejména na to, aby se každý cítil dobře. Za svou práci dostávají malou měsíční odměnu. Druhým typem manažerů jsou manažeři administrativy. Ti mají na starosti veškerou agendu spjatou s nájemníky – vybírání nových obyvatel, podepisování smluv a vybírání nájemného. Dalším členem je manažer údržby, který dohlíží na údržbu domu a spolu s týmem údržbářů zajišťuje drobné opravy. Dále jsou v týmu dva komunikační manažeři, kteří se starají o emaily, newslettery a sociální média. Posledním členem je manažer rozvoje komunity, který se stará o soužití a diverzitu společenství. Na správě se podílí 10% celkového počtu pěti set obyvatel (Startblok Riekerhaven, 2019).

Obr. 5. 57: Ve Startblok Riekerhaven většinu rozhodovacích procesů přebírají obyvatelé domu.
Zdroj: <https://startblokkerikerhaven.nl/en/about-us/self-managers/>

⁸⁴ Z anglického originálu: „The most important aspect of Startblok is that youngsters with different histories, knowledge and talents are brought together with the same goal: creating a good place to live and where you can personally grow.“

5. 8 Interakce s veřejností

Otázky: Má mít veřejnost přístup do domu? Pokud ano, jakou formou?

Role architekta: Ve spolupráci s iniciátory a dalšími odborníky může definovat možnosti zapojení sousedů, případně sestavit přibližný program (otevřený veřejnosti) a uzpůsobit mu dispoziční řešení.

Obyvatelé by měli v domě nalézt klidné a bezpečné místo, kam se budou moct uchýlit. Je tedy zásadní stanovit hranici mezi možnou interakcí obyvatel s veřejností a jejich soukromím, aby se nestalo, že se veřejnost na obyvatele bude chodit dívat jako na „zvířátka v ZOO“. Interakce s veřejností je pouze prostředkem, jak umožnit obyvatelům kontakt se společností a zároveň umožnit společnosti poznat tyto mladé lidi.

5. 8. 1 Při vzniku

U některých projektů je velmi vhodné umožnit veřejnosti podílet se i na jeho vzniku, kdy můžou například darovat nepoužívaný nábytek či přispět do projektu svými nápady na úvodním workshopu.

5. 8. 2 Během provozu

Zkoumané projekty nabízí různé formy interakce. Časté je zahrnutí občerstvení, kde pracují obyvatelé domu nebo se alespoň prodávají výrobky, které v domě vznikly. Ve vídeňském VinziRast-mittendrin tak najdeme v přízemí restauraci a po jeho vzoru je v brněnském Symbios plánované bistro. Domy mohou nabízet i další služby pro své okolí, které jsou zároveň pracovní příležitostí pro obyvatele. Ve vídeňském VinziRast-mittendrin se nachází dílna, kde se opravují kola a šijí polštáře z pytlů od kávy. Obyvatelé domu na půl cesty Sámovka pak mohou pracovat v dílně Pontifex, kde například vyrábí ve spolupráci s designérem Romanem Kvitou kolekci dřevěných váz, stoličku a lampu (obr. 5. 58)⁸⁵. Dům na půl cesty DOM nabízí práci v sociálním podniku Košára, kde vedle pracovního uplatnění najdou mladí lidé i pomocnou ruku ve svých nesnázích (obr. 5. 59).

Obr. 5. 58 (vlevo): Výrobky z dílny Pontifex, kde pod vedením designéra Romana Kvitou pracují mladí lidé z domu na půl cesty Sámovka.

Zdroj: <https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/neziskovky-jdou-prikladem-investice-do-designu-se-jim-nekolikanasobne-vraci>

Obr. 5. 59 (vpravo): Proutěné košíky z dílny Košára, které vyrábí mladí lidé.

Zdroj: <https://deskgram.net/explore/tags/socialnidilna>

⁸⁵ Více o dílně Pontifex na: <https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/neziskovky-jdou-prikladem-investice-do-designu-se-jim-nekolikanasobne-vraci>

Ve zkoumaných domech se pořádají i doprovodné kurzy – jazykové, dovednostní, sportovní či rekvalifikační – a poradny. Tyto akce jsou přístupné jak obyvatelům, tak veřejnosti. Příkladem je bohatý kulturní program projektu Startblok Riekerhaven (například jóga, herní odpoledne, jazyková kavárna nebo taneční zábava) či Bellevue di Monaco, které nabízí kurzy němčiny, poradenství pro uprchlíky, doučování, kroužek pro ženy či koncerty.

Domy mohou také utvářet partnerské vztahy s jinými institucemi, jako jsou například domovy seniorů. V pražském domě na půl cesty Sámovka, se každý týden scházejí senioři z nedalekého Centra sociální a ošetrovatelské péče ke společnému pečení a tvoření (obr. 5. 60). Ačkoliv nedochází přímo k interakci s obyvateli, výrobky seniorů se prodávají v kavárně domu na půl cesty. Vedle toho se v kavárně nachází i galerie, kde probíhají prodejní výstavy profesionálů i amatérských umělců (obr. 5. 61).

Interakce se sousedy může být ale také nechtěná, pokud se cítí obtěžováni hlukem nebo nevhodným chováním obyvatel. Dle výpovědí provozovatelů musí vedení projektu ihned zasáhnout, aby se případný problém nezvětšil. (Kadlec, 2018) K sousedům je tak třeba přistupovat s velkou obezřetností.

Obr. 5. 60 (vlevo): Senioři chodí každý týden péct do domu na půl cesty Sámovka.

Zdroj: <https://www.samovka.cz/peceme-spolu-v-klubu-symbioza-2/10/>

Obr. 5. 61 (vpravo): Kavárna v přízemí domu na půl cesty Sámovka, ve které je i menší galerijní prostor.

Zdroj: <https://www.samovka.cz/tento-mesic-vystavuje-5/21/>

5. 9 Udržitelnost projektu

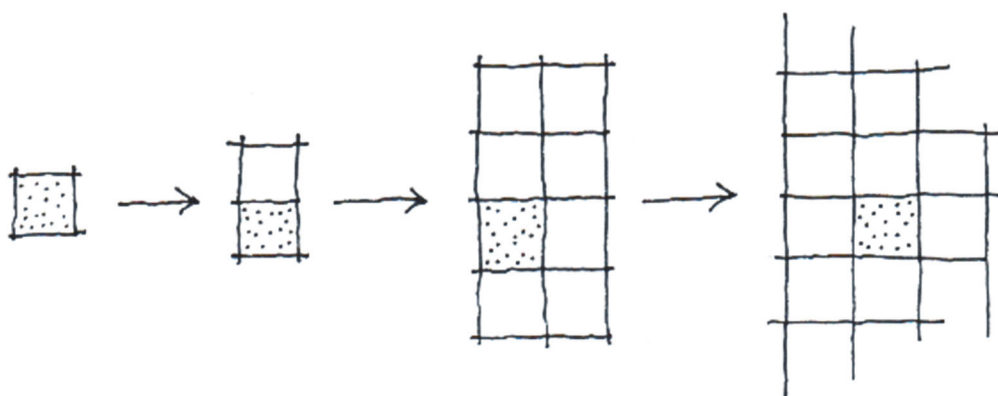
Otázky: Jak má vypadat udržitelný typ komunitního bydlení pro další desetiletí? Jak koncept udržet po stránce ekonomické? Jak reagovat na omezené přírodní zdroje, využití alternativ a další aspekty ekologického stránky projektu? A to nejdůležitější, jak přispět k sociální udržitelnosti projektu?

Role architekta: Zásadní – vliv na ekonomičnost projektu. Ve spolupráci s dalšími odborníky utváří prostory pro sociální interakce, které podporují sociální udržitelnost projektu.

Předmětné domy by měly být navrhovány v duchu udržitelného stavění a architektury, který by měl být už samozřejmostí. Připomíná jej i Ženevská charta udržitelného bydlení (OSN, 2016). Udržitelná architektura představuje komplexní přístup, který je ekologický a ekonomický, ale též udržitelný po stránce sociální a kulturní. Avšak neexistence definice a těžká uchopitelnost tohoto pojmu mnohdy komplikuje jeho praktické ukotvení.

5. 9. 1 Sociální udržitelnost

Prvním momentem, kterému je třeba věnovat pozornost, je soudržnost komunity. Tato pozornost by měla být věnována všem projektům pro bydlení a ve veřejném prostoru, vznikala by pak silná, stabilní a soudržná města. Soudržnost komunity je založena na rozmanitosti skupiny, na vztazích mezi lidmi a na volbě jedince: trávit čas v soukromí nebo s druhými (obr. 5. 62). Jak uvádí i Kohout a Tichý (2018), sociální soudržnosti lze mj. dosáhnout zvýšenou dostupností alternativ v rámci bydlení a navrhováním v intencích universálního designu, který umožní užívat bydlení různými lidmi a podpoří tak vznik sociálně smíšených společenství. Čím více jsou členové určité komunity provázáni vzájemnými vazbami, tím je komunita silnější. Architektura může být významným hráčem v utváření prostředí, které vznik vazeb podporuje, nebo vůbec umožňuje. Zároveň je třeba dodat, že nevhodné prostředí není nutně překážkou pro dobře fungující vazby mezi lidmi, ale může být překážkou v navazování nových vazeb tam, kde ještě žádné nejsou.

Obr. 5. 62: Stupňování soukromí usnadňuje navazování vazeb v komunitě. Je založené na absolutním soukromí každého obyvatele. Ilustrace: Karolína Kripnerová

Dalším aspektem sociální udržitelnosti je přijetí domu okolím. To by zjednodušeně šlo popsat jako „jak mají lidé dům rádi“. Přijetí lze hodnotit na mezilidské a vztahové úrovni – jak sousedé projekt (a jeho obyvatele) mezi sebe přijmou, jestli se jím cítí obtěžováni, jsou k němu neteční, nebo ho naopak pokládají za přínosný pro ně samé. Toto přijetí lze podpořit interakcí s veřejností, jak bylo popsáno ve stejnojmenné kapitole výše. Druhou úrovní je adekvátnost stavby – zda dům zapadne přirozeně do svého okolí. Tento aspekt je základním úkolem pro architekta, který tak musí nastudovat a následně vtisknout do projektu historii místa, jeho tradici a genius loci. Přijetí lze podpořit volbou vhodných materiálů novostavby či citlivou adaptací stávající budovy. Estetické vnímání a názor na líbivost stavby jsou však zcela individuální. Lze je však podpořit vzděláváním společnosti

a vysvětlováním například významu úcty k historii a tradici, která byla v Česku v druhé polovině dvacátého století přerušena (obr. 5. 63).

*„Když postavíte krásnou budovu, lidé ji mají rádi.
Nejudržitelnější stavba na světě je ta, kterou lidé milují.“
(Cameron Sinclair, Architecture for Humanity, 2013)⁸⁶*

Obr. 5.63: Příklad kontroverzní novostavby azylového domu pro matky s dětmi (původně projektovaného jako dům na půl cesty) v Chrudim, který byl postaven v roce 2012. Zda tento projekt ctí genius loci místa je na zvážení čtenáře.
Zdroj: <http://chrudimskenoviny.cz/kategorie/zpravy/azyliku-mubasu-konci-udrzitelnost-co-s-nimi-dal>

5. 9. 2 Ekologická udržitelnost

Protože se jedná o projekty ve veřejném zájmu, měly by se snažit o co nejvyšší kvalitu díla, případně pracovat s vyšší mírou inovativních technologií a řešení, a udávat tak směr současnému stavění. Podobně hovoří i doporučení od Kohouta a Tichého pro stavby pro sociální bydlení – tyto stavby by měly být vzorovým přístupem k výstavbě (2018). Srovnajme však současný stav sociálních projektů a rozpočty, se kterými musí vyjít. Samozřejmostí by mělo být šetrné nakládání s vodou, šetření energií ale i práce se stávající budovou. U materiálů je třeba zvážit jejich recyklovatelnost a ekologickou stopu. A při volbě zdroje energie maximálně využívat obnovitelné zdroje. Nejdůležitějším aspektem je však navrhnout budovu tak, aby vyhovovala i za určitou dobu – a jen s co nejmenšími stavebními zásahy.

⁸⁶ Z anglického originálu "When you build a beautiful building, people love it. And the most sustainable building in the world is the one that's loved."

5. 9. 3 Ekonomická udržitelnost

Vzhledem k neziskovému charakteru tohoto typu projektu je jeho financování (více či méně) závislé na externích zdrojích. Pro chod objektu je však podstatný nájem, který obyvatelé platí. Vedle vstupních nákladů na novostavbu či rekonstrukci objektu je neméně důležité zajištění prostředků na chod projektu. Společnost si (snad) časem uvědomí, že investice do služeb a projektů, které předchází vzniku lidských problémů (věnují se prevenci), jsou nižší, než investice do služeb, které jsou nutné z důvodu vzniklých problémů.

Příkladem je zmíněná vídeňská charitativní organizace, která provozuje i VinziRast-mittendrin. Tato charita je založena na dobrovolnické práci veřejnosti a firem (obr. 5. 64, obr. 5. 65).

Obr. 5.64, obr. 5. 65: Ve vídeňské noclehárně VinziRast Cortihaus vaří každý večer dobrovolníci. Nakoupí, uvaří a naservírují jídlo šedesáti osobám. Zdroj (vlevo): <https://www.meinplan.at/blog/was-12-becher-sauerrahm-mit-einer-juke-box-zu-tun-haben-85>, foto: Mariella Visy, Zdroj (vpravo): <https://www.malteser.at/malteser-kochen-in-der-vinzirast/>

Snad sociální projekty jednou nebudou mít nálepku toho nejlevnějšího řešení, staveb a prostředí. Protože jak zní obecné rčení, nejsme tak bohatí, abychom si mohli dovolit levná řešení. Například švýcarští architekti ze studia Buchner Bründler považují dostupnost kvalitní architektury i pro lidi s omezenými příjmy za absolutní nutnost (obr. 5. 66, obr. 5. 67).

*„Kvalita neznamená, že to je drahé,
ale kvalita znamená být si vědom hodnot a architektonických témat.“
(Buchner Bründler Architekten, 2019)*

Obr. 5. 66, obr. 5. 67: Adaptace historického domu na hostel pro mladé lidi St. Alban dle návrhu Buchner Bründler Architekten, kde je kvalitní architektura dostupná i lidem s omezenými příjmy.
Zdroj: <https://www.booking.com/hotel/ch/youh-hostel-st-alban.cs.html>

6. Závěr

Bezdomovectví je komplexní společenský problém, jehož řešení vyžaduje spolupráci odborníků – sociálních pracovníků, sociologů, antropologů, politiků, byznysmenů, právníků, ... ale také architektů. Současná odborná diskuze však takovýto kulatý stůl profesionálů nenabízí. Možná kvůli nízkému společenskému povědomí o této problematice, možná kvůli rezignaci odborníků (také architektů!) na společenská témata, a možná i kvůli chybějícím interdisciplinárním dialogům a znalostem.

Práce objasňuje nutnost přítomnosti architektů v řešení prevence bezdomovectví a představuje možné role architekta v řešení sociálního začleňování mladých lidí ohrožených bezdomovectvím. Vychází přitom ze znalostí a schopností, které si architekt během svého vzdělání a profesní praxe osvojí.

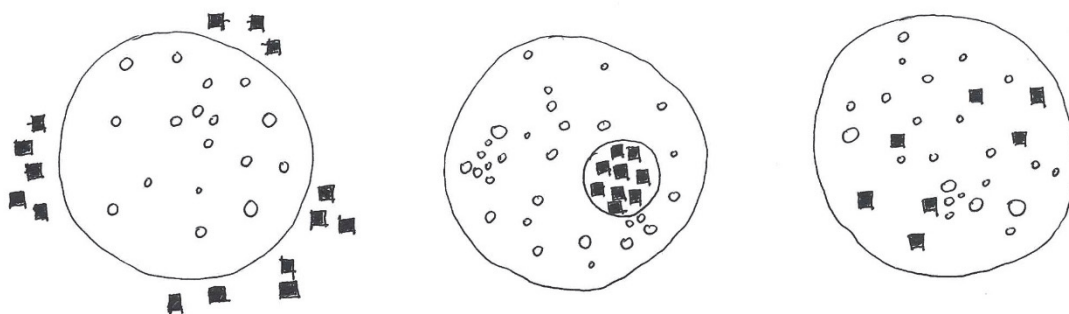
Hlavní doménou profese je utváření kvalitního prostředí, hledání problémů a jejich řešení (architekt - designér). Dále je to jeho široký rozhled a zvědavost (architekt – generalista), schopnost vizualizace a prezentace (architekt – popularizátor), schopnost řídit a koordinovat (architekt – manažer) a v neposlední řadě také vize a touha angažovat se (architekt – hybatel změn). Tyto vlastnosti a schopnosti si každý osvojí s rozdílnou intenzitou. Nelze tedy tvrdit, že zahrnutím architekta do nového projektu je úspěch zaručen. Architekt a jeho schopnosti však mohou, jak tato práce ukazuje, přinést velký potenciál pro již fungující sociální služby a především pro nové typy bydlení, který je škoda nevyužít. Práce architekta může standard těchto budov a zařízení výrazně zvýšit.

Jednou z cest k řešení bezdomovectví jsou dostatečná preventivní opatření, aby se další lidé neocitli v nouzi a na společenském dně. Cílovou skupinou pro tuto práci jsou mladí lidé, kteří neměli stabilní rodinné zázemí a vyrůstali například v dětském domově. Ti jsou vlivem prostředí (nedostatečná citová výbava kvůli rané institucionální péči, absence vzorů chování, finanční základny a další) a systémové chyby znevýhodněni při vstupu do dospělého života. Pokud jim společnost nabídne určité možnosti, jak tuto situaci překonat, výsledek bude přínosem pro obě strany: mladý člověk se zapojí do společnosti a společnost nebude muset vynakládat další prostředky na následnou pomoc a potýkat se s jevem (tj. bezdomovectvím), který není většinové společnosti příjemný, a je pro ni přítěží.

V současné době je k dispozici mladým lidem opouštějícím dětské domovy sociální služba nazvaná dům na půl cesty, která dělá velmi důležitou práci. Nicméně statistická data o vzrůstajícím počtu mladých lidí bez domova a nedostupnosti bydlení zdůrazňují potřebu hledat i další cesty, a to nejen pro děti z dětských domovů.

Prvním krokem k řešení, který je však mimo možnosti této práce, je zlepšení státní péče o ohrožené děti – jednak urychlená preference náhradní rodinné péče oproti ústavním zařízením, ale také systémová změna přípravy těchto dospívajících dětí na dospělý život. Druhým krokem, který by byl předmětem dalšího výzkumu, je definování prostorových a typologických standardů domů na půl cesty. A konečně třetím krokem je hledání alternativních možností bydlení, které pomůžou mladým lidem v nesnázích (a to nejen těm, kteří si prošli dětským domovem). A právě to bylo předmětem této práce.

Východiskem pro tuto práci bylo seznámení se se současnou problematikou v českém prostředí a také s příklady zahraniční praxe. Ty se týkají spolubydlení mladých lidí opouštějících dětské domovy a studentů, bývalých lidí bez domova a studentů nebo seniorů, a také spolubydlení uprchlíků a místních. Všechny tyto skupiny (lidé ohrožení bezdomovectvím, lidé bez domova, uprchlíci) totiž spojuje jejich pozice na okraji společnosti a jejich touha se (zpět) do většinové společnosti začlenit. Téma uprchlíků se stalo v zahraničí velmi diskutované kvůli (nedávné) kulminaci migrační krize v roce 2015. Zejména v Německu, ale i v Nizozemí či Dánsku se uspořádalo velké množství konferencí, architektonických a sociálních projektů a bylo napsáno také několik knih, které se tématu začleňování uprchlíků v novém prostředí věnují. Podobně je třeba v prostředí České republiky nahlížet na problematiku bezdomovectví (obr. 6. 1).

Obr. 6. 1: Inkluze obyvatel.
Ilustrace: Karolína Křípnerová

Výsledkem práce je vize, jak by mohlo (mělo) bydlení pro mladé lidi ohrožené bezdomovectvím vypadat. Analogicky je možno přemýšlet i o bydlení pro další skupiny ohrožené bezdomovectvím – například pro seniory či pro lidi opouštějící vězení. Na základě provedených analýz úspěšných zahraničních příkladů a s důkladnou znalostí místní – české – situace, je navrhován nový typ „komunitního bydlení“.

Práce definuje principy návrhu tohoto nového typu bydlení, které klade důraz na utváření komunity a promísení obyvatel i funkcí. Jeho zakotvení v legislativě je problematické, protože se jedná o nový (alternativní) typ domu a protože neexistuje opora v zákoně o sociálním bydlení. Jedná se o nájemní bydlení s důrazem na komunitu, doplněné o služby.

Možná je jednodušší vymezit, co tento dům není: ubytovna, sociální služba ani vlastnické bydlení.

Zřizovatelem či provozovatelem tohoto komunitního typu bydlení může být stát, obec nebo nezisková organizace. Finance na stavbu či rekonstrukci domu lze získat jak ze soukromých, tak ze státních zdrojů nebo využít evropské dotace. Finance na provoz by měly plynout z velké části z vlastního projektu (nájmy, sbírky, dary a komerční využití části budovy). Představení a vysvětlení projektu veřejnosti a úřadům při jeho vzniku je zásadní pro jeho přijetí (zejména sousedy). Dobré je také do projektu zapojit kulturní či vzdělávací instituce z okolí. Pro tento typ projektu je vhodné rekonstruovat stávající objekt (i když při patřičném nastavení fungování lze s úspěchem využít i v novostavbu či v dočasný objekt). Poloha domu by měla být ve stabilizované rozmanité

zástavně, přičemž je pro obyvatele (a zaměstnance) důležitá dostupnost vybavenosti a služeb, možnost identifikovat se s okolím a začlenění objektu (a zejména jeho obyvatel) do sousedství. V domě mají nalézt domov různé skupiny lidí (například mladí lidé bez stabilního rodinného zázemí a senioři, nebo lidé odcházející z ústavní péče a studenti a další), přičemž je třeba citlivě pracovat s počtem obyvatel. Celkově by neměl přesáhnout čtyřicet osob. Dům může být řešen na základě několika konkrétních prostorových schémat, která se věnují bydlení jednotlivce a prostorů pro setkávání s dalšími obyvateli. Hlavní funkci domu – bydlení – je třeba doplnit o další, například služby či komerční využití části domu. Ve vybavení domu je možné uplatnit více přístupů k nábytku či materiálům, přičemž je třeba akcentovat přírodní materiály, rostliny a přirozené osvětlení. Zaměstnání je dobré části obyvatel nabídnout přímo v domě, a nabídku doplnit o další spřátelené podniky. Důležitá je interakce domu s veřejností například prostřednictvím spektra kulturních a společenských akcí. Veřejnost i (budoucí) obyvatelé mohou participovat už na vzniku či v průběhu projektu. Proponovaná stavba také musí splňovat kritéria udržitelnosti.

Cílem navrženého komunitního typu bydlení je inkluze, kdy je třeba odstraňovat bariéry mezi členy společnosti. Rozdílnost lidí je naopak brána jako výzva a příležitost, která obohacuje a posiluje společnost. V další rovině je cílem i promísení funkcí v domě a jeho okolí, které je za předpokladu dodržování pravidel přínosem pro město. Práce záměrně stanovuje v určitých principech více možností, protože právě variabilita a možnost volby je dalším cílem. Celkově jde o určitou vizi bydlení budoucnosti.

Základním „poučením“ z provedeného výzkumu by měla být nejen tato typologie, ale především dokázání, že role architekta je v přípravě „sociálních“ projektů nezastupitelná, a architekt by měl vždy být součástí multidisciplinárního týmu, který se na přípravě staveb pro lidi ohrožené bezdomovectvím podílí.

Výsledky práce by měly nalézt využití mezi architekty a studenty architektury, kterým mohou ukázat, jakým způsobem pracovat na „sociálních“ projektech a jakými problémy trpí mladí lidé bez stabilního rodinného zázemí. Dále jim práce ukáže, jak se věc řeší u nás i v zahraničí a jaká základní pravidla by činnost architektů měla mít, aby v budoucnu přinesla úspěch. Současně jim disertace může pomoci odhalit i jiné důležité role architekta, než jen „navrhování“.

Pro státní správu i neziskové organizace zajímající se o tuto problematiku se disertace snaží nabídnout přehledná doporučení, jak vhodně pracovat s fyzickým prostředím, aby prevence bezdomovectví mezi mladými lidmi měla vyšší šanci na úspěch.

7. Přílohy

7. 1 Legislativní rámec náhradní péče

7. 2 Poskytování a financování služby dům na půl cesty

7. 3 Výčet legislativy relevantní k prostorovým nárokům

7. 1 Legislativní rámec náhradní péče

Pokud rodič nevykonává svoji rodičovskou odpovědnost řádně a vyžaduje-li to zájem dítěte, pozastaví či omezí soud výkon rodičovské odpovědnosti⁸⁷ (to však nemá vliv na plnění vyživovací povinnosti k dítěti). Předním hlediskem sociálně-právní ochrany dětí je zájem a blaho dítěte⁸⁸. Ochrana práv dítěte znamená řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmů dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Tyto zájmy zajišťují orgány sociálně-právní ochrany dětí (tzv. OSPOD, lidově „sociálka“), což jsou Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí, Ministerstvo práce a sociálních věcí, krajské úřady a obecní úřady včetně obecních úřadů obcí s rozšířenou pravomocí.

Věkové rozmezí dětí, které mohou být umístěny do institucí ústavní výchovy⁸⁹, je od tří do osmnácti let. Pokud se mladý dospělý připravuje na budoucí povolání, může v ústavu zůstat až do 26 let. Ústavní výchovu lze nařídit nejdéle na dobu tří let⁹⁰, s možností jejího opakovaného prodloužení. Je třeba upozornit, že v zákoně není nijak ošetřena maximální možná doba prodloužení ústavní péče a také, že absentuje zřetel na věk dítěte, které je umísťováno do dětských institucí. V zahraničí je stanovení minimální hranice věku samozřejmostí, například ve Velké Británii to je - kromě výjimečných případů - 12 let (Dítě a rodina, 2016). Soud má vždy zvážit, zda není na místě dát přednost svěřeni dítěte do péče fyzické osoby. V případě nařízení ústavní výchovy má soud povinnost alespoň jednou za půl roku přezkoumat, zda důvody, které vedly k nařízení opatření, stále trvají (vyžádá si zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, opatří si vyjádření názoru dítěte a vyzve také rodiče k vyjádření stanoviska). Návštěvy sociálního pracovníka jsou však v praxi dětmi z dětských domovů často nepochopeny či považovány za zbytečné (Hanáková, Kormaňák, 2015).

Základní organizační jednotkou dětských domovů je rodinná skupina, která je tvořena šesti až osmi dětmi. Takových skupin povoluje zákon v jedné budově (resp. v jednom areálu) dětského domova zřídit nejméně dvě a nejvíce šest. Pokud zřizovatel zařízení stanoví nižší počet dětí ve skupinách, uhradí zřizovatel zvýšené výdaje na činnost zařízení. Dítě má právo na udržování kontaktu s osobami odpovědnými za výchovu a dalšími blízkými osobami za podmínek stanovených tímto zákonem, a to formou korespondence, telefonických hovorů a osobních návštěv. Doplňkem ústavní výchovy jsou střediska výchovné péče. Střediska pomáhají rodičům při výchově dítěte a jejich cílem je zamezit odtržení dítěte od jeho rodiny. V Česku je takových středisek 37 (Národní ústav pro vzdělávání, 2019).

⁸⁷ Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů (2016)

⁸⁸ Zákon č. 359/1999 Sb., zákon o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů (k roku 2016)

⁸⁹ Zákon č. 109/2002 Sb., zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů (k roku 2014)

⁹⁰ NOZ, Paragraf 972

7. 2 Poskytování a financování služby dům na půl cesty

Poskytovatele sociálních služeb lze pro přehlednost rozdělit do tří skupin. Velmi podstatnou část této skupiny tvoří nestátní neziskové organizace a fyzické osoby. Dále jsou to obce a kraje, které mají za povinnost zjišťování potřeby lidí, na které pak úřady reagují zřizováním organizací přispívajících k naplnění potřeb. A posledním je MPSV, které zřizuje pět specializovaných ústavů sociální péče. Každý poskytovatel sociální služby se musí registrovat do takzvaného Registru poskytovatelů sociálních služeb, díky kterému je přehledný a jednoduše dostupný počet poskytovatelů konkrétní sociální služby.

Sociální služby lze poskytovat pouze na základě oprávnění k provozování této činnosti, které vzniká rozhodnutím o registraci poskytovatele sociální služby do tzv. Registru poskytovatelů sociálních služeb. O registraci rozhoduje příslušný krajský úřad na základě splnění příslušných podmínek. Podmínky k registraci se vztahují na osobu poskytovatele (týkají se odborné způsobilosti, bezúhonnosti a skutečnosti, že na žadatele o registraci nebyl prohlášen konkurs nebo insolvenční řízení) a na místo poskytování sociální služby (žadatel musí uvést údaje o místě poskytování sociální služby, doložit vlastnické nebo jiné právo k objektu, předložit rozhodnutí o schválení provozního řádu zařízení, a doložit, že personální, materiální a technické podmínky odpovídají druhu poskytovaných sociálních služeb). Při splnění náležitostí je služba registrována. Upozorním, že registrující orgán nemá pravomoc novou službu odmítnout registrovat (například z důvodu naplnění kapacity v kraji apod.).

V roce 2016 vydalo MPSV pomůcku pro registrující orgán, tzv. Doporučený postup⁹¹, který však není závazný. Tento dokument vysvětluje splnění materiálních a technických podmínek: stane se tak doložením stanoviska hasičského záchranného sboru a dokladu o účelu využití stavby (např. kolaudační rozhodnutí), v případě potřeby je možné si také vyžádat vyjádření Národního institutu pro integraci osob s omezenou schopností pohybu a orientace České republiky (MPSV, 2016c). Dokument dále uvádí, na které body by se měl úředník soustředit při místním šetření, jedním dechem ale paradoxně dodává, že pro posouzení je rozhodující, aby poskytovaná sociální služba naplňovala požadavky stanovené v zákoně o sociálních službách, přičemž ten výslovně nestanoví, jaké body má registrující úředník prozkoumat pro posouzení splnění podmínek. Doporučený postup nicméně uvádí následující body k posouzení:

1. umístění objektu v zástavbě
2. bezbariérovost objektu
3. společenské prostory
4. provozní prostory – jako jsou kuchyň, prádelna
5. počet pokojů a počet lůžek na pokojích
6. možnost uživatelů používat vlastní vybavení

⁹¹ Doporučený postup č. 4/2016 s názvem „Problematika podmínek registrace, oznamování změn v registraci, pozbytí platnosti registrace a zrušení registrace poskytovatelů sociálních služeb“. Podtitul práce se odvolává k paragrafům 78 – 82 zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů.

Sociální služby jsou financovány dotacemi ze státního rozpočtu⁹², kdy krajské zastupitelstvo rozhoduje o poskytnutí příspěvku a jeho výši jednotlivým poskytovatelům sociálních služeb. Zákonem je také konkrétně pro každý kraj definováno procento z objemu finančních prostředků státního rozpočtu na podporu sociálních služeb. Konkrétně je tak například pro Hlavní město Prahu z celkového objemu peněz vyčleněno 8,08%, což v absolutních číslech znamená příspěvek přibližně 900 milionů Kč ročně. Největší podíl připadá Moravskoslezskému kraji (11,99%), nejmenší pak Karlovarskému kraji (3,40%). Na dotace se nevztahuje právní nárok. Pro ilustraci uvádíme situaci v hlavním městě, kde celkový náklad sociálních služeb činí dle vedoucí oddělení ekonomického a metodického odboru zdravotnictví, sociální péče a prevence, 3 miliardy Kč (Prokopová Nesrstová, 2017). Rozdíl hodnot (dotace ze státního rozpočtu a skutečné náklady) musí hlavní město najít ve svém krajském rozpočtu. Z výše zmíněného vyplývá určitá nevole kraje ke zřizování nových sociálních služeb, které nemají dopředu zajištěny vlastní finance na provoz, na druhou stranu ale nemá pravomoc odmítnout novou sociální službu registrovat. Registrací však automaticky nevzniká nové sociální službě právo obdržet od registrujícího orgánu dotace na provoz. Vznik nové sociální služby je totiž často předmětem jednorázové investice, například dotací a grantů a v praxi pak nastává problém s financováním provozu služby (ačkoliv finanční rozvaha je žadatel povinen dodat jako podklad pro registraci sociální služby, tzv. „Plán finančního zajištění sociálních služeb“).

Pro rozdělování dotačních prostředků mezi poskytovatele sociálních služeb na území kraje je v hlavním městě zřízen tzv. Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb a tzv. Síť sociálních služeb. V pražském Střednědobém plánu rozvoje sociálních služeb (pro období 2016 – 2018) je k problematice domů na půl cesty uvedeno, že domy na půl cesty jsou prioritní sociální službou a že jejich kapacitu považuje správce za dostatečnou. Domy na půl cesty, které obdržely v roce 2017 dotaci ze státního rozpočtu, byly na území Prahy tři (Magistrát hlavního města Prahy, 2015), celkový počet domů na půl cesty v Praze je pět⁹³. Úřad hlavního města Prahy tyto vybrané poskytovatele určuje na základě Základní sítě sociálních služeb. Pojem Síť sociálních služeb zavedla novela zákona o sociálních službách platná od ledna 2015 a je tak označen souhrn sociálních služeb, které v dostatečné kvalitě a s odpovídající místní dostupností napomáhají řešit nepříznivou sociální situaci osob na území kraje. Jsou zde uvedeny sociální služby, mezi které Hlavní město Praha na základě rozhodnutí zastupitelů rozděluje dotační zdroje ze státního rozpočtu. Proces zařazení sociální služby do Sítě se skládá ze tří kroků: poskytovatel podá žádost s předepsanými náležitostmi ke stanovenému datu, následně proběhne místní šetření, kdy pověřené osoby z krajského úřadu zkoumají pravdivost doručených podkladů a na závěr jsou uvedená zjištění předána zastupitelům, kteří na svém zasedání učiní rozhodnutí o zařazení do Sítě.

⁹² Dle zákona č. 108 ze dne 14. 3. 2006 o sociálních službách. In: Sbirka zákonů České republiky, 2006, § 101

⁹³ Registr poskytovatelů sociálních služeb [cit. 2018-05-08]

7. 3 Výčet legislativy relevantní k prostorovým nárokům

Vyhláška č. 501/2006 Sb., o obecných požadavcích na využití území, ve znění pozdějších předpisů (2014) stanovuje obecné požadavky na využívání území a dále se použije při vymezení ploch v územních plánech. § 2 definuje stavby pro bydlení (bytový či rodinný dům, ve kterém více než polovina plochy odpovídá požadavkům na trvalé bydlení a je k tomuto účelu určena) a stavby ubytovacího zařízení, kde je poskytováno ubytování (hotel, motel, penzion a ostatní ubytovací zařízení).

Vyhláška č. 268/2009 Sb., o technických požadavcích na stavby, ve znění pozdějších předpisů (2014):

§ 3 d) definuje ubytovací jednotku jako

1. jednotlivý pokoj nebo soubor místností, které svým stavebně technickým uspořádáním a vybavením splňují požadavky na přechodné ubytování a jsou k tomuto účelu určeny,
2. ubytovací jednotka v zařízení sociálních služeb, určená k trvalému bydlení,

§ 3 g) definuje byt jako

Soubor místností, popřípadě jedna obytná místnost, který svým stavebně technickým uspořádáním a vybavením splňuje požadavky na trvalé bydlení a je k tomuto účelu užívání určen.

§ 3 i) definuje obytnou místnost jako

Část bytu, která splňuje požadavky předepsané touto vyhláškou, je určena k trvalému bydlení a má nejmenší podlahovou plochu 8m². Kuchyň, která má plochu nejméně 12 m² a má zajištěno přímé denní osvětlení, přímé větrání a vytápění s možností regulace tepla, je obytnou místností. Pokud tvoří byt jedna obytná místnost, musí mít podlahovou plochu nejméně 16 m², u místností se šikmými stropy se do plochy obytné místnosti nezapočítává plocha se světlou výškou menší než 1,2m.

§ 10 (5) světlá výška místnosti musí být alespoň 2, 6m v obytných a pobytových místnostech, resp. 2, 3m v obytných a pobytových místnostech v podkroví; místnosti se zkosenými stropy musí mít tuto světlou výšku nejméně nad polovinou podlahové plochy místnosti.

§ 11 (2,3) dodávají, že obytné místnosti musí mít zajištěno denní osvětlení, dostatečné větrání a vytápění v souladu s normovými hodnotami.

§ 13 (1) udává, že prosluněny musí být všechny byty a ty pobytové místnosti, které to svým charakterem a způsobem využití vyžadují.

§ 3 g) definuje pobytovou místnost jako

Místnost nebo prostor, které svou polohou, velikostí a stavebním uspořádáním splňují požadavky k tomu, aby se v nich zdržovaly osoby.

§ 10 (5) světlá výška místnosti musí být alespoň 2, 6m v obytných a pobytových místnostech, resp. 2, 3m v obytných a pobytových místnostech v podkroví; místnosti se zkosenými stropy musí mít tuto světlou výšku nejméně nad polovinou podlahové plochy místnosti.

§ 11 (4,5) dodávají, že pobytové místnosti musí mít zajištěno osvětlení, větrání a vytápění v souladu s normovými hodnotami. § 13 (1) udává, že prosluněny musí být všechny byty a ty pobytové místnosti, které to svým charakterem a způsobem využití vyžadují.

§ 5 (2) se věnuje parkovacím stáním, které se mají řešit s ohledem na normové hodnoty (ČSN 73 6056 Odstavné a parkovací plochy silničních vozidel a ČSN 73 6110 Projektování místních komunikací). Dle druhé zmíněné normy (bez započítání opravných koeficientů vázaných na konkrétní situaci) se počítají v činžovním domě dva byty o jedné obytné místnosti na jedno odstavné stání. U ubytovny pro pracující, jsou počítána tři lůžka na jedno odstavné stání. U ubytovny či * hotelu se uvažují 4 lůžka na jedno parkovací stání.

§ 39 (1, 2, 3) uvádí zvláštní požadavky na bytové domy

V bytovém domě musí být vymezen prostor pro odkládání směsného komunálního odpadu, musí být vybaveny úklidovou komorou a prostor hlavního schodiště musí mít denní osvětlení.

§ 43, uvádí zvláštní požadavky pro stavby ubytovacích zařízení

(3) Minimální šířka chodeb pro hosty je 1,5m , nejmenší průchozí šířka schodiště pro hosty je 1, 1m a komunikace zaměstnanců se nesmí křížit s komunikacemi hostů.

(4) Světlá výška pokoje hosta musí být minimálně 2,6m.

(5) Předsín pokoje hosta musí mít minimální průchod 900mm, u pokojů určených k ubytování osob s omezenou schopností pohybu a orientace musí být průchozí šířka předsíně min. 1, 5m a délka min. 2, 2m; nemusí být od pokoje hosta oddělena dveřmi.

§ 44 (1, a) uvádí, že nejmenší plocha pokoje v ubytovací jednotce v členění do tříd činí 8m² u jednolůžkového pokoje, 12,6m² u dvoulůžkového pokoje pro třídu jedna a dvě hvězdičky

(2) Hygienické zařízení ubytovací jednotky musí mít plochu nejméně 4m².

(3) Ubytovací jednotky v ubytovacích zařízeních do třídy tři až pět hvězdiček musí mít hygienické zařízení.

U ostatních ubytovacích zařízení musí být v pokoji alespoň umyvadlo s tekoucí vodou. V těchto případech je nutno na každém podlaží, nejméně však na každých 10 pokojů, zřídit koupelnu s vanou nebo se sprchovým koutem a umyvadlem, a dále záchod uspořádaný odděleně pro muže a pro ženy, s předsíní a umyvadlem.

(4) Stavba ubytovacího zařízení s více než třemi nadzemními podlažími musí být vybavena výtahem.

(5 a, b) V části ubytovacího zařízení, kde jsou poskytovány stravovací služby a kde je provozována společenská nebo kulturní činnost, musí být samostatná místnost se záchodovou mísou pro veřejnost odděleně pro muže a pro ženy obojí s předsíní a umyvadlem. Požaduje se pro ženy jedna záchodová mísa na 10 žen, pro každých dalších 20 žen jedna další záchodová mísa, pro muže jedna záchodová mísa a jedno pisoárové stání nebo mušle na 10 mužů, pro každých dalších 40 mužů jedna další záchodová mísa a jedno pisoárové stání nebo mušle.

Vyhláška č. 23/2008 Sb. O technických podmínkách požární ochrany staveb, ve znění pozdějších předpisů (2011) definuje v § 17 podmínky pro stavby ubytovacího zařízení.

A vyhláška č. 398/2009 Sb., o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb, ve znění pozdějších předpisů (2014) stanoví obecné technické požadavky na stavby a jejich části tak, aby bylo zabezpečeno jejich užívání osobami s pohybovým, zrakovým, sluchovým a mentálním postižením, osobami pokročilého věku, těhotnými ženami, osobami doprovázející dítě v kočárku nebo dítě do tří let („osoby s omezenou schopností pohybu nebo orientace“).

§6, 7, 8, 9 uvádí požadavky na stavby občanského vybavení (mj. stavba pro sociální služby a stavby ubytovacího zařízení pro cestovní ruch). Znamená to mimo jiné uzpůsobit přístup do všech prostorů užívaných veřejností po vodorovných komunikacích nebo výtahy.

Nařízení č. 10/2016 Sb. hl. m. Prahy, kterým se stanovují obecné požadavky na využívání území a technické požadavky na stavby v hlavním městě Praze (Pražské stavební předpisy) se věnují podobným tématům jako předchozí zmíněné vyhlášky, avšak s působností v hlavním městě.

§2 definuje ubytovací jednotku jako

1. místnost nebo soubor místností, splňující svým stavebně technickým uspořádáním a vybavením požadavky na přechodné ubytování a k tomuto účelu určená,
2. místnosti nebo soubor místností v zařízení sociálních služeb určená k trvalému bydlení přičemž jednotka v zařízení sociálních služeb určená k trvalému bydlení se považuje za jednotku dlouhodobého ubytování.

§32 se věnuje stanovení podmínek pro kapacity parkování. Stanovuje minimální požadovaný a maximální přípustný počet vázaných a návštěvnických stání, které jsou určeny procentem ze základního počtu stání, které jsou k dohledání v příloze č. 3 či v příslušném regulačním plánu.

8. Literatura a zdroje

- ASOCIACE HOTELŮ A RESTAURACÍ ČR. Oficiální jednotná klasifikace ubytovacích zařízení České republiky 2010-2012. [online]. Asociace hotelů a restaurací České republiky, ©2010 – 2012 [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/d2e0a220-2540-4d5b-a0e0-798762e1a82c/Oficialni-jednotna-klasifikace-CR-2010-2012.pdf>
- A+T RESEARCH GROUP. This is Hybrid. Vitoria-Gasteiz: a+t architecture publishers, 2011. ISBN 978-84-614-6452-4
- BRADBURY, Jason. The changing picture in the children's homes sector. In: *Socialcareinspection.blog.gov.uk* [online]. 2018-08-22. [cit. 2018-03-20]. Dostupné z: <https://socialcareinspection.blog.gov.uk/2018/08/22/the-changing-picture-in-the-childrens-homes-sector/>
- BRISCOE, Tamiaka, 2018 Cardborigami: A Pop-up Solution To Reshaping the LA Homelessness Crisis, In: Upswell. [online]. 2018-08-13. [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <https://upswell.org/2018/08/13/cardborigami-a-pop-up-solution-to-reshaping-the-la-homelessness-crisis/>
- BRUNDTLANDOVÁ, Gro Harlem. *Naše společná budoucnost – Výtah ze zprávy komise WCED OSN pro životní prostředí*, Praha: Academia, 1991, s. 47, ISBN 80-85368-07-2
- BUCHNER BRÜNDLER ARCHITEKTEN In: KRIPNEROVÁ, Karolína. Rozhovor s Buchner Bründler Architekten. In: *Archiweb*. [online]. 2019-02-23. [cit. 2019-02-24] Dostupné z: <https://www.archiweb.cz/news/rozhovor-s-andreasem-br-ndlerem>
- CCEA MOBA. Projekt. In: *Viadukt kreativni.cz* [online]. nedatováno [cit. 2019-08-24]. Dostupné z: <http://viadukt kreativni.cz/projekt/>
- COLOMINA, Beatriz, Mark WIGLEY. *Are We Human? Notes on an Archeology of Design*. Curych: Lars Müller Publishers, 2017. ISBN 978-3037785119
- CZECH, Hermann (ed). *Top-down/Bottom-up. Buchpublikaton zum Gastjahr von Hermann Czech am Roland Rainer Chair 2011/2012 an der Akademie der Bildenden Künste, Wien*. Vienna: Academy of fine arts Vienna, Institute for Art and Architecture, 2012. ISBN 978-3-9503211-2-8
- ČADA, Karel a kol. *Analýza sociálně vyloučených lokalit v ČR*. [online] Praha: GAC, © 2015 [cit. 2019-03-20]. Dostupné z: https://www.esfcr.cz/mapa-svl-2015/www/analiza_socialne_vyloucenych_lokalit_gac.pdf
- ČENĚK, Martin. *Dům v domě jako forma udržitelné architektury. Architektonický koncept z perspektivy udržitelnosti*. Doktorská disertační práce. Praha: Fakulta architektury ČVUT v Praze, Ústav navrhování II, 2016.
- ČENĚK, Vítězslav. Apel. In: KRIPNEROVÁ, Karolína, Martin ČENĚK, HLAVÁČEK, Dalibor (ed). *Co je to udržitelná architektura? Sborník z mezinárodní konference*. Praha: ČVUT v Praze, Fakulta architektury, 2018, ISBN 978-80-01-06534-1
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Bezdomovci podle kraje trvalého pobytu a kraje sečení. In: *Sčítání lidu, domů a bytů 2011*. [online] [cit. 2015-10-12]. Dostupné z: https://www.czso.cz/documents/11308/23212108/bezdomovci_podle_kraje_pobytu.pdf/9eed8f53-9b26-4dc2-a40d-512dec9d4cef?version=1.0
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. Infografika: Podíl mladých v populaci činí 12%. Czso.cz [online]. 2018-08-10 [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/infografika-podil-mladych-v-populaci-cini-12->
- ČESKO. Zákon č. 89 ze dne 3. 2. 2012 občanský zákoník. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2012.
- ČESKO. Zákon č. 108 ze dne 14. 3. 2006 o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006.
- ČESKO. Zákon č. 109 ze dne 5. 2. 2002 o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2002.
- ČESKO. Zákon č. 183 ze dne 14. 3. 20106 o územním plánování a stavebním řádu (stavební zákon). In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006.
- ČESKO. Zákon č. 359 ze dne 9. 12. 1999 o sociálně-právní ochraně dětí. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 1999.
- ČESKO. Zákon č. 360 ze dne 7. 5. 1992 o výkonu povolání autorizovaných architektů a o výkonu povolání autorizovaných inženýrů a techniků činných ve výstavbě. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 1992.
- ČESKO. Vyhláška č. 23 ze dne 29. 1. 2008 o technických podmínkách požární ochrany staveb. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2008.
- ČESKO. Vyhláška č. 268 ze dne 12. 8. 2009 o technických požadavcích na stavby. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2009.

- ČESKO. Vyhláška č. 398 ze dne 5. 11. 2009 o obecných technických požadavcích zabezpečujících bezbariérové užívání staveb. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2009.
- ČESKO. Vyhláška č. 438 ze dne 30. 8. 2006, kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní a ochranné výchovy ve školských zařízeních. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006.
- ČESKO. Vyhláška č. 501 ze dne 10. 11. 2006 o obecných požadavcích na využívání území. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006.
- ČESKO. Vyhláška č. 505 ze dne 15. 11. 2006, kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. In: *Sbírka zákonů České republiky*, 2006.
- ČSN 73 4301. *Obytné budovy*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2004. Třídící znak 73 4301.
- ČSN 73 6056. *Odstavné a parkovací plochy silničních vozidel*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2011. Třídící znak 73 6056
- ČSN 73 6110. *Projektování místních komunikací*. Praha: Úřad pro technickou normalizaci, metrologii a státní zkušebnictví, 2006. Třídící znak 73 6110.
- ČTK. Projekt otevřené věznice slaví úspěchy, zatím má nulovou recidivu. In: *Ceska-justice.cz* [online]. 2018-12-18 [cit. 2019-08-08]. Dostupné z: <https://www.ceska-justice.cz/2018/12/projekt-otevrene-veznice-slavi-uspechy-zatim-ma-nulovou-recidivu/>
- DARBYSHIRE, P. In: VÁGNEROVÁ, M., L. CSÉMY aj. MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013, s.10. ISBN 978-80-246-2209-5
- DAVIS, Sam. *Designing for the Homeless. Architecture That Works*. Berkeley: University of California Press, 2004. ISBN 05-202-3525-8
- DEUTSCHER WERKBUND BAYERN e.V.. *Wohnraum für alle!*. München: Deutscher Werkbund Bayern e.V., 2016.
- DOM – DŮM OTEVŘENÝCH MOŽNOSTÍ. *Výroční zpráva 2016*. [online] Praha. 2016 [cit. 2017-09-22]. Dostupné z: <https://dom-os.cz/organizace/historie-domu/>
- DÖRNER, Klaus, Hans DREXLER, Joachim SCHULTZ-GRANBERG. *Housing for everyone. Affordable living*. Berlin: Jovis Verlag, 2014. ISBN 978-3-86859-324-2
- DUROT, Frédéric, Anne LACATON, Jean-Philippe VASSAL. In: HUBER, David. *Lacaton and Vassal*. In: *Metropolis*. 2016, s. 80-87. ISSN 0279-4977.
- EKUMENICKÁ SÍŤ PRO AKTIVITY MLADÝCH. *Výroční zpráva 2015*. [online] Praha. 2015 [cit. 2017-09-22]. Dostupné z: <https://www.ekumsit.cz/vyrocní-zpravy>
- ENGELS, Friedrich. *Zur Wohnungsfrage*. Leipzig: Spector Books, 2015. ISBN 978-3-95905-046-3
- FEANTSA. Ending Homelessness Awards 2017. A Handbook on Using the European Social Fund to Fight Homelessness. [online] [cit. 2018-04-18]. Dostupné z: https://www.feantsa.org/download/fea-007-17-eu-funding_ok7885765817773537732.pdf
- FEANTSA. *Homelessness Country Fiche – Homelessness in the Czech Republic*. [online] 2017b [cit. 2018-08-22]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/czech-republic-20171431767123284348800.pdf>
- FEANTSA. *Finland – FEANTSA Country Fiche*. [online] 2017c [cit. 2018-08-22]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/finland-cfsh-jan-2017-final7798353929600660403.pdf>
- FEANTSA. *Homelessness in Austria– FEANTSA Country Fiche*. [online] 2017d [cit. 2018-08-22]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/austria-20178599194934673684360.pdf>
- FEANTSA. *Homelessness in Germany– FEANTSA Country Fiche*. [online] 2017e [cit. 2018-08-23]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/germany-20174561023180755814062.pdf>
- FEANTSA. *Homelessness in the Netherlands– FEANTSA Country Fiche*. [online] 2017f [cit. 2018-08-23]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/netherlands-cfsh-jan-2017-final6094541413076791790.pdf>
- FEANTSA. *Third Overview of Housing Exclusion in Europe 2018*. [online] [cit. 2018-03-15]. Dostupné z: <https://www.feantsa.org/download/full-report-en1029873431323901915.pdf>
- EVROPSKÁ KOMISE. Přečes od ústavních ke komunitním službám (deinstitucionalizace). In: *Ec.Europa* [online] [cit. 2019-05-01]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/regional_policy/cs/policy/themes/social-inclusion/desinstit
- FALTÝNOVÁ, Martina. Architekti bez nároku na honorář. In: *A2Iarm*. [online]. 2011-23. [cit. 2019-09-05]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2011/23/architekti-bez-naroku-na-honorar>
- FEDERLOVÁ, Gabriela. Rozhovor. 2017-02-13

- FONDS HEIMERZIEHUNG. Heimerziehung in der Bundesrepublik Deutschland in den Jahren 1949 bis 1975. [online]. Fonds Heimerziehung. [cit. 2018-05-18]. Dostupné z: <https://www.fonds-heimerziehung.de/>
- FRIEDRICH, Jörg, Peter HASLINGER, Simon TAKASAKI a Valentina FORSCH. *Zukunft Wohnen. Migration als Impuls für kooperative Stadt*. Berlin: jovis Verlag GmbH, 2017. ISBN 978-3-86859-451-5
- FREDRIKSSON, Peter: Transformace finského systému sociálního bydlení. In: PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. Konference Inspirace pro sociální bydlení a řešení bytové nouze. [online, přednáška] Praha, 2017-11-20 [cit. 2018-02-05]. Dostupné z: <https://www.ukoncovani-bezdomovectvi.cz/zahranici>
- FURZER, James. Winner – Fakro Inspires International Design Competition. Jamesfurzer.webs.com. [online] 2015. [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <https://jamesfurzer.webs.com/awards>
- GALERIE JAROSLAVA FRAGNERA. Jak jsme chtěli bydlet. Bytová politika Československa 1918 – 1938. [výstava] 2018-10-18 – 2018-11-18.
- HRADECKÝ, Ilja. Co znamená pro společnost bezdomovství? In: MPSV. *Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference*. Praha: MPSV, 2015, s. 9-22. ISBN: 978-80-7421-094-5
- HAGNER, Alexander. Architektur für obdachlose Menschen – Räume für Menschen ohne Zuhause. Position Koexistenz. In: VOLBERG, Claudia, Martin BRISCHNIK, Burkhard SCHELISCHANSKY. *Common Ground – Unser Gut und Lebensraum*. Graz: Verlag der Technischen Universität Graz, 2016. ISBN 978-3-85125-499-0.
- HAGNER, Alexander. Rozhovor. 2018-03-20
- HANÁKOVÁ, Lenka, Michal KORMAŇÁK *Integrace dětí z dětských domovů do společnosti*. Praha: Ipsos, [online] 2015 [cit. 2015-12-01]. Dostupné z: https://www.ditearodina.cz/images/soubory/ke-stazeni/vyzkumy/Pruzkum_Integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti.pdf
- HASSE, Jürgen. *Unbedachtes Wohnen: Lebensformen an verdeckten Rändern der Gesellschaft*. Bielefeld: Transcript, c2009. ISBN 978-3837610055.
- HLADKÁ, Marie, Zuzana RENNEROVÁ, Kateřina ALMANI TŮMOVÁ. *Sociální bydlení*. [online] 2018-09 [cit. 2019-07-15]. Dostupné z: http://anno-cr.cz/wp-content/uploads/2018/09/Publikace-sociální-bydlení_final.pdf
- HOVSEPIAN, Tina. In: HICKMAN, Cardborigami: Providing shelter, restoring dignity with cardboard. In: *Mother Nature Network* [online] 2017-02-06. [cit. 2019-08-10]. Dostupné z: <https://www.mnn.com/your-home/remodeling-design/blogs/cardborigami-improving-lives-with-corrugated-cardboard>
- HWANG, Theresa. In: BADGER, Emily. How High Design Can Help the Homeless. In: *Citylab*. [online] 2012-06-12 [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <https://www.citylab.com/solutions/2012/06/how-high-design-can-help-homeless/2295/>
- HYPŠMANOVÁ, Eliška. Projekt brněnské univerzity: Studenti budou sdílet byty s mladými z dětských domovů. In: *Seznam zprávy*, [online]. 2019-07-06. [cit. 2019-08-27]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/projekt-brnenske-univerzity-studenti-budou-sdilet-byty-s-mladymi-z-detskych-domovu-75373> 27. 8. 2019
- Chudá Praha Lidé – místa – instituce (1781 – 1948) [výstava]. Praha: Muzeum hlavního města Prahy. 2019
- CHURCHILL, Winston. In: PARLIAMENT. Churchill and the Commons Chamber. In: *Parliament.uk*. [online] [cit. 2017-02-11] Dostupné z: <https://www.parliament.uk/about/living-heritage/building/palace/architecture/palacestructure/churchill/>
- IGLOU. Co je Iglou. In: *Iglou* [online] [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <http://iglou.cz/>
- IRSIGLER, Franz, Arnold LASSOTTA. *Bettler und Gaukler, Dirnen und Henker: Aussenseiter in einer mittelalterlichen Stadt Köln 1300-1600*. München: dtv, 2009. ISBN 9783423300759.
- JORQUERA-MARTINEZ, Alejandro. Rozhovor. 2018-04-11
- JOHNSON, K. D. In: VÁGNEROVÁ, M., L. CSÉMY aj. MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013, s.107. ISBN 978-80-246-2209-5
- KADLEC, Jan. Rozhovor. 2018-09-12
- KOHOUT, Michal et al. *Sociální bydlení. Příprava projektů. Certifikovaná metodika*. [online]. Praha: Fakulta architektury ČVUT v Praze, 2017 [cit. 2018-07-01]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/33062/Methodika_Socialni_bydleni-priprava_projektu.pdf
- KOHOUT, Michal, David TICHÝ et. al. *Modely sociálního bydlení v sociálních domovech pro dlouhodobé bydlení. Souhrnná výzkumná zpráva*. [online]. Praha: Fakulta architektury ČVUT v Praze, 2018-05-02 [cit. 2018-07-01].
- KOPEC, Dak. *Environmental psychology for design*. New York: Fairchild Books, 2012. ISBN 9781609011413

- KORBEI, Robert. Emailová komunikace. 2019-08-26
- KPMG. *Voice of Real Estate. Bytový fond hlavního města Prahy a jednotlivých městských částí*. [online]. KPMG © 2016. [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <https://assets.kpmg/content/dam/kpmg/cz/pdf/studie-kpmg-praha-mestske-byty.pdf>
- KUBCOVÁ, Jana. *Cohousing: Analýza dánských bytových souborů*. Doktorská disertační práce. Praha: Fakulta architektury ČVUT v Praze, Ústav nauky o budovách, 2018.
- LAFOND Michael, Larisa TSVETKOVA. *CoHousing Inclusive. Selborganisiertes, gemeinschaftliches Wohnen für alle*. Berlin: jovis Verlag GmbH, 2017. ISBN 978-3-86859-462-1
- LEHEČKA, Michal. In: ARCHITEKTI BEZ HRANIC. Hranice architektury. Komericializace veřejného prostoru. [veřejná debata]. Praha. 2018-03-20. [cit. 2018-03-20].
- LEPIK, Andres (ed). *Moderators of change: Architektur, die hilft*. Ostfildern: Hatje Cantz, 2011. ISBN 9783775731867
- MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. Akční plán problematiky bezdomovectví pro období 2010 až 2013. *Praha.eu* [online] © 2010 [cit. 2015-12-02]. Dostupné z: http://www.praha.eu/jnp/cz/lo_meste/magistrat/tiskovy_servis/tiskove_zpravy/akcni_plan_problematiky_bezdomovectvi.html
- MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. *Střednědobý plán rozvoje sociálních služeb na území hlavního města Prahy na období 2016 – 2018*. [online]. Magistrát hl. m. Prahy, 2015-12-17 [cit. 2016-10-20]. Dostupné z: http://socialnipece.praha.eu/public/f4/43/a9/2128398_634544_Strednedoby_plan_rozvoje_socialnich_sluzeb_na_uzemi_hl_m_Prahy_na_obdobi_2016____2018.pdf
- MAGISTRÁT HLAVNÍHO MĚSTA PRAHY. *Základní síť sociálních služeb podle organizací a kapacit na území hlavního města Prahy. Příloha č. 1 k usnesení Zastupitelstva HMP č. 21/93 ze dne 15. 12. 2016*. Praha.
- MELKOVÁ, Pavla. *Humanistická role architektury v současné společnosti*. Doktorská disertační práce. Praha: Fakulta architektury ČVUT v Praze, Ústav urbanismu, 2016.
- MIELONEN, Miki: *A Home that Fits/Danish*. [online, prezentace] 2017-04-26 [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: https://prezi.com/fnvsz94i_f4t/a-home-that-fits-danish/
- MIKESZOVÁ, Martina et al. Metodika identifikace tržního selhání v oblasti bydlení. [online]. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2017 [cit. 2018-07-08]. Dostupné z: https://www.mmr.cz/getmedia/9e13284e-de37-4cf1-88eb-aaa56cbd8d36/2-3_Metodika-TSB_komplet.pdf
- MILIARDENSTADT AWG. *Alles wird gut: Das Rezept*. Wien: Metro-Verlag, 2015. ISBN 9783993002244
- MMR. *Věcný záměr zákona o státní podpoře obcí na pořízení a provoz sociálního bydlení (zákon o sociálním bydlení)*. [online]. 2018. MMR [cit. 2019-08-18]. Dostupné z: https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2018/10/VZ-ZSB_11-9-2018_oprava.pdf
- MPSV. *Bílá kniha v sociálních službách. Konzultační dokument*. Praha, 2003
- MPSV. Pobytové služby. *Mpsv.cz* [online]. 2012-08-03 [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/cs/13370#d10>,
- MPSV. *Koncepce prevence a řešení problematiky bezdomovectví v ČR do roku 2020*. Praha: MPSV, 2013. ISBN 978-80-7421-072-3
- MPSV. *Strategie sociálního začleňování 2014 – 2020*. Praha: MPSV, 2014. ISBN 978-80-7421-080-8
- MPSV. *Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference*. Praha: MPSV, 2015, ISBN: 978-80-7421-094-5
- MPSV. *Koncepce sociálního bydlení České republiky 2015 – 2025*. Praha: MPSV, 2016a. ISBN 978-80-7421-122-5
- MPSV. *Doporučený postup č. 2/2016. Materiálně-technický standard pro služby sociální péče poskytované pobytovou formou*. Praha, 2016b
- MPSV *Doporučený postup č. 4/2016. Problematika podmínek registrace, oznamování změn v registraci, pozbytí platnosti registrace a zrušení registrace poskytovatelů sociálních služeb*. [online]. MPSV, 2016c-05-01 [cit. 2016-10-08]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/files/clanky/25986/Doporučený_postup_4_2016_Registrace.pdf
- MPSV. Zákon o sociálním bydlení. *Socialnibydeni.mpsv.cz* [online]. 2019a [cit. 2019-08-14]. Dostupné z: <http://socialnibydeni.mpsv.cz/cs/co-je-socialni-bydeni/zakladni-informace-o-sb/zakon-o-sb>
- MPSV. Co udělat, když náš klient potřebuje sociální byt? *Socialnibydeni.mpsv.cz* [online]. ©2019b [cit. 2019-07-24]. Dostupné z: <http://www.socialnibydeni.mpsv.cz/cs/faq/dulezite-otazky-nno/39-vzorova-otazka-nno>

- MUSIL, Petr, Olga, HUBÍKOVÁ, Kateřina KUBALČÍKOVÁ, Eleonora HAMAROVÁ. *Kultura poskytování osobních sociálních služeb: případová studie domu na půl cesty. Zpráva z první fáze výzkumu*. VÚPS Praha, výzkumné centrum Brno. 2002
- NÁRODNÍ ÚSTAV PRO VZDĚLÁVÁNÍ. *Střediska výchovné péče (SVP)*. [online]. Národní ústav pro vzdělávání. © 2011- 2019 [cit. 2018-05-08]. Dostupné z: <http://www.nuv.cz/t/pedagogicko-psychologicke-poradenstvi/strediska-vychovne-pece>
- NEUFERT, Peter. *Navrhování staveb. 2. české vyd., (35. německé vyd.)*. Praha: Consultinvest, 2000. ISBN 8090148662
- NOVY, Johannes, Claire COLOMB. *Protest and Resistance in the Tourist City*. [online]. 2016-04 ISBN 9781138342248, Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/332718780_Protest_and_Resistance_in_the_Tourist_City
- OSN. Ženevská charta o udržitelném bydlení. [online]. 2015-04-16 [cit. 2016-05-05]. Dostupné z: <http://www.uur.cz/images/5-publikacni-cinnost-a-knihovna/casopis/2015/2015-06/03-zenevska-charta-osn.pdf>
- Ottův slovník naučný. *Illustrovaná encyklopedie obecných vědomostí. 27. díl. Vůz – Žyžkovski*. Praha: J.Otto, 1908.
- PABLE, Jill. A review of research: Designing the built environment for recovery from homelessness. In: *Academia.edu* [online]. © 2019 Dostupné z: https://www.academia.edu/34157234/A_REVIEW_OF_RESEARCH_DESIGNING_THE_BUILT_ENVIRONMENT_FOR_RECOVERY_FROM_HOMELESSNESS
- PANTALEO, Raul. In: LINKOVÁ, Barbora: Projekty pro chudé jsou dnes trendy, architektura je služba lidem, říká architekt Raul Pantaleo. In: *Radio Wave*. [online, rozhovor]. 2018-11-08. [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <https://wave.rozhlas.cz/projekty-pro-chude-jsou-dnes-trendy-architektura-je-sluzba-lidem-rika-architekt-7674495>
- PAPANEK, Victor J. *Design for the real world: human ecology and social change*. 2nd ed., completely rev. Chicago, Ill.: Academy Chicago, 1984. ISBN 9780897331531.
- PASEL, Ralf, Alexander HAGNER, Hans DREXLER, Ralph BOCH. *Home not Shelter! Gemeinsam leben statt getrennt wohnen*. Berlin: jovis Verlag GmbH, 2017. ISBN 978-3-86859-447-8
- PATTI, Daniela (ed). *Funding the Cooperative City: Community Finance and the Economy of Civic Spaces*. Vienna: Cooperative City Books, 2017. ISBN 9783950440904
- PĚNKAVA, Pavel. In: ARCHITEKTI BEZ HRANIC: Hranice architektury. Lidé bez domova a veřejný prostor. [veřejná debata]. Praha. 2018-01-26. [cit. 2018-01-26].
- PEROVIČ, Vasa. In: KRIPNEROVÁ, Karolína: Recenze – Současná praxe. Globální praxe. In: KASTLOVÁ, Veronika: *November Talks 2018 – Visions*. Praha: ČVUT v Praze, 2019, ISBN 978-80-01-06586-0
- PETTY, James. The London Spikes Controversy: Homelessness, Urban Securitisation and the Question of 'Hostile Architecture'. In: *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy* 5(1). [online]. © 2016, S. 67-81. ISSN 2202-8005. DOI: 10.5204/ijcjsd.v5i1.286.
- PLÁŠKOVÁ, Karolína. Drazí architekti – etika architektury. *Galeriearchitektury.cz* [online]. © 2018. [cit. 2019-03-10]. Dostupné z: <https://galeriearchitektury.cz/2018/09/12/drazi-architekti-etika-architektury/>
- PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ. Sociální bydlení. *Socialnibydeni.org* [online]. © 2018. [cit. 2019-03-15]. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/zakon-o-socialnim-bydleni>
- PLATFORMA PRO SOCIÁLNÍ BYDLENÍ a LUMOS. *Zpráva o vyloučení z bydlení za rok 2018*. [online]. Platforma pro sociální bydlení, © 2018. [cit. 2019-04-15]. Dostupné z: <https://socialnibydeni.org/wp-content/uploads/2019/04/Zpr%C3%A1va-o-vylou%C4%8Den%C3%AD-z-bydlen%C3%AD-za-rok-2018.pdf>
- POGGIOLI, Mizaél. In: HAGNER, Alexander: *Hamburg für alle – aber wie? (Bezahlbar) und integrativ: Was gute Architektur für das Zusammenleben leistet*. [přednáška] 2017-11-20 Universität Hamburg.
- POSPÍŠIL, Petr. Proč se prevence nedělá? Co brání tomu, aby byla prevence dostatečná? Reálné překážky. In: *MPSV Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference*. Praha: MPSV, 2015, s. 61 – 65. ISBN: 978-80-7421-094-5
- PRAHA. Nařízení č. 10, kterým se stanovují obecné požadavky na využívání území a technické požadavky na stavby v hlavním městě Praze (Pražské stavební předpisy). In: *Sbírka právních předpisů hlavního města Prahy*. 2016.
- PROKOPOVÁ NESRSTOVÁ, Hana. Rozhovor. 2017-08-03

- PRUDKÝ, Libor. Humanistický a otevřený přístup jako jediný pramen řešení bezdomovectví. In: MPSV *Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference*. Praha: MPSV, 2015, s. 29-41. ISBN: 978-80-7421-094-5
- RADA EVROPY. *Doporučení Rec(2005)5 Výboru ministrů členským státům ohledně práv dětí žijících v institucionálních zařízeních*. Rada Evropy. [online] 2005. [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a452f>
- RAKOVITZ, Michael In: MoMA. Michael Rakowitz. Moma. [online] 2012. [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <https://www.moma.org/collection/works/94026>
- ROBERT, M. In: VÁGNEROVÁ, M., L. CSÉMY aj. MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5
- RŮŽIČKA, Jiří. Pozitivní vymezení prevence. In: MPSV *Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference*. Praha: MPSV, 2015, s. 47-60. ISBN: 978-80-7421-094-5
- SATTLER, Susa, Sibyl SATTLER: Grandhotel Cosmopolis. [online, přednáška]. 2018-05-30. [cit. 2018-08-26]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=UoMzX1h7xM0>
- SEELICH, Andrea. In: ARCHITEKTI BEZ HRANIC: Hranice architektury. Otevřená věznice. [veřejná debata]. Praha. 2019-04-11. [cit. 2019-05-20].
- SHEN, Yiling. Architecture and Homelessness: What Approaches Have We Seen? In: *Archdaily* [online]. 2018-08-15. [cit. 2018-08-18]. Dostupné z: <https://www.archdaily.com/898651/architecture-and-the-homeless-what-solutions-have-we-seen>
- SINCLAIR, Cameron. In: ROSENFELD, Karissa. AIA 2013: Citizen Architect. In: *Archdaily*. [online], [cit. 2018-09-15] Dostupné z: <http://www.archdaily.com/392777/aia-2013-citizen-architect/>
- SIROVÁTKA, Tomáš, Henk SPIES (ed). *Effective Interventions for Unemployed Young People in Europe. Social Innovation or Paradigm Shift?* London: Taylor and Francis Ltd, 2017 ISBN 9781138242142
- SOCIAL LIFE. *Design for Social Sustainability*. Oxford: Social life, 2012. ISBN 978-0-9576959-0-0
- SOMMER, Robert. *Wie bleibt der Rand am Rand. Reportagen vom Alltag der Repression und Exklusion*. Vídeň: Mandelbaum, 2011. ISBN 978-3-85476-606-3
- SPIEGEL, Herwig. In: GALERIE ARCHITEKTURY BRNO: *Bydlení zítřka – living tomorrow*. [online, panelová diskuse]. 2018-05-15. [cit. 2018-05-18]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/consequenceforma/posts/971173626372687/>
- STARTBLOK RIEKERHAVEN. *Startblokriekerhaven.nl* [online]. ©2019 [cit. 2019-07-16]. Dostupné z: <https://startblokriekerhaven.nl>
- SYLLOVÁ, Jindřiška, Barbora OBRAČAJOVÁ a Martin KAVĚNA. *Domovské právo - historie, komparace a současný pohled*. [online]. 2014 Parlamentní institut [cit. 2019-03-18]. Dostupné z: <https://www.psp.cz/sqw/text/orig2.sqw?idd=115747>
- ŠESTÁKOVÁ, Irena, Ondřej DVOŘÁK a Jan BOUČEK. *Stavby pro sociální služby*. Praha: Česká technika - nakladatelství ČVUT, 2006. ISBN 80-01-03385-6
- ŠNAJDROVÁ, Zuzana, HOLPUCH, Petr. Sčítání bezdomovců na území hl. města Prahy, Závěrečná zpráva. In: *Portál pro sociální oblast Prahy*. [online]. 2010 [cit. 2015-01-14]. Dostupné z: http://socialni.praha.eu/public/44/9f/ae/1877854_502943_zaverecna_zprava_scitani_bezdomovcu_hmp_2010.pdf
- ŠRÁMKOVÁ, Alena. In: KOZLOVÁ, Tereza. Šrámková: Lidé kupují baráky jako brambory. In: *Lidovky* [online]. 2011-08-16. [cit. 2019-09-05]. Dostupné z: https://www.lidovky.cz/relax/design/sramkova-lide-kupuji-baraky-jako-brambory.A110815_152334_in-bydleni_glu
- TEIGE, Karel. MSA 2. Moderní architektura v Československu. Praha: Odeon, 1930
- TOMEŠ, Igor in ELZI, Jana. *Bezdomovectví jako sociální problém, jeho rizika a jejich prevence*. Bakalářská práce. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, Katedra veřejné zdravotnictví, 2016.
- TOUŠEK, Ladislav. Sociální vyloučení a prostorová segregace. 2007. In: antropoweb.cz Dostupné z: <http://www.antropoweb.cz/cs/socialni-vyloucení-a-prostorova-segregace>
- URBAN SUSTAINABILITY EXCHANGE. Startblok Riekerhaven. In: *Use.metropolis.org* [online] © 2015-2019 [cit. 2019-08-01]. Dostupné z: <https://use.metropolis.org/case-studies/startblok-riekerhaven#casestudydetail>
- VÁGNEROVÁ, M., L. CSÉMY aj. MAREK. *Bezdomovectví jako alternativní existence mladých lidí*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2209-5

- VALLO, Matuš a Oliver SADOVSKÝ (ed.) *Městské zásahy = Urban interventions*. Bratislava: Slovart, 2011. ISBN 978-80-556-0391-9.
- VAN DER STAPPEN, Xavier. In: BBC. Cardboard tents distributed to Brussels homeless. In: *BBC*. [online]. 2017-12-29. [cit. 2019-08-05]. Dostupné z: <https://www.bbc.com/news/world-europe-42517710>
- VANĚK, Tomáš. Je udržitelost udržitelná? In: *Echo24.cz* [online]. 2017-02-07. [cit. 2018-11-15]. Dostupné z: <https://echo24.cz/a/wkCtU/je-udrzitelost-udrzitelna>
- VAŠÁT, Petr. Studium bezdomovectví v USA: Inspirace pro výzkum v České republice. In: *Český lid 99, 2012*, Praha: Etnologický ústav AV ČR v.v.i. 2012 ISSN 0009-0794
- VAŠÁT, Petr. Co nám slumy mohou říct o bezdomovectví? Urbánní chudoba v době globální ekonomiky. In: KRIPNEROVÁ, K. et al. *Bezdomovectví a veřejný prostor*. Praha: Architekti bez hranic, 2019. ISBN 978-80-907623-0-5
- VHLED. *Výroční zpráva za rok 2016*. [online]. Praha: 2016 [cit. 2017-09-05]. Dostupné z: <https://www.samovka.cz/o-nas/>
- VIRTUÁLNÍ KNIHOVNA NRP. Počet dětí žijících mimo svou biologickou rodinu. In: *Knihovnanrp*. [online]. © 2018 [cit. 2019-07-30]. Dostupné z: <http://www.knihovnanrp.cz/nahradni-rodinna-pece/aktualni-statistiky/pocet-deti-zijicich-mimo-svou-biologickou-rodinu/>
- VÍŠEK, Petr. Reálná politika – co hraje roli. In: *MPSV Konsensuální konference o bezdomovectví v České republice: sborník z konference*. Praha: MPSV, 2015, s. 43 - 46. ISBN: 978-80-7421-094-5
- VOHRADNÍKOVÁ, Lucie. Sociální péče v meziválečném Československu. In: *Aktuální otázky sociální politiky – teorie a praxe*. 2009, č. 3, s. 86-91. ISSN 1804-9095
- VONDRUŠKA, Ondřej. Rozhovor. 2017-04-12.
- VINZI DORF. *Manns.Bilder/ vom Leben geschrieben – vom Gedanken belebt*. Graz: Steirische Verlagsgesellschaft, 2003. ISBN 3-85489-097-4
- WICKI, Michaela In: ČABÁKOVÁ, Tatiana. Host: Michaela Wicki, zakladatelka Domu otevřených možností. In: *Český Rozhlas plus*. [online, rozhovor]. 2018-10-20. [cit. 2019-08-15]. Dostupné z: <https://plus.rozhlas.cz/host-michaela-wicki-zakladatelka-domu-otevrenych-moznosti-7646518>
- XIE, Jenny. 10 tiny house villages for the homeless across the U.S. In: *Curbed* [online]. 2017-06-18. [cit. 2019-08-07]. Dostupné z: <https://www.curbed.com/maps/tiny-houses-for-the-homeless-villages>
- ZAVŘEL, Zdeněk. Rozhovor. 2019-03-18.
- ZELEŇKA, Josef, Martina PÁSKOVÁ. In: ARTS LEXIKON. *Turistifikace*. [online]. © 2016, Artslexikon.cz [cit. 2019-09-15]. Dostupné z: <http://www.artslexikon.cz/index.php?title=Turistifikace>
- ZO_LOFT In: LEPISTO, Christine. Portable Shelterst for Homeless or Refugees designed by ZO_loft. In: *Treehugger* [online]. 2008-06-23. [cit. 2019-08-12]. Dostupné z: https://www.treehugger.com/sustainable-product-design/portable-shelters-for-homeless-or-refugees-designed-by-zo_loft.html
- ŽANTOVSKÝ, Michael. *Havel*. Praha: Argo, 2014. ISBN 978-80-257-1213-9